UNIVERSITETSBIBLIOTEKET
H13
cj

LINKÖPINGS UNIVERSITET
30580 002859648

Herdabref

till

Prästerskapet i Wästerås stift

Af

Einar Billing

STOCKHOLM
Sweriges Kristliga Studentrörelses Förlag

HERDABREF
TILL PRÄSTERSKAPET I VÄSTERÅS STIFT

AF

EINAR BILLING
BISKOP

1920

UNIVERSITETSBIBLIOTEKET
96 -02- 27
LINKÖPING

STOCKHOLM
SVERIGES KRISTLIGA STUDENTRÖRELSES FÖRLAG

UPPSALA 1920
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.
20335

TILL

VÖRDIGA PRÄSTERSKAPET I VÄSTERÅS STIFT.

Guds frid, som öfvergår allt förstånd, bevare våra hjärtan och våra tankar, i Kristus Jesus!

Så vill jag hälst, i nära anslutning till apostelns ord i Fil. 4: 7, sammanfattande uttrycka min önskan och min bön till Gud vid tillträdet av mitt nya, ansvarsfulla kall — min önskan och bön för Eder, käre Ämbetsbröder, och för mig själf. Går denna bön på oss i uppfyllelse; låta vi hvar i sin stad Gud, så som han förvisso, på ett sätt, som »öfvergår allt förstånd», det kan och vill, uppfylla den på oss; möta vi de uppgifter, som föreläggas oss, och möta vi hvarandra med af Guds frid omhägnade och skyddade hjärtan, då är det ock sörjdt för att allt annat, som vi för vårt arbete och vårt samarbete kunna önska och bedja, därutöfver skall tillfalla oss. Då skola alla de svårigheter, inför hvilka vi i vårt arbete se oss ställda, förvandla sig till lika många löften om nya Guds gåfvor till oss, och allt, som vill störa vårt samarbete, skall då till sist blott tjäna till att knyta oss innerligare och fastare tillsamman.

* * *

Undrande och bäfvande, ofta i djup beklämning, hafva mina tankar under de månader, som förflutit, sedan kallelsen till min nya ämbetsgärning nådde mig, spejat in i framtiden *Ungdomsminnen.*

och frågat sig, huru väl mitt arbete bland Eder och mitt samarbete med Eder skall gestalta sig, huru det skall blifva mig möjligt att blott någorlunda svara mot det förtroende, som visats mig. En stor uppmuntran har det då för mig varit att tänka därpå, att huru litet — i viss mening intet jag vet om hvad här skall möta mig, dock själfva det verksamhetsområde, där min ämbetsgärning skall utföras, alls icke är mig okändt; att det är till den trakt, som jag under tretton år räknat och, såsom Westmanno-Dalecarlus, i viss mening alltjämt fortsatt att räkna som min hembygd, jag återvänder, och att också många, ja, de flesta, bland dem, med hvilka jag närmast skall hafva att samarbeta, redan, från min ungdomstid i Västerås eller från deras studietid i Upsala, äro mig bekanta. Särskildt gripande är för mig tanken på det hem, som nu åter skall blifva mitt. Ingen plats i världen är för mig så uppfylld af välsignade minnen som den gamla biskopsgården vid Svartåns strand; på ingen annan plats kommer än i dag hemkänslan så starkt över mig som där. Men tanken på detta hem kallar af sig själf fram minnet också af många andra hem både i stiftsstaden och därute i stiftet — mestadels också de prästhem — till hvilka jag står i gammal och stor tacksamhetsskuld. När jag i somras åter fick gästa en rad af stiftets prästhem, var det som om den hjärtevärme, som strömmade mig till mötes från dem, som nu där bygga och bo, tillika bragt mig en hälsning från mången, som jag ej mer kan få återse här på jorden. Från prästgården är vägen gen till kyrkan. Så sluta sig ock i mina erinringar från Västerås stift med hemminnena gudstjänstminnena oskiljaktigt tillsamman. Oräkneliga, såsom från hemmet vid dess fot, äro mina minnen från den gamla domkyrkan i Västerås. Där blef jag af min ungdomslärare — ännu, fast på en annan plats, verksam ibland Eder — konfirmerad, och mer än ett ord från gudstjänstsstunderna där har för alltid bränt sig fast i mitt minne. Särskildt uppbygglig är ock för mig tanken på, i huru många olika af stiftets kyrkor jag fått vara med och sitta ned bland den gudstjänstfirande menigheten: det säger mig, att det mellan mig och församlingarna där ute i stiftet, hur litet jag än ännu om dessa må

känna, dock redan finnas flera band knutna, än dem min blick förmår följa. Och besinnar jag nu, att den lifsperiod, som alla dessa minnen tillhöra, var den, under hvilken en människa i regel mottager sina för lifvet mest afgörande intryck, då känner jag än starkare, huru jag kommer till Västerås stift såsom en gäldenär, som aldrig kan hoppas att ens i aflägsen mån återbetala sin tacksamhetsskuld. Måtte i min umgängelse, i min förkunnelse och i min gärning i edert stift dock något litet skönjas af den kärlekens värme, som där omgifvit mig, och af det högtidsallvar och den söndagsfrid, jag där fått känna!

En grupp finnes det bland mina ungdomshågkomster från Västerås stift, som under de sist förflutna veckorna och månaderna med alldeles särskild styrka trädt fram för min tanke — därför att de på ännu ett annat sätt än de andra likasom direkt mynna ut i tanken på den ämbetsgärning, som ligger framför mig. Jag syftar på de minnen jag förvarar från de tillfällen, då jag såsom min fars notarie fick åtfölja honom på hans visitationsresor genom stiftet. De inblickar i församlingarnas lif, som jag då fick göra, äro mig nu en hjälp att åtminstone på några punkter fylla ut min bild af dem med lefvande, konkreta drag. Men tillika förvarar jag från dessa visitationshögtider några af mina tidigaste och starkaste intryck af allvaret och ansvarstyngden men också af skönheten i en biskops ämbetsgärning För hela min uppfattning af dennas innebörd hafva dessa intryck varit af en afgörande betydelse. Och det ligger för mig något säreget stärkande och uppmuntrande däri, att också denna på detta sätt är en gåfva till mig från Västerås stift och från början är sammanknuten med tanken på dess församlingar.

Biskop N. Lövgren.

»Jag har sändt eder att skörda, där I icke hafven arbetat. Andra hafva arbetat, och I hafven fått gå in i deras arbete.» Gäller detta ord (Joh. 4: 38) om hvarje arbetare i Guds församling, så känner jag dock med tack till Gud, men ock med stor bäfvan, i hvilken säregen grad det har sin tillämpning på mig. Om några af de arbetare och såningsmän, som åt mig lämnat ett dyrbart arf att förvalta men

därmed ock ökat tyngden i mitt ansvar, har jag redan erinrat. Att nämna dem alla kan jag icke försöka; de flesta af dem känner jag icke ens själf: blicken förlorar sig i det oändliga, in i det till sin höjd, sin bredd och sitt djup ouppmätbara sammanhang, som vi kristna kalla de heligas gemenskap. *Ett* namn måste jag dock ännu här nämna: dens, efter hvilken jag allra närmast har att taga arf. I Västerås stift och icke blott i dess utan i hela vår svenska kyrkas historia har biskop *Nils Lövgrens* verksamhet satt djupa spår. De för den yttre blicken tydligast skönjbara minnesmärkena äro gifna i den rad af, för kyrkan i dess helhet eller för hans eget stift afsedda, nya institutioner och organisationsformer, som han, med den organisatorns charisma, som i utpräglad grad var honom gifven, skapat eller bidragit att upprätta. Men den egentliga och djupaste innebörden i hans gärning kommer man dock först på spåren, när man ger akt på, huru det syfte, som han med hela detta organisationsarbete fullföljde, dock till sist blott var att åt vår kyrka gifva större möjligheter att få tjäna vårt folk och särskildt att göra den mera skickad att nå fram till och utföra sin kärlekstjänst emot de lidande och förkomna. En tjänare var han ock själf, en af dessa tjänare, hvilkas bild Herren en gång (Luk. 17:7 f.) tecknat för oss, som aldrig tycka sig hafva gjort nog för att fylla sin plikt, och som, när det vanliga dagsarbetet är fullgjordt, fråga icke efter lönen utan blott efter nytt arbete. Om den nitälskan och hängifvenhet, hvarmed han ända in i det sista, äfven när han haft fullgod rätt att hvila ut, ägnade sig åt sin tjänst, fick jag vid ett tillfälle i somras en särskildt gripande erinran. När deltagarna i årets kyrkliga instruktionskurser samlades i Stora Tuna, hade redan flera månader förflutit sedan biskop Lövgren slutat sin arbetsdag här på jorden. Dock hade han redan öfvertänkt och äfven på papperet nedskrifvit de hälsningsord, med hvilka han hoppats att där få möta de unga skarorna. Den kom, när den nu efter hans bortgång framfördes till dessa, tillika som en direkt hälsning från honom till hans efterträdare. Hans ord voro såsom talade ur mitt eget hjärta. Och jag kände det, när jag nu själf stod midt

bland dessa ungdomskaror, som om den bortgångne, samtidigt med att han pekade på en av de arbetsuppgifter, som legat honom särskildt varmt om hjärtat, också velat åt sin efterträdare testamentera ett af sina största glädjeämnen. Men tillika gaf mig detta enskilda drag en konkret inblick i hans sätt att fatta sitt kall, i den stränga samvetsgrannhet och den i detalj gående plikttrohet, som präglade hela hans gärning. Att få träda in i arfvet efter en man, som på det sättet fyllt sitt verk, innebär förvisso en stor förmån, men också ett förpliktande ansvar. Gifve Gud, att detta arf ej under mina händer må förspillas!

* * *

Den nya tiden.

Med särskild glädje har jag i det föregående dröjt vid alla de band, som sedan gammalt knyta mig samman med Västerås stift och som gifva mig någon rätt att säga, att jag icke kommer såsom en främling till Eder. Jag har gjort detta icke minst just därför, att jag samtidigt har en så stark och tryckande känsla af, i hvilken grad det verksamhetsfält, som jag nu går att beträda, dock ännu är en för mig okänd och främmande värld. Jag tänker härvid icke blott på, huru ytterligt ofullständig och fragmentarisk den kännedom, som jag äger om stiftet, ännu är, och huru ringa min egen erfarenhet är i många af de stycken, där I af eder biskop hafven rätt att vänta ledning och stöd, utan också på de genomgripande förändringar, som stiftet undergått under den tid av mer än två decennier, som förflutit, sedan jag sist tillhörde det. Det är icke blott på de flesta punkter en ny generation, som under dessa år hunnit rycka in i arbetet, själfva arbetsplatsen har i vidsträckt grad blifvit en annan.

Hur omfattande den omhvälfning är, som här ägt rum, däraf har jag fått ett lefvande intryck hvarje gång jag på senare år på nytt besökt den gamla stiftstaden. Den har icke blott sedan den tid, då jag förra gången flyttade dit, sett sitt invånareantal växa till det femdubbla, den är i själfva verket en helt ny stad. Eller, kanske riktigare: det är

inte en stad utan två. I dess midt finnes ännu den gamla lärdoms- och residensstaden, med sina historiska minnen och sin idylliska, kanske också något litet sofvande ro kvar. Men rundt om den, delvis också inne i den, har en stad af helt annan art vuxit upp, den moderna industristaden med dess sjudande och brådskande lif. Och ingen, som vandrar där, kan undgå att känna, att det ej blott är två städer af i det yttre helt olika typ, som här sprängts in i och likasom svetsats samman med hvarandra, utan att det också, därbakom, är två helt skilda tanke- och känslovärldar, som stöta samman. På många andra platser uti i stiftet har en alldeles likartad utveckling ägt rum — man kan tänka, exempelvis, på de nya samhällen, som, ett efter annat, ryckt upp eller vänta på att rycka upp bland städernas rad. Men äfven där de yttre förändringarna icke så starkt framträda, ja, äfven där på ytan allt synes sig så tämligen likt, skall den som tränger något på djupet finna samma tendenser i verksamhet och skönja samma brottning mellan gammalt och nytt. Den utveckling, på hvilken jag här syftar, sträcker väl sina rötter mycket långt tillbaka i tiden. Äfven i våra trakter hade den redan tidigt, långt före den tid, då mina minnen från Västerås begynna, börjat göra sig märkbar. Men först under de sista decennierna har den dock här — med oanad hastighet och styrka — kommit till fullt genombrott; först nu hafva ock dess konsekvenser för det religiösa läget och därmed ock för hela den kyrkliga verksamheten börjat med full klarhet framträda. Man kan nog tryggt säga, att aldrig tillförene förhållandena inom vårt land och särskildt inom vårt stift under en så relativt kort tidsperiod undergått en så genomgripande förvandling som den, som dessa decennier fört med sig.

Det gäller här en omdaningsprocess af i såväl extensiv som intensiv mening universell omfattning. Såsom den, tvärs öfver alla nationella gränser, omspänner hela vår kulturvärld, så sträcka sig ock dess verkningar till alla lifvets områden och tränga från de mera yttre lifsförhållandena revolutionerande in i själslifvets innersta djup. Den bild, från hvilken jag utgick, ledde tanken närmast till den omhvälfning, som

ägt rum på det ekonomiska lifvets område: till hvad man brukar kalla vårt lands fortskridande »industrialisering». Denna innebär icke blott, att industrien vunnit och vinner terräng på andra näringsgrenars bekostnad, utan ock att inom själfva industrien hela arbetssättet, hela lifvet blifvit ett annat, samt slutligen — hvad som kanske framförallt är af vikt att beakta — att industriens arbetsmetoder och hvad mer är hela den syn på gemenskapslifvet och speciellt på förhållandet mellan arbetsgifvare och arbetstagare, som ursprungligen vuxit fram i dess centra, alltmer gripit ut öfver dess gränser och tendera att så småningom sätta sin prägel på samlifvet i dess helhet, sprängande de band, som fordom knöto människorna samman, och åter bindande dem, men på helt nytt sätt, samman med hvarandra. Hur nära nu med denna utveckling hela det väldiga problemkomplex sammanhänger, som vi bruka sammanfatta under rubriken: den sociala frågan, behöfver ej särskildt påpekas. Och lika uppenbara äro förbindelselinjerna mellan den och de moderna demokratiserande tendenser på stats- och samhällslifvets område, som också i vårt land fört till en radikal omläggning af vårt samhällsskicks grundvalar.

Men hur djupgående den omhvälfning är, midt i hvars brytningar och svårigheter vi stå, börjar man dock först ana, när man ger akt på, huru i ständig växelverkan med hela denna utveckling på det praktiska lifvets område står en lika genomgripande omhvälfning i det mänskliga tänkandets och den teoretiska forskningens arbetssätt och metoder. Hur oskiljaktigt allt här hänger samman, ser man kanske tydligast, om man till en början betänker, hur å ena sidan hela den nya teknik, på hvilken den industriella utvecklingen beror, är en den moderna naturvetenskapens skapelse, är blott tillämpad naturvetenskap, men hur å andra sidan åtminstone en af de krafter, som starkast drifvit den naturvetenskapliga forskningen framåt, just ligger i industriens kraf på nya hjälpmedel, nya tekniska metoder. Fabriken håller laboratoriets och laboratoriet fabrikens arbete — i ett oafIåtligt crescendo — i rörelse och spänning. Så består det ock en omisskänlig släktskap mellan den nya naturbild, som den moderna naturvetenskapen arbetat ut, och

den nya arbetsvärld, som den moderna tekniken håller på att bygga upp. Såsom från den förra alla personliga, antropomorfistiska drag äro strängt elimenerade, såsom naturen nu står där såsom ett i sig slutet, af rent mekaniska lagar behärskadt helt, en för människobarnens öde helt likgiltig makt, så får ock den enskilde — det gäller mer eller mindre på *alla* arbetsfält — finna sig i att med sin lilla detaljuppgift foga sig in såsom ett opersonligt led i en alltmer mekaniserad arbetsprocess. Och vidare: bakom den forcerade industriella utvecklingen med dess kraf på det vetenskapliga arbetet står i sin tur hela den moderna, alltmer komplicerade kulturen med alla dess nya behof, som ropa efter tillfredsställelse, och hvilka industrien i sin ordning metodiskt arbetar på att stegra. Och naturvetenskapen åter betyder för vår tid något vida mer än blott en vetenskap bland andra. Den har för mången trädt i religionens ställe såsom den för hela världs- och lifsåskådningen bestämmande makten. Men framförallt betecknar den en helt ny forskningsmetod, som, ursprungligen utbildad med hänsyn till dess särskilda objekt och där bragt till den högsta grad af förfining, nu — på ett alldeles analogt sätt med hvad förut om industrien och de öfriga arbetsfälten sagts — flyttas öfver till de andra områdena för mänskligt tänkande och forskning, öfverallt röjande sin revolutionerande kraft, öfverallt bevisande sin fruktbarhet för den kritiska siktningen af vår verklighetsbild, men också gärna förande med sig en tendens att fatta all verklighet efter naturens mönster. Äfven på det teologiska området står denna nya stormakt på ett eller annat sätt, direkt eller indirekt, bakom nästan alla de problem, som i vår tid äro de företrädesvis aktuella. Så äro — och det är af vikt att beakta detta — till sist alla de frågor, inför hvilka vi i vår tid stå, på det ekonomiska, det sociala, det politiska, det vetenskapliga, det etiska och det religiösa lifvets område, led i ett och samma stora problemkomplex. På hvilket område den yttersta drifkraften till hela denna utveckling ligger, hvad som här är orsak och hvad som är verkan, är lönlöst att fråga; men på hvarje punkt i systemet röjer sig en och samma ande, under hvars

inflytande vi alla, vi må än så mycket värja oss däremot, stå.

För den som med sitt hjärta hänger fast vid det gamla och ser, hur det dock är på dess mark, under kyrkomurarnas hägn och i de stilla gårdarnas skygd, som alla mänsklighetens egentliga lifskällor äro belägna, ter sig lätt denna nya ande, som förnekar mycket af det, som för honom varit allra kärast, och sätter sitt frågetecken vid allt, uteslutande såsom en nedrifvande och förstörande makt. Och däri, att här farliga och dödsbringande krafter äro med i spelet, ser han helt visst icke fel: de senaste årens historia ha härom, huru litet vi än eljes ännu förmå tyda dess innebörd, afgifvit ett blott alltför omisstydbart vittnesmål. Men mycket skeft och ensidigt skulle den döma, som hos vår tid icke förmådde se något annat än detta. Man kommer, när man sammanställer de olika dragen i dess bild, gärna att tänka på berättelsen om Jesus och den rike ynglingen, om hvilken det säges, att »han gick bedröfvad bort, ty han hade många ägodelar». Också vår tid har fått för många ägodelar att förvalta. Den yttre, materiella civilisationen har, såsom det ofta — skarpast och djupast af Vitalis Norström — utförts, vuxit den öfver hufvudet och från ett hjälpmedel för den inre andliga kulturen blifvit till en börda, under hvilken personligheten dignar. Det går den såsom det gick en annan rik man, som fick sin bön hörd att allt som han rörde vid skulle förvandlas till guld, men som själf hungrade ihjäl på kuppen. Öfver allt, som tiden rör vid, kommer det något egendomligt liflöst och förstelnadt. Det är ett drag, som går igen i alla dess mest karakteristiska skapelser: en död natur, ett mekaniseradt arbetslif, en opersonlig samhällsordning, ett själslif utan själ, en historia utan viljor. Man får ofta det intrycket, att den saknar organ för att gripa någon annan verklighet än den materiella och förlorat sinnet för allt, som ej kan mätas med kvantitativa mått. Det i falsk mening räknande och beräknande sinnet, det sinne, som Jesus mest af allt hatade, har gått den djupt i blodet. Men vi få ej glömma, att det om den rike ynglingen i evangeliet också berättas, att »Jesus såg på honom och fick kärlek till honom». Och

när det heter, att han gick *bedröfvad* bort, ligger det nära att däri finna en antydan om, att detta ej var hans sista möte med Jesus. Så skulle ock helt visst den, som förmådde se på vår tid med mästarens blick, hos den redan nu finna mycket att älska och än mer att hoppas på. Hur ensidig och förvriden än ofta dess syn på verkligheten är, ligger det dock något imponerande i dess beslutsamhet att utan försköning vilja se verkligheten sådan den är. Det ord: »realism», som hos oss kommit att fästas vid en riktning, där ensidigheten i vår tids sätt att se på »verkligheten» var särskildt framträdande, kunde väl ock göras om till en hederstitel. Och om man än inför mycket, som den byggt upp, kan få det intrycket, att det, blott »ägodelarna» växa, är den skäligen likgiltigt, hur det går med dem som skulle äga dem, så är det dock icke blott tomma ord — fast också sådana kanske ibland kunna komma med —, när den talar så mycket om människovärde och människorätt. Och de kraf, som i dessa idéers namn resas, komma icke endast såsom en protest och en reaktion mot den i vår moderna kultur härskande andan, utan springa i viss mening fram ur denna själf. Den ökade känsligheten för allt, som klafbinder och hämmar personlighetens utveckling, och det i en viss, låt vara ensidig, riktning skärpta rättfärdighetskrafvet höra, också de, med till dess karakteristiska drag. Blott att de där ofta äro sammanväfda med andra, mot dem fientliga tendenser och lösryckts från det sammanhang, i hvilket de egentligen höra hemma. Här ligger den djupa tragiken i vår tids sträfvanden. Och ju mera denna kommer till medvetande, dess mer skall väl ock hos vår tid aningen växa därom, att det någonstädes i dess kalkyler döljer sig ett radikalt räknefel; dess starkare skall ock dess religiösa längtan bryta sig fram. Möter evangeliet på sin väg till människornas hjärtan i vår tid, vid sidan af det motstånd det alltid mött, också många för den säregna hinder, så finnes det ock mycket i denna, som kommer det till mötes.

I en tid med så stora svårigheter och så stora möjligheter är det en alldeles säreget ansvarsfull sak att vara präst. Och när jag nu med allt detta för ögonen på nytt tänker

på det särskilda prästkall, som jag nu går att tillträda, och på det stift, som jag är satt att tjäna; tänker på svagheten i mina egna krafter och på den synnerliga tillspetsning, som brytningen mellan gammalt och nytt i vissa trakter just af vårt stift vunnit; tänker också på det tryckande missförhållandet mellan församlingsvårdens behof i en sådan tid och församlingstjänarnes antal — då känner jag, huru misströstan lurar helt nära och åter som så många gånger under den sista tiden vill gripa mig fatt. Men då träder åter det apostoliska ord, från hvilket jag i början utgick, fram för mina tankar. Och på hvilken sida af våra mångskiftande uppgifter, jag nu än riktar blicken, och huru än frågorna hopa sig: om jag tänker på vår egen fattiga själ, som vi dock allra främst äro satta att vårda, eller på de många människosjälar, hvilkas tjänst är oss anförtrodd; om jag frågar mig, huru vi skola finna mod och kraft att stå de onda makterna i vår tid emot och ståndaktighet att hålla fast vid det gamla goda vi äga, eller jag spörjer, huru vi skola blifva skickade att rätt klarsynt och uppfinningsrikt upptäcka och tillvaratаga det goda nya, som bryter sig fram, och hjälpa det upp i ljuset — ständigt ser jag mig på en eller annan väg förd tillbaka till den punkt, på hvilken detta ord pekade. Och när jag så också tänker på den, som skref detta ord, och på det läge, i hvilket det skrefs, då blyges jag för min egen misströstan — och så tycker jag mig, om än blott likasom genom apostelns förmedling, våga till Eder och mig själf rikta detta ord, just sådant det hos Paulus står, ej blott som en önskan eller bön utan såsom ett tillförsiktligt löfte: Guds frid, som öfvergår allt förstånd, skall bevara edra hjärtan, i Kristus Jesus!

* * *

Från en fängelsecell i Rom skref aposteln detta ord till den församling, som af alla låg hans hjärta närmast. Öfver hans hufvud sväfvar dödshotet, hvilket ögonblick som hälst kan det gå i fullbordan. Men tyngre än tanken på hans eget trycker honom tanken på hans verks öde. Han vet, *Fil. 4: 4—7.*

hur många krafter, som äro i rörelse för att bryta ned hvad han byggt upp; han vet också, hur lätt detta är gjordt, huru omogna och lätt förvillade äfven hans bästa församlingar äro, huru väl de behöfde hans personliga närvaro och ledning. Dock: han kan ju blott gå två steg, så stöter han mot fängelsemuren. Och han har knappast någon annan, af sitt sinne, att sätta i sitt ställe. Blott en af hans medhjälpare har trofast stannat kvar hos honom; han behöfde väl denne förtrogne till sin egen uppmuntran; dock församlingarna behöfva honom bättre — men hur många behöfde de ej vid hans sida! I sin närmaste omgifning hör väl Paulus om många, som förkunna evangeliet, men om flera af dessa måste han säga, att de förkunna Kristus icke af rent sinne, utan i tanke, att de skola tillskynda honom ytterligare bedröfvelse i hans bojor. Sällan har en Herrens tjänare befunnit sig i ett läge, så frestande till misströstan, bitterhet och klagan — aldrig har dock ett bref skrifvits, så genomträngdt af frid, förtröstan och fullviss segerglädje som detta. Om intet talar Paulus där så ofta och med en sådan klang af det omedelbart upplefda som om sin egen glädje, till intet manar han sina församlingar så enträget som till att glädjas.

Icke lätt har det blifvit för aposteln att komma till denna punkt. Det känner man bakom hela hans bref. Man märker, när man läser det, hur ofta apostelns oroliga tankar, likt fåglar i bur, likasom stött och slagit sig blodiga mot fönstrets galler och i tungt och tröttande kretslopp beledsagat den enformiga vandringen, fram och tillbaka, tillbaka och fram i den trånga cellen. Ännu alltjämt ser man dem, särskildt kanske de *bittra* känslorna, på väg att ånyo tränga sig fram och märker, hur aposteln på nytt likasom måste omsluta sig med den frid, som »öfvergår allt förstånd», för att åter tvinga dem till stillhet. Omedelbart före det stora trösteord, inför hvilket vi närmast stannat, riktar aposteln till sin församling den maningen: »Glädjen eder i Herren alltid; åter vill jag säga: Glädjen eder.» Ej såsom en förmånsrätt blott talar han därom, utan såsom en plikt — plikten att alltid glädjas. Och för att församlingen må kunna fylla denna sin plikt, manar han den ytterligare att aldrig ensam söka bära

ett bekymmer, utan genast låta dem alla »blifva kunniga inför Gud, genom åkallan och bön med tacksägelse». Man anar, hur många gånger aposteln, innan han kunde så tala som han nu kan det, har måst ställa dessa maningar till sin egen själ. Ej minst vittnar härom själfva det stora trösteordet. När aposteln talar om Guds frid såsom »öfvergående allt förstånd», vill han därmed helt visst ej blott utsäga en allmän sanning, utan det är en frisk, ny erfarenhet, som däri kommer till ett omedelbart uttryck. De tankar, inför hvilka han i detta ord stannar, äro ju för honom idel gamla, förtrogna tankar. Det är hela Romarbrefvets lära, som i detta korta ord är kondenserad: om Guds gåfva såsom föregående och förekommande vår gärning — ej vi skola bevara den utan den oss —, om friden, den af Kristus förvärfvade samvetsfriden, såsom summan af alla Guds gåfvor, den ur hvilken allt annat springer fram och som ger oss kraft till allt — »vi till och med berömma oss af våra lidanden» (Rom. 5: 3) — och om Kristus Jesus såsom den i hvilken allt detta är oss gifvet: den värld — ja, verkligen intet mindre än en värld — i hvilken vi måste fördjupa oss, för att allt detta ej skall tagas ifrån oss. I den har ock nu aposteln på nytt fördjupat sig, och ur den har han — nej, ur den har Gud själf hämtat friden fram åt honom. Han själf skulle, hur väl han än kände till alltsamman, ej på det nya läget kunnat göra den tillämpning däraf som han behöfde. Det är ett nytt under såsom det vid Damaskus, eller, för att tala teologiens allra modernaste språk, det är något rent »irrationellt».

Men nu är också allting förvandladt och nytt. Med innerlig hugnad tänker aposteln tillbaka på gemenskapen mellan honom och filipperna i de gångna tiderna, »från första dagen intill nu» (Fil. 1: 5). Men icke behöfver han vända sig till det förflutna för att finna glädjeämnen — det närvarande bjuder sådana i öfverflöd. Må döden, som hotar honom, gå i fullbordan: det vore för honom personligen det allra bästa: »att lefva, det är för mig Kristus, och att dö, det är för mig en vinning» (1: 21). Dock, såsom han redan sedan länge, i kraft af sin inre rikedom, lärt sig den svåra konsten att kunna finna sig i »de omständigheter, i hvilka jag

är», i öfverflöd och mättnad, när så skall vara, i ringhet och hunger, om så kräfves (4: 11 f.), så vet han ock nu, att, vare sig det är Guds vilja att kalla honom hem till Kristus eller att ännu en tid låta honom förblifva hos församlingarna, så skall det dock allt lända honom till frälsning och tjäna till att låta Kristus blifva »förhärligad i hans kropp», »det må ske genom lif eller genom död» (1: 18 ff.). Så skola ock de förföljelser, som vänta församlingarna, blott blifva ett medel i Guds hand att fullborda det goda verk, han i dem begynt (1: 6, 27 ff.). Hans fångenskap, som syntes hota hela hans verk med ruin — redan nu tycker han sig kunna se, att den »snarare har ländt till evangelii framgång» (1: 12). Äfven — den svåraste konsten af alla — bitterheten mot de försåtliga motståndarna gifver Guds frid honom kraft att skaka ifrån sig. Inför tanken på Guds stora verk måste all småsinthet vika. »Hvad mer? Kristus blifver dock på ena eller andra sättet förkunnad, det må nu ske för syns skull eller i uppriktighet; och däröfver gläder jag mig.» Och såsom han i Guds frid har den kraft, i hvilken han kan trotsa också de svåraste pröfningar, så fördjupar den ock för honom hvarje glädjeämne och lär honom, också det en sällsynt konst, att kunna med stor glädje fröjda sig öfver det lilla. Den gåfva, som filipperna sändt honom blir för honom ej blott en bild, utan en del af den öfverflödande rikedom, hvarmed Gud sörjer för dem alla (4: 14 ff.). Men själfva fängelsecellen, där han sitter, har — gif akt därpå! — blifvit för honom en bild af denna samma Guds omsorg. Vaktposten, hvars taktfasta steg utanför hans dörr säger honom, att en flykt är omöjlig, och fängelsemuren, som stänger honom ute från yttervärlden: de afbilda Guds frid, som står på vakt vid hjärtats dörr, att inga onda eller fävitska tankar må slippa därur, och som omhägnar hjärtat såsom ett fridlyst tempelområde, att intet orent må slippa därin.

Så har ock aposteln rätt att mana sina församlingar att alltid glädjas. Och så kan han säga dem det rätta trösteordet. Det är ju också för dem idel välbekanta tankar det räcker dem. Men så, att det passade just nu för dem, skulle han icke kunnat säga det, om han ej själf just nu

på nytt erfarit den trösten, och om han icke i alla sina böner också haft dem alla med i sina tankar (Fil. 1: 3 ff.).

* * *

Frid och kraft — plikten till frimodighet.

Af allt det myckna, som denna själasörjarbild har att lära oss själasörjare och evangelieförkunnare, vill jag för ögonblicket särskildt stanna vid ett, vid själfva apostelns sätt att tala om *friden* och om glädjen. Det ligger något paradoxalt däri. Friden är för honom ej, såsom vi ofta tänka oss det, en ömtålig skatt, om hvilken vi ängsligt skola hålla vakt för att värja den emot världen, utan den starka makt, som håller vakt om oss och i hvars sällskap vi trygga kunna vandra genom världen; ej en ömtålig stämning, som går och kommer, utan den fasta, objektiva verklighet, som omger oss hvart vi gå, ja, som vi i viss mening icke kunna komma ifrån; icke det sista, afslutande och högsta i det kristna lifvet, utan det första, grundläggande — och högsta. Därför betecknar ock för honom den fulla frimodigheten och glädjen ej blott en sällsynt högtidsgåfva, utan den hvardagsdräkt, i hvilken Gud måste kläda oss för att vi rätt skola kunna utföra vårt kall; icke — för att säga det utan bild — en rättighet blott, utan — en plikt.

Alla dessa satser äro blott enkla konsekvenser af den lära om rättfärdiggörelsen genom nåd och genom tro allena, som vår kyrka satt i midtpunkten af sin bekännelse. Så borde de ju för oss alla vara väl förtrogna. Dock felas det äfven bland oss mycket, att de vore rätt förstådda. Kanske det till sist blott finnes en enda man i vår kyrka, som fullt förstått dem: den, efter hvilken den bär namnet: den lutherska. Men han har ock åt dessa paulinska tankar gifvit en kanske ur än djupare vånda frampressad, och därför måhända än djärfvare tillspetsad utprägling än t. o. m. Paulus själf.

Sitt mest koncentrerade uttryck har Luther gifvit hela denna tankegång i en sats, som jag med förkärlek brukar citera: »Salighet är nödvändig till goda gärningar». Ett utomordentligt paradoxalt ord! Gärningar äro nödvändiga till saligheten,

sade katolikerna. Luther vänder det upp och ned. Saligheten måste ej blott, om den någonsin skall blifva vår, gifvas oss oberoende af våra gärningar; den måste finnas där först, såsom något redan närvarande, innan en enda god gärning kan ske. »Kära människa, du måste hafva himlen och redan vara salig, innan du gör goda gärningar; gärningarna förtjäna icke himlen, utan tvärtom: himlen, oss af ren nåd gifven, gör själf de goda gärningarna utan sökande efter förtjänst, blott nästan till godo och Gud till ära, till dess ock vår kropp varder från synder, död och helvete förlossad.» Det behöfver ju icke sägas, att för Luther, när han så starkt understryker tanken på saligheten såsom något närvarande, intet ligger mera fjärran än att på något sätt vilja skjuta undan hoppet på saligheten efter döden till förmån för någon slags »Diesseitsreligion». Få hafva som han lefvat i känslan af jordelifvets intighet och längtan efter fulländningen. Den salighet, vi nu kunna gripa, är blott »såsom en liten snibb» af det som en gång skall på oss uppenbaras. Och en »salighet» i det närvarande utan detta perspektiv är blott ett stycke jordisk lycka. Men hvad Luther med sin djärfva sats vill säga är ett femfaldigt: att allt, ej blott början utan också fulländningen är en gåfva af ren nåd; att Gud i den meningen verkligen ger allt, hela saligheten på en gång, att han gifver ej blott enskilda gåfvor utan sig själf, genast och helt; att vi därför redan nu kunna äga full frälsningsvisshet och verklig salighet; att vi endast om vi våga dristigt tillägna oss detta kunna göra de rätta goda gärningarna, slutligen att vi endast, när vi äga denna salighet, kunna tänka rätt också om den kommande saligheten — eljest fylla vi den med sinnligt färgade lönetankar och jordiskt lyckobegär.

I bredare form har Luther utfört samma tankegång i en af sina mest bekanta, och minst förstådda, skrifter: »Om en kristen människas frihet». Hvad Luther här kallar frihet är alldeles detsamma, blott från en något annan synpunkt betraktadt, som vi nyss hörde honom nämna salighet. Den kristnes frihet består i den af ren nåd, genom tron, trots vår synd, upplåtna fulla gemenskapen med Gud, med den däri inneslutna obetingade frälsningsvissheten — i dess absoluta oberoende (därför »frihet») af och suveränitet emot allt utom Guds nåd och löften: världens skickelser och hot, dess lidanden och död, men också människans egna goda gärningar, ja, Guds heliga lag. Att vara en sådan suverän, en »fri herre öfver allting», att veta att allt som sker blott måste tjäna till hans salighet, att kunna bruka allt och kunna försaka allt, men framförallt att redan nu hafva den fria tillgången till Fadern för sig upplåten — det är den kristnes stora förmånsrätt, det är hans »salighet» på jorden — men det är också hans *plikt.* Att veta och våga bekänna sig viss om sin frälsning är för Luther mera en plikt än en rätt. Det gäller redan från religiös synpunkt. Att, när Gud af fri nåd tillsäger oss allt, icke vilja lita på sannfärdigheten i hans löften, på hans vilja och makt att frälsa, det är den största skymf vi kunna tillfoga honom — Luther går en gång t. o. m. så långt, att han säger: det är synden mot den Helige Ande. Men hvad Luther menar med sitt tal om frälsningsvissheten, den fulla frimodigheten — saligheten, kunde man, om man ville tala rätt djärft, säga — såsom en plikt, blir dock först klart, när man tager också den etiska sidan med. Ej blott från Gud utan också från min nästa stjäl jag genom min ovisshet och brist på frimodighet, hvad honom tillhörer. Vid sidan af sin sats om den kristne såsom — i tron — den friaste herre öfver allting och ingen underdånig sätter Luther den andra tesen om den kristne såsom — i kärleken — en tjänstpliktig slaf under allting och allas tjänare. Det ser ut — och det är meningen, att det skall se ut så — som en motsägelse. Men hvad Luther vill säga är ju dock detta, att blott den, som i tron är fri och suverän och salig, verkligen kan oförbehållsamt tjäna de andra, och att också denna tjänst å sin sida är ett stycke af hans frihet och salighet. Och sammanhanget är så förbluffande enkelt — fast så sällsamt svårt för oss att uppdaga. Så länge den kristne låter sin högsta religiösa lifssak ligga i ovisshet, tagas hans gärningar, direkt eller indirekt, i anspråk för honom själf, för grundandet av hans egen rättfärdighet inför Gud. Äfven när han allvarligt vill tjäna de andra, smyger sig dock bitanken på honom själf in, det blir blott en religiöst förklädd egoism — hjärtat

klappar icke rätt med däri. Blott den som är salig, är ock tillräckligt rik för att utan förbehåll, utan att låta den högra handen veta hvad den vänstra gör, kunna tjäna. Men han kan intet annat än tjäna, det är det enda sätt, hvarpå han nu kan utlösa den kraft och verksamhetslust, som fyller honom. Så lefver nu den kristne »icke i sig själf utan i Kristus och i sin nästa; i Kristus genom tron, i nästan genom kärleken, men förbliver dock alltid i Gud och hans kärlek». Det är ett stycke af Luthers utläggning af, huru Guds frid bevarar våra hjärtan och våra tankar, i Kristus Jesus.

Nu finnes det ju intet som så lätt kan misstydas och missbrukas som denna Luthers lära om frälsningsvissheten. Katolikerna se däri det framför alla andra grundstörtande kätteriet. Och då de aldrig förstått högheten och renheten i Luthers nådetanke, hafva de från sin ståndpunkt alldeles rätt. Så snart i den grund, hvarpå vi bygga vår visshet, något av vårt eget, någon tanke på oss själfva smyger sig med in — och den har tusen smygvägar —, då blir en frälsningsvisshet sådan som Luthers verkligen, såsom de mena, en blasfemisk förhäfvelse, och maningen därtill såsom en plikt blir, såsom de också uppfatta Luther, till en inbjudan till fortsatt självsuggestion. Den sist antydda faran ligger kanske för vår tid, med dess tendens att upplösa allt andligt i subjektiva, psykologiska tillstånd och stämningar, särskildt nära. Fattar man den glädje och frid, hvarom Paulus, den salighet, hvarom Luther talade, såsom en stämning af säregen ljuflighet och kraft, då blir krafvet på att den alltid skall finnas där icke blott en meningslöshet, utan — just därför att det dock ej är så alldeles meningslöst, att det ju icke kan försökas — det mest fördärfbringande af allt. Det finnes intet för det religiösa lifvet mera förödande, intet som så står i vägen för den verkliga friden som hvarje försök att jaga upp sig till sådana stämningar eller att på konstlad väg vilja hålla dem fast. Men den glädje och frid och salighet, som Paulus och Luther mena, är något helt annat än allt sådant. Den ligger djupt, djupt under alla känslors och stämningars spel. På ytan kunna tviflen och anfäktelsernas stormar rasa — »ja», säger Luther gärna, »den värsta anfäktelsen är, när inga anfäktelser finnas» — och dock kan där ännu finnas frid och salighet kvar på djupet. Den är det objektivaste af allt, är till sist ingenting mindre än Gud själf, som tronar i höjden, men ock är när dem, som hafva en förkrossad ande, och som hägnar deras hjärtan med sin frid, äfven när de icke känna något däraf, och, när de icke veta hvad de skola bedja, själf manar godt för dem med outsägliga suckar. Också den frid och salighet, som Gud i det närvarande gifver oss, är ej i första hand en känslans, en kännandets, utan en trons sak. Ej om starka känslor, utan om en rätt stilla och fast tro skola vi bedja; då ger oss väl Gud i sin tid, ofta när den synes som mest fjärran, också den känslans salighet, som vi till vår hugsvalelse behöfva. Då erfara vi på nytt något af Paulus' »öfver allt förstånd»: vi äro rikare på salighet och frid än vi anat eller förstått.

Men väl må vi besinna, att denna fridsfond på djupet icke ligger där som ett orörligt kapital, som förblir konstant, hur vi än hushålla därmed. Sitt stora trösteord om friden såsom hjärtats allsmäktige väktare knyter Paulus med ett »så» fast vid maningen att oförbehållsamt inför Herren lägga fram all sitt hjärtas oro — främst naturligen den, som dess egen synd och tvehågsenhet vållar. Och Luthers lära om den obetingade frälsningsvissheten och om saligheten i det närvarande såsom det kristna lifvets utgångspunkt och bärande grund förstår man först rätt, när man håller den samman med hans lära — i själfva verket lika revolutionerande ny som den förra — om det kristna lifvet såsom ett lif i daglig syndaförlåtelse. Icke i ekstasens känslosvall utan i den stilla samlingen kring förlåtelsens klara, dömande och upprättande ord gripa vi Guds frid. Dag för dag måste Gud med förlåtelsen gifva oss den — mer än en dagsbörda åt gången orka vi ej med att bära. Och försumma vi denna det kristliga lifvets enda, men dagliga öfning, kunna vi snart få göra den motsatta erfarenheten mot den, vi nyss talade om: huru mycket fattigare på frid och kraft vi äro, än vi trodde. Men med syndernas förlåtelse sänker Gud på nytt — vi må känna och erfara mera eller mindre däraf — friden

och saligheten ned i hjärtat. Och när Gud här på nytt möter oss med budskapet om sin oförtjänta nåd, då är ock å vår sida den fulla vissheten och frimodigheten ej en rätt utan en plikt. Ingen skenfager ödmjukhet, ej ens vårt eget samvetes anklagelser få hindra oss därifrån. Ty först såsom fullviss och trotsigt frimodig kan tron rätt s. a. s. mobilisera sin omskapande kraft. I många år hade de flesta af Luthers reformatoriska tankar legat där färdiga, men först när han vågade taga steget ut till den fulla vissheten, först när han vågade tillstå för sig själf, att han var en salig människa, lösgjordes de bundna krafterna, och han blef reformator, med mod att trotsa en hel värld och med villighet att gladt offra sitt lif i evangeliets tjänst. Detsamma gäller, såsom han i sin »Den kristna människans frihet» lärt oss, också om det ringaste kall. Blott den som på den nya dagens morgon ånyo i förlåtelsen mottagit allt hvad han för sitt eviga lif behöfver, kan också under dagens lopp lämna alla tankar på sig själf och villigt gifva sig ut i nästans tjänst. Blott den kallelsegärning, som vi mottagit innesluten i Guds förlåtelse och renad i hans frid, kunna vi rätt utföra. Friden i hjärtat är den lilja, som Jungfru Maria, i Karlfeldts dikt, bär i sin hand, och som ger henne makt att »trampa på ormar och på törnen».

Endast saligheten kan göra goda gärningar. När Luther präglade denna sats, hade han närmast de hinder för ett oförbehållsamt tjänande i sikte, som lågo i den allt förgiftande förtjänsttanken och gärningsrättfärdigheten — en också för oss aktuell fiende. Men saken har en universell räckvidd. Huru skola vi månne nämna det hjärta, från hvilket, enligt Jesu ord, alla människornas onda tankar utgå? Många namn kunna vi gifva det, men dess egentliga namn är ofrid, eller osalighet. Så länge det ej finnes frid på bottnen i ett människohjärta, så länge förblir hon ock med nödvändighet, för att nyttja ett af Luthers oefterhärmliga uttryck, *»incurvatus in se»*, »inkrökt» i, själfviskt sluten om sig själf. Och så länge ofriden finnes där kvar, tjänar allt som möter oss blott att stegra denna själfviskhetens kramp. Fruktan för de makter, som hota vårt lif och vår lycka — och hvad

är mera skarpsynt i att upptäcka och uppfinningsrikt i att skapa faror än det oroliga samvetet? — skrämmer oss bort från den raka vägen och in i ängsligt sysslande med oss själfva; vår hunger efter lif och efter lycka drifver oss att jaga efter nya, ständigt nya surrogat för den inre salighet, som vi sakna; och på båda vägarna smyger sig det kanske farligaste giftet af alla in i ådrorna: den lurande afunden, den dofva bitterheten, onda tankar, som vi ej gärna tillstå ens för oss själfva, men som ligga där och ulma på djupet och sitta som en trollskärfva i ögonen och komma oss att se grått och skeft och vrångt på allt. Mot allt detta är friden, är »saligheten» det enda läkemedlet. Först när vi äro medvetna om en inre rikedom, som öfvergår allt annat, som intet, ej ens döden, kan taga ifrån oss, och som vi ej behöfva strida om med andra, därför att den är oss gifven af ren nåd och därför att den blott ökas genom att dela med sig åt andra, först då har hjärtat något att gripa om, som befriar det från dess krampaktiga grepp om sig själf. Men där friden och saligheten blifva rotfästa i ett människohjärta, där får det kraft till öfvers att ej blott värja sig själf mot de orenande makterna utan också gifva åt de andra. På det gå orden i uppfyllelse om den källa, hvars vatten springer upp med evigt lif, och ur hvilken också till omgifningen strömmar af lefvande vatten flyta fram. Det se vi hos Paulus, det se vi hos Luther. Men tydligast se vi det hos honom, som talade dessa ord och som, när han skildes från sina lärjungar, blott hade *en*, men en allomfattande gåfva att testamentera dem: *frid* lämnar jag efter mig åt eder, *min frid* gifver jag eder. Friden är den innersta hemligheten också i hans lif. Därför att han ägde den utan mått (Joh. 3: 34), därför kunde han också tjäna och gifva utan mått.

Först under stridsårens allra starkaste spänning, när han stod där ensam emot en hel värld, var det som Luther drefs att söka sig in till den allra innersta punkten. När allt syntes förtvifladt, upptäckte han, så kunde vi nu uttrycka det, i samvetsfriden saligheten och tog så steget ut till den fulla trosfrimodigheten. Och blott därför att han i dessa den yttre

stridens år ej lät sig dragas utåt utan, såsom jag en gång förut uttryckt det, af själfva hvirfvelstormen, som brusade omkring honom, gjorde en drifkraft till inre fördjupning, förmådde han själf stå fast och för sin tid finna det rätta, befriande budskapet. Endast om tidens vånda på samma sätt får drifva oss att, såsom pärlfiskare, stiga ned på djupen, till väl än djupare afgrunder, för att därifrån hämta upp fridens och salighetens kostbara pärla, kunna vi rätt utföra vårt verk i denna tid. Den behöfva vi för vår egen frimodighets och vår själs frälsnings skull, den behöfva vi för det villiga tjänandets skull, men den behöfva vi redan för att öfverhufvud kunna se rätt på människorna och på vår tid och döma rätt om dem. Den allena kan ur ögat taga bort den bitterhetens trollskärfva, om hvilken vi talade; gifva oss mod att tro allt och hoppas allt och villighet att glädjas öfver sanningen, hvar vi än finna den. Frestelsen till bitterhet ligger i en tid sådan som denna oss präster särskildt nära. Och den är här än farligare än eljest, därför att den så lätt på ett orent sätt, oss själfva omedvetet, blandar sig in i vårt rättmätiga hat mot det onda och förgiftar den strid, som vi äro kallade att föra. Vi själfva märka det ej, men de andra märka det genast, och de hårda orden, som kunnat drifva dem till besinning, tjäna nu blott att också hos dem öka bitterheten. När vi följde frihetens strid mot ofridens makter i Pauli inre, tyckte vi oss märka, att bitterheten var den fiende, som han hade svårast att få makt med, — skall vår strid kunna renas från detta smygande gift, måste friden få utveckla hela sin desinficierande kraft. Under ett af Luthers hårdaste stridsår sade han om sig själf det stora ordet: »Gud har gifvit mig en så glad och frimodig ande, att jag ej på allvar kan vara ond på någon människa.» Den som känner honom vet, att detta är ej blott ett stort, utan ock ett sant ord. Han kunde väl rasa i vrede och tala många hårda, grofva och fula ord — många fler än som behöfts —, men från all giftig bitterhet är han i en förunderlig grad fri — därför verkade också hans vrede som en renande stormvind. Det är, likasom till sist allt hvad man brukar kalla Luthers humor, en af den i samvetsfriden rotfästade fulla frimodighetens kostbara gåfvor till honom — det är en sida af »en kristen människas frihet». Vi behöfde väl i vår tid något af detta Luthers stridshumör — och också af hans humor. Men den högsta förebilden också i detta hänseende, också i hvad man kallat: ridderlig kamp, är dock vår Herre och Mästare själf, som slog hårdare än någon annan vågat, men också — därför att han alltid såg sin Faders ansikte i himmelen — äfven här nere på jorden såg det godas möjligheter, såg något af himlen, där ingen annan kunde upptäcka något däraf, och slog så hårt blott för att ur slagget spränga fram det äkta guldet på bottnen.

* * *

Ofriden i tiden.

Håller man denna enkla sanning — den är ju blott ett annat uttryck för den gamla lutherska läran om otron såsom syndens innersta väsen — i sikte, kan man ock vinna en ny inblick i hvad vi skulle vilja kalla vår tids psykologi, som ej gör bilden därav mindre utan mera allvarlig än förut, men väl låter oss än djupare känna vår och vår kyrkas solidaritet med den i dess nöd.

En modern moralfilosof (Max Scheler), själf katolik, men i detta stycke dock mera luthersk än de flesta lutheraner, har i direkt och medveten anknytning till Luthers ord om saligheten såsom nödvändig till goda gärningar utvecklat en hel psykologisk teori och därvid bl. a. formulerat den lagen, att all praktisk »evdaimonism» (d. v. s. sträfvan efter den egna lyckan), som i sin tur med inre nödvändighet alltmer måste öfvergå i ren »hedonism» (sträfvan efter den blotta njutningen), har sin källa i, såsom han uttrycker det, människornas »centrala osalighet». Det är hvad man kunde kalla »surrogatbildningens lag»: där en människa lider af otillfredsställdhet i, såsom han uttrycker det, sitt väsens »centralare och djupare skikt», där *måste* — vi hafva ju redan en gång i förbigående berört detta sammanhang — hennes sträfvan komma att gå ut på att skapa surrogat härför i hopandet af lust och lycka inom mera »periferiska skikt». Detta gäller, fortsätter nu Scheler, icke blott för enskilda människor, utan för

hela tidsåldrar. Han anser sig — jag vågar här icke mer än citera — kunna uppställa det som en allmän, historiskt konstaterbar lag, att i samma mån som i en tidsålder känslan af inre, djupare tillfredsställdhet — af salighet eller frid, kunde vi säga — försvagas, i samma mån stegras det febrila sträfvandet efter rikedom å den ena och jagandet efter allehanda stimulerande eller narkotiserande njutningsmedel å den andra sidan.

Det är särskildt två tidsåldrar, som vid denna teckning ovillkorligt kommer en i tankarna. Den ena är tiden för det romerska världsrikets och hela den antika kulturens undergång (»panem et circenses») — den andra är vår egen tid. Kanske kunde man såsom tredje vid deras sida nämna den utgående medeltiden med dess jäsande oro och dess i renässanskretsarna, icke minst i själfva »den heliga staden», frambrytande vilda njutningslif. Aldrig har väl dock någon tid varit så rik på surrogatbildningar af denna art som vår. De sträcka sig från det lägsta till det högsta, från det rena, brutala ruset till tendensen att på ett ensidigt sätt gripa ut och absolutifiera något visst af de höga ideella värden, som mänskligheten ej kan vara förutan. Man saknar verklig religion, därför »går det» nu, vulgärt uttryckt, »religion» i än det ena än det andra, till fördärf för det, hvarmed det sker. Människoförgudningen, som oupphörligt slår öfver i människoförakt; erotikens upphöjande till religion; esteticism, nationalism och tusen andra »-ismer» — det är öfverallt samma historia: absolutifieringen blir med nödvändighet till karrikatyr. Ja, på själfva tidens sätt att arbeta — arbeta, som det heter, för arbetets, det vill gärna blifva: för förvärfvets egen skull — kan man märka att också arbetet, i hvilken den med rätta sett sin särskilda hederstitel, ofta också det blott varit ett surrogat. Såsom den enskilde i febrilt arbete söker glömma en sorg, så har det jäktade draget i vår tids arbete till god del sin grund i dess inre tomhet; den har arbetat på, därför att den ej kunde eller vågade hvila — nu ser det ut, som om den ej skulle orka längre. Vi liknade den förut vid den rike ynglingen: de alltför många ägodelar, som den fått att förvalta, trycka den till jorden och hämma och binda dess själs

längtan. Men här tvingas vi nu att gå ännu ett led tillbaka i orsakskedjan. Under jäktandet efter de yttre ägodelarna har vår tid blifvit alltmera utarmad i sitt inre. Men hvarför lät den sig dragas in häri, om ej just därför, att den *var* så fattig? Dess inre fridlöshet var det som dref den att gripa så girigt efter hvarje än så eländigt surrogat — »usla brunnar», skulle det på bibelns språk heta. Och samma inre ofrid är det till sist, som slagit ut i den jäsande oro, den dofva bitterhet och det dolska hat, som legat och grott folken och klasserna emellan och till sist redlöst drifvit oss in i de sista årens katastrof. Den yttre ofriden blottade endast det fruktansvärda djupet af den ofrid, som låg där på bottnen, och fullbordade dess förstörelseverk.

* *
*

Kyrkans enda uppgift.

Hafva vi fått syn på detta sammanhang, se vi den inre osaligheten, den otillfredsställda salighetsträngtan såsom den djupaste källan bakom allt det i vår tid, som synes oss falskt, förvridet och ondt, — då se vi ock slutgiltigt omöjligheten för oss och för vår kyrka att likasom ställa oss utanför den såsom dess domare: vi känna vår solidariska andel i dess skuld. Huru hava vi förvaltat det fridskapital, som varit oss anförtrodt? Men så se vi ock tydligare än förut vår kyrkas *uppgift* i denna tid framför oss. Den är att bringa evangeliet om den Guds frid, som öfvergår allt förstånd, till oroliga och osaliga människosjälar. Det är icke en af kyrkans uppgifter — det är det hela.

Friden — det måste vi här, när det gäller uppgiften, likaväl som när det gällde vår egen utrustning till denna, oryggligt hålla fast — är, såsom vi förut sade, icke en högtidsgåfva blott, utan själfva hvardagsdräkten, icke den krönande spiran på byggnaden, utan den bärande grunden, icke något vid sidan af kraften, utan denna själf, icke — så kunde vi kanske här bäst uttrycka det — endast ett kvietiv, utan det starkaste, det mäktigaste af alla motiv. Till den falska, mekaniserade bild af själslifvet, som i vår tid är så utbredd, hör också den föreställningen med, att drifkraften till allt

människans handlande ligger i hennes otillfredsställdhet med, hennes olust vid det närvarande å den ena sidan, hoppet om lust och lycka i framtiden å den andra. Missnöjet likasom skjuter på bakifrån, och den vinkande lusten släpar henne med sig framifrån. Skall ett rätt energiskt sträfvande framåt komma till stånd, så gäller det därför, tror man, att öka missnöjet i det närvarande och i så lockande färger som möjligt måla ut det vinkande framtidsmålet. Utan tvifvel är mycket af människans handlande, särskildt i vår tid, motiveradt på det sättet, och utan tvifvel kan ett sådant handlande utlösa en väldig energi utåt. Men i sitt inre är det svagt — missnöje och besvikelse äro båda krafttärande makter, — och alla mål, som det fattar i sikte, degraderar, förvanskar och förvrider det — värre ju högre och ädlare de i sig själfva äro. Vid det verkligt fruktbara handlandet är — jag anknyter åter till Schelers tankar — läget det rakt motsatta: bakom såsom drifkraften står lyckan, står friden eller saligheten — ty blott med lycka räcker det ej — med dess kraftöfverskott och tjänareglädje; och framför det, såsom bevekelsegrunden, stå nöden och otillfredsställdheten, som skall afhjälpas. Ordet om nöden såsom uppfinningarnas moder är, såsom de flesta gamla ordspråk, en tvetydig sats. Nöden säger en blott, *hvar* uppfinningar behöfva göras, men nöden ensam för sig kan blott förslöa och förbittra; skall uppfinningen verkligen göras, måste från något håll ett krafttillskott komma till; och skall uppfinningen blifva af den rätta, hjälpande arten, måste detta krafttillskott vara — saligheten.

Vår kyrka har i vår tid ånyo på ett nytt sätt fått syn på all den mångfaldiga yttre nöden i världen och på att också den är kallad att här göra »uppfinningar». Det finnes få så löftesrika tecken i vår tid som denna nya verksamhetsifver i vår gamla kyrka. Må den växa sig än mycket, mycket starkare! Men det kan ej förbises, att det ej så sällan också öfver dess verksamhet vill komma detta tidens jäktade, enerverade och enerverande drag. Ja, ibland kan man rent af frestas att fråga sig, om det ej också i detta ligger något af ett surrogat. Det är ibland, som om man själf ej rätt trodde på den enkla, stilla själasörjare- och förkunnaregärningens betydelse — man vill visa gripbara resultat, man vill göra tecken och under. Men låter kyrkan sig genom *någon* annan verksamhet dragas bort från sin egentliga religiösa gärning, då säljer den sin förstfödslorätt för en grynvälling och sviker också sin egentliga sociala och kulturella uppgift. Denna är förvisso ej att söka dämpa de uppåtstigande, framåtsträfvande rörelserna i tiden. Äfven förkunnelsen om den eviga, »hinsidiga» saligheten — som i vår tid mer än någonsin behöfver drifvas — kan, om den missbrukas i detta syfte, blott väcka bitterhet. Hvad som behöfves är den frid, som gifves redan i det nuvarande, men öppnar perspektivet mot en evig framtid. Den söfver ej — det kan lyckan göra, den tål ej vid att delas med hur många andra som hälst och gör därför lätt egoistisk. Friden eller saligheten vinner blott på att delas, och den kan ej tåla någon oafhjälpt nöd vid sin sida. Blott den kan gifva vår tid dess arbetsglädje åter och rena dess sträfvanden från alla de förbittrande och förgiftande krafter, som smugit sig därin. Af Herren Kristus behöfva vi lära oss den uppfinningsrika ifvern att i *all* nöd, som utifrån eller inifrån förkväfver människolifvet, gifva den hjälp som vi kunna. Men framförallt behöfva vi af honom lära oss koncentrationens mod. Det finnes intet så underbart som att se honom, som visste sig sänd till hela världens förnyelse — en ny himmel och en ny jord —, låta dag efter dag förgå i tålmodigt själasörjarearbete, från man till man, från själ till själ. Man begär tecken och under, han fortsätter blott stilla sitt verk. Också hans lärjungar blifva otåliga, de fråga honom, när den stora omhvälfningen kommer. Han svarar dem: »en såningsman gick ut till att så . . .» I detta ord, som sänkes ned i människosjälarna, *är* den stora omhvälfningen, där är Guds rike, ty det är Guds allsmäktiga ord. Tro vi ej längre på den revolutionerande kraften i Guds evangelium, när det på allvar får fatt i en människosjäl, då skola vi redlöst drifvas hit och dit af tidens skiftande kraf och slita ut oss i jäktande arbete som den — och blifva alltmera utarmade som den.

Det ligger något egendomligt gripande, skakande på en gång och uppmuntrande, att från det perspektiv, som nu sist öppnat sig öfver vår tid, tänka tillbaka på den parallell,

vi nyss antydde mellan den och en annan tid: den, under hvilken kristendomen först trädde in i världen. Det var intet mindre än en hel värld, som då var på väg att gå under och i viss mening verkligen gick under — därför att dess inre lycko- och fridskapital var förtärdt. Men en ny värld stod upp på den gamlas ruiner. På hvilken grundval byggdes den? Vi hafva ju redan sett något däraf, vi ha sett Paulus ännu från fängelsecellen i Rom fortsätta sin evangeliiförkunnelse. Och vi veta hvad som sedan följde. Men vi måste först gå ännu ett steg tillbaka, Paulus själf bjuder oss det: Guds frid — i Kristus Jesus. Till denne ende föras vi till sist tillbaka. Och han själf hade blott en gåfva att gifva: sin frid. Det är ej en djärf paradox utan fullt egentligt tal, om vi säga, att den salighet, den gudsgemenskap, som är hans väsens innersta hemlighet och som han förde med sig till jorden, är icke blott den grund hvarpå våra själars frälsningshopp hvilar, utan ock den grundval hvarpå till sist hela vår kultur är byggd. Det kom en tid, då också denna nya värld syntes på väg att falla sönder i sina fogar. Då steg Luther ned på djupen och lade grunden på nytt, till en ny tid, och grunden hette åter, såsom vi sett, saligheten — i Kristus Jesus. Koncentrationen kring det innersta religiösa under Luthers svåraste stridsår betydde också — äfven i jämförelse med hans egna tidigare år — en starkare koncentration kring Kristus. Honom var det som han satte in i stället för de många mänskliga medlarne och auktoriteterna: Han fick nu åter själf förkunna sin frid för människorna, till deras själars frälsning men också till ny arbetslust och arbetskraft i alla kallelsers verk. Nu säger man oss åter, att också vårt inre kapital är förtärdt; ja, det finnes tänkare, som anse sig hafva funnit den lag, efter hvilken också den kristna kulturen efter ett par århundradens dödskamp skall gå under. Vi tro ej på någon sådan lag; ja, vi veta, att den icke finns. Den som följer Pauli maning att från alla bekymmer utan dröjsmål söka sig in till Guds frid i Kristus Jesus, vet, att han ännu har frid att gifva, som kan bära en människosjäl äfven öfver den djupaste vånda och till sist låta henne med inre vinning gå fram därur. Och tidens vånda och nöd är ju dock blott

summan af de enskilda människosjälarnes. Men skola vi själfva här kunna frälsas och skola vi i vår mån kunna hjälpa de andra till frid, då behöfva vi förvisso ännu en gång på nytt uppdaga Kristi härlighet och göra det just ut ur vår egen tids nöd, så att han själf må kunna få möta också den och tala omedelbart just till den. Guds frid går väl också i den meningen öfver allt förstånd, att den har många för oss fördolda vägar till ett människohjärta, och att den gifver mer än i klara ord kan fattas. Men så, att den blir hjärtats fasta besittning och en för hela lifvet bärande grundval, kan den dock blott gripas i, med och under det klara och fasta ordet om Kristus Jesus.

* * *

Vår tids teologi.

Men här, just som vi tyckte oss hafva nått den punkt, där vi kunde hvila ut, träder nu en ny svårighet fram för tanken, som för mången af Eder måhända ter sig som den djupaste orosanledningen af alla. »Det fasta ordet om Kristus» — hafva vi, har vår kyrka verkligen i vår tid ett sådant fast ord att frambära? Ej blott utom kyrkan står det strid om Kristus, äfven bland dem, som äro satta att förkunna ordet om honom, stå helt olika, ja, motsatta uppfattningar emot hvarandra. Så stå de, mellan hvilka full enighet mer än någonsin behöfdes, splittrade ej blott i mera yttre frågor, utan just i det som borde vara det innerst enande bandet. Och om mer än en af dessa i sin förkunnelse och sin gärning frestas att flytta tyngdpunkten från det centralt religiösa till det allmännare etiska, sociala och religiöst-kulturella, så beror det kanske allra mest därpå, att han känner sin egen osäkerhet och oklarhet i det centrala.

Redan i det föregående har jag fäst uppmärksamheten på det oskiljaktiga samband, i hvilket de problem, hvilkas debatterande inom teologien nu mångenstädes vållar så stor oro, stå med alla de andra, med hvilka vår tid, på alla lifvets områden, har att brottas. Detta större problemsammanhang måste man, om man vill fälla en rättvis dom öfver vår tids teologi, stadigt behålla i sikte. Mycket hos den, som synes vara,

kanske också är »negativt», skall då ställas i en annan belysning, och vid sidan däraf skall den positiva insats den gjort starkare och klarare göra sig gällande.

Närmast blir kanske intrycket det motsatta. De negativa dragen träda just mot denna bakgrund fram med förökad skärpa. I teologiens drag igenkänner man tidens. Det är, säger man, samma ande af pietetslös, etsande och frätande kritik, som också här mångenstädes slår en till mötes, och samma famlande osäkerhet i greppet om den andliga verkligheten, som nästan öfverallt går igen. Iakttagelserna äro ej utan all verklighetsgrund. Men ser man litet djupare in, skall dock sammanhanget mellan teologiens problemställningar och tidens starka irreligiösa tendenser visa sig, i stort sedt, vara af helt annat slag. Det är ju icke för ro skull eller af lust att negera, som teologerna i våra dagar göra så många svårigheter och uppkasta så många problem. Ingen *kan* i vår tid komma dem förbi — teologerna minst af alla. De äro de, som hafva att mottaga den första stöten och som därför också, om de taga sitt kall på allvar, få svårast känna slitningen mellan gammalt och nytt. De utföra förposttjänst. Och en sida af deras speciella kallelseuppgift är just att oförbehållsamt draga de svårigheter, som de andra mera dunkelt känna, fram i ljuset, så att de må öppet diskuteras och allsidigt belysas. Att oaflåtligt, med ständigt förfinade metoder, pröfva och revidera och pröfva omigen den verklighetsbild man fått i arf, däri ligger, från en sida sedt, hela den vetenskapliga, också den teologiskt vetenskapliga, forskningens uppgift. I den meningen är det teologiens plikt att ständigt öfva kritik. Försummar den denna ofta mycket otacksamma sida af sin uppgift, betyder det blott, att den skjuter svårigheterna från sig öfver på en följande generation, som då lätt får en oproportionerligt stor arbetsbörda att bära. Ofta kan det nog för teologen synas, som komme hans vetenskapliga och hans religiösa plikt i konflikt med hvarandra. I grunden äro de dock identiska. Religionen är ej en flykt bort ifrån verkligheten, utan ett uppvaknande till att se denna, sådan den till sitt innersta väsen är. Ingen vetenskap kan därför ock vara ifrigare än den att se *all* verklighet just sådan den är. Tror och vet

teologen, att det är en verklighet, som också han är satt att utforska, så vet han icke blott, att den icke skall förflyktigas inför någon kritik, utan han måste säga sig, att allt, som på någon punkt bidrager till att berika eller beriktiga vår verklighetsbild, till sist, äfven om till en början motsatsen synes blifva följden, skall tjäna till att på ett nytt sätt ställa också rikedomen i denna verklighet för ögonen. De vägar, på hvilka detta skall ske, anar han mestadels ej i förväg. Också i detta stycke går denna verklighet »öfver allt förstånd». Och det kan, hälst när problemen hopat sig så som i denna tid, dröja länge, innan man får se något häraf. Utan tvifvel har ock problembördan stundom blifvit vår tids teologi för tung. De hopade kritiska uppgifterna å den ena sidan, kampen mot tidens naturalistiska tendenser å den andra, ha gifvit den så mycket att skaffa, att den ofta likasom icke fått kraft öfver till att positivt fördjupa sig i själfva den religiösa verkligheten; med de arbetsmetoder, den från andra vetenskaper öfvertagit, hafva stundom, obemärkt, stycken af en ny, antireligiös dogmatik smugit sig med in; mer än en gång har teologien väl ock, i klentro eller välment anpassningsifver, för hastigt kapitulerat inför denna nya dogmatik. Men mäter man en krafts styrka efter det motstånd, den haft att öfvervinna, tror jag — som visserligen här ej är någon fullt opartisk domare —, att man skall vinna stor respekt för det redbara arbete, som teologien, i fattiga tider och nästan utan bundsförvanter, utfört. Ja, det förefaller mig, som om man redan nu, tidigare egentligen än man kunnat vänta, började skymta konturerna till ur själfva den kritiska öfversvämningen framväxande, nya religiösa landvinningar.

När jag kommer in på detta kapitel, är det en särskild grupp af ungdomsminnen, som alltid på nytt kommer fram för mina tankar. Det är, denna gång, i första hand Upsalaminnen, men äfven här äro dock också många Västeråsminnen med. För min generation kom den första, egentliga chocken på den gammaltestamentliga exegetikens område. Och det arbete, som först riktigt gjorde de kritiska problemen aktuella, var för mig såsom för mången Wellhausens berömda Prolegomena zur Geschichte Israels. Jag minnes lifligt, huru

en nu bortgången Upsalalärare, när jag berättade för honom, att jag börjat studera detta arbete, rådde mig att i stället nöja mig med ett kritiskt referat däraf. Det låg en innerlig välmening i hans råd, men för mig blef det ju nu än omöjligare att släppa boken. Aldrig glömmer jag den vånda, i hvilken dess studium bragte mig. Det var som en jordbäfning: allt tycktes störta samman under ens fötter. Det pinsammaste var dock, att jag märkte, att jag ej kunde finna den inre behärskningen till att till en början helt objektivt följa bokens framställning, för att sedan i lugn och stillhet söka pröfva och öfverväga. Allt oroligare gingo tankarna hit och dit, oupphörligt försökande inkast, som jag dock själf kände såsom undanflykter, och allt djupare in gräfde sig den pinande, ångestfyllda känslan af att stå inför något, som jag ej rätt vågade se i ögonen men likväl icke kunde komma ifrån. Då fick jag af en konservativ exeget ett ord, för hvilket jag aldrig upphört att tacka honom. Det var den gamle Franz Delitsch, som, efter att länge hafva kämpat mot Wellhausens teorier, i den nya upplagan af sin Genesis-kommentar såg sig nödgad att acceptera mycket af det, som han förut bestridt. I det förord, hvarmed han beledsagade detta uppseendeväckande steg, ställde han nu till alla, som han visste, att han därigenom skulle vålla oro, det ordet ur Jobs bok: I viljen väl dock icke vara advokater för Gud? Det var just det ord, jag behöfde. Det kunde ju ej lösa problemen för mig, men i det att det ställde mig inför det enkla sannfärdighetskrafvet såsom tillika den högsta religiösa plikten, gaf det mig också frimodighet att lugnt se tiden an och att tänka, att »för den uppriktige låter Gud det lyckas». Jag har ofta senare i liknande lägen upprepat dessa Delitschs ord, för mig själf och för andra. Men det märkligaste för mig, när jag nu ser tillbaka, är att gifva akt på, hur just i samma Wellhausens arbete, som ryckte mig midt in i de kritiska spörsmålens hvirfvel — och hvars teser ju sedan i sin ordning fått genomgå kritikens skärseld —, tankar för första gången mötte mig, som sedan för hela min teologiska och religiösa åskådning blifvit af den mest afgörande, positivt befruktande betydelse. Då märkte jag dem ej — jag kände blott det negativa — men obemärkta måste de dock hafva legat där och grott. Och hade jag förmått lyssna med större lugn, hade jag kanske sedan ej behöft gå så många omvägar.

Under de år, då de bibelkritiska spörsmålen som mest oroade sinnena och alla häfdvunna föreställningar på detta område likasom siktades i såll, fanns det dock vissa punkter, som icke blott icke af kritiken kunde upplösas, utan som just den lät s. a. s. träda fram i förhöjd relief. Det var själfva de stora bibliska personligheterna. I den systematiska teologien koncentrerades allt under dessa år på ett sätt som aldrig förr kring Jesu mänskliga gestalt. Hans bild stod där egendomligt isolerad mot historien i öfrigt; därför blef den ock själf starkt ensidigt tecknad; särskildt fick den gärna ett visst »alltför mänskligt», sentimentalt drag — här har sedan en ny kritik satt in. Men just i denna isolering, när ljusen likasom rundt omkring släcktes ut, trädde dock drag fram i Kristusbilden, som man förut ej tillfyllest beaktat, och som det är en vinst att hafva på det sättet tvingats att fixera. Under tiden hade emellertid på gamla testamentets område något liknande skett. Medan mycket af det, som för den äldre uppfattningen stod i centrum, åtminstone tillsvidare sveptes in i dunkel, föll det — just Wellhausen var det, som här visade vägen — öfver de stora profetgestalterna en helt ny och oväntad belysning. För mången var det, som om han först nu upptäckt dem. Förut hade intresset ensidigt häftat vid deras framtidsförutsägelser. Därigenom hade det öfver deras egna gestalter kommit något egendomligt blodlöst och verklighetsfrämmande. De lefde likasom i en helt annan värld, långt fjärran från verkligheten, från sin tids strider och frågor: öfver tidens hufvud talade de för den obegripliga ord till en fjärran framtid. Nu flyttades de ned midt i sin tids verklighet; djupare än några andra lefva de med däri, men stå dock samtidigt mer än någonsin höjda öfver den. Såsom spejare stå de, med den bild de själfva älska, på sitt vakttorn, för att de i tid må kunna varna sitt sofvande folk för den hotande faran eller bringa de räddhågade budskapet om den annalkande frälsningen. Så är

det verkligen framtiden, deras frågor gälla. Men därför vändas ej deras blickar bort från nuet. Tvärtom: just detta *nu* är det som de med spännande af alla sina själskrafter fixera; i dess innersta hemlighet är det de vilja intränga; Guds meningsfyllda historia bakom det skenbara virrvarret, hvad som sker i det, som sker, vilja de se och tolka för sitt folk. Men hur de än spänna alla sina själsförmögenheter, veta de dock, att de ensamt på den vägen aldrig kunna vinna den klarhet och visshet de söka. Gud själf måste »uppenbara sitt råd för sina tjänare profeterna» (Am. 3:7). Till en hemlighetsfull beröring mellan Guds och deras Ande, till hvilken den närmaste analogien — men ej mera — är oss gifven i bönelifvets erfarenheter, hänföra profeterna själfva sin inblick i hans historia. Men nu kommer hans ord till dem, nu kommer hans hand öfver dem — och så är vissheten där. Och nu kunna de ej, hur gärna de än ofta ville, tiga med hans budskap. Försöka de det, blir hans ord till en eld i deras hjärta (Jer. 20: 9). Men när motståndet är öfvervunnet, blir den veke Jeremia till en »järnpelare och en kopparmur mot hela landet» (Jer. 1: 18). Och likasom historien är det medium, ur hvilket Gud talar till dem, så får också hela deras förkunnelse en konkret historisk karaktär. Ej allmänna religiösa och etiska sanningar är det de förkunna, utan det är ett väktarrop de ha att utropa, ett budskap de skola framföra om den gärning, som Gud just i detta nu har för afsikt att utföra, och om de kraf, som just denna situation ställer på folket. Ja, Herrens ord i profetens mun blir själf till en världshistorisk makt, som nedbryter och uppbygger folk och riken (Jer. 1: 10).

Det var icke blott en rad väldiga och egenartadt utrustade religiösa personligheter, som denna nya syn på profeterna lärde oss känna; ju längre man stannade inför dem, dess mer universell visade sig innebörden vara af det man här sett. Det gaf åt en i rationalistiska tankevanor starkt fången tid ett intryck, just på den punkt, där den var som mest mottaglig därför, af det religiösas hemlighetsfulla, »irrationella» djup. Och samtidigt tjänade det till att låta hela den bibliska, »profetiska» och urkristna synen på historien

och på hela tillvaron, som ofta fördunklats genom upptagandet af främmande element, skarpare framträda i sin egenart, i dess motsats både till den helleniska åskådningen, med dess hvilande kosmos och dess eviga kretslopp, och till den moderna, med dess evolutionstanke. Historien är ej ett kretslopp, men ej heller en jämnt fortskridande utveckling, utan en strid mellan goda och onda viljemakter, ett spänningsfylldt drama, som dock på sällsamma omvägar skrider fram mot sitt af Gud satta mål, mot Guds rike.

Härifrån föll nu också ett nytt ljus fram öfver Jesu Kristi gestalt, hans förkunnelse, hans gärning och hans person. I hans förkunnelse framträdde tydligare än förr dess med profeternas gemensamma historiskt-konkreta karaktär. Han förkunnade »evangeliet om Guds rike». Redan i dessa ord är hela det perspektiv, vi nyss upprullade, inneslutet. Evangelium, det är ej en »lära», låt vara aldrig så »enkel», utan, såsom ordet säger, ett »godt budskap», ett väktarerop, ett häroldsbudskap. Och Guds rike är ej den hvilande, blekt spiritualistiska idé, som det ofta i den senare kyrkoläran blifvit, eller det etiskt-kulturella ideal, som det ännu för Albr. Ritschl var, utan denna samma historiskt-realistiska storhet, om hvilken profeterna siat, blott nu vuxen ut från ett blott jordiskt Messiasrike till en hel ny världsordning — en ny himmel och en ny jord. Och evangeliet om Guds rike är således ej, åtminstone ej i första hand, en ny lära om Gudsrikets beskaffenhet och lagar o. s. v., utan detta budskap: Guds rike är *nära*, stunden är inne. Däri, att Jesus såsom Guds befullmäktigade sändebud kan framföra detta häroldsbudskap, att han kan öppna boken, i hvilken det stod skrifvet om en, som Herren skulle sända att predika ett nytt nådeår från Herren, och så tillägga: »i dag är detta fullbordadt inför edra öron» — däri framförallt låg det nya i hans förkunnelse. Och allt i hans »lära» — ty om en sådan kan man naturligtvis också i god mening och på annat sätt än hos profeterna tala — går likasom hos dem, hur allmängiltig den än i viss mening är, ej ut på att lära några allmänna religiösa och etiska sanningar utan att för dem, till hvilka han talar, göra den allvarsdigra innebörden i det stora

»nu», de få uppleva, klar: att tolka — religiöst — innebörden i den nya stora gärning, som Gud nu genom honom vill utföra, och att hjälpa dem — etiskt — att klart se konsekvenserna häraf för deras handlande.

Men mot bakgrunden af detta för honom och profeterna gemensamma framträdde blott så mycket tydligare det också profeterna öfverbjudande, helt enastående i hela hans gestalt. Det kommer ej blott till synes i enskilda ord, det röjer sig på hvar enda punkt. Redan hans förkunnelses hela formella karaktär vittnar om en artskillnad mellan honom och dem. En siare är han såsom de: med det seddas hela öfverväldigande visshet springer också hos honom allt fram ur den omedelbara gudsgemenskapens hemlighetsfulla djup, hos ingen är allt så direkt *sedt* som hos honom. Men samtidigt hvilar det en helt annan stillhet öfver allt hvad han säger. Han ser ej blott enskilda syner — även hos honom saknas ju ej sådana — som profeterna, behöver ej heller som de vänta och bida efter nya uppenbarelser: hos dem är det som plötsliga blixtar som genomkorsa natten, här står solen på firmamentet. Hela hans förkunnelse bekräftar redan genom sin form sanningen i hans självvittnesbörd: Fadern älskar sonen och låter honom se allt hvad han själf gör (Joh. 5:20). Han läser likasom profeterna ur de stora historiska katastroferna ut budskap om Guds rådslut; men han har också andra kunskapskällor, ur hvilka de ej förmådde ösa: himmelens sol och regn, liljorna på marken, hela människolifvet, allt bringar honom bud om Faderns vilja. Han ser verkligen *»allt»* hvad Fadern gör. Han är dock till sist den ende seende. Så föras vi redan härifrån ånyo tillbaka till den hans innersta väsenshemlighet, inför vilken vi redan en gång tvingats att stanna. Men än djupare se vi in däri, när vi ge akt också på innehållet i hans förkunnelse, på de gärningar som Fadern visat honom och givit sonen att själf med Fadern utföra (Joh. 5:19 f.). Också profeterna voro gärningens män; såsom deras förkunnelse själf snarare var handling än lära, så hade de också själfva att gå i spetsen vid fullbordandet af den Guds gärning, med och genom sitt folk, som de förkunnade. Men äfven här är det en skillnad ej i grad utan i art. Den

Guds gärning Jesus förkunnar är ej blott gifven honom själf att helt ensam utföra, ingen af de andra hade ens kunnat tänka på att taga en sådan gärning på sig. I framtiden ser han åt sig en gärning — domarens — anförtrodd, som uppenbart öfverskrider allt människomått. Men ej mindre stor är skillnaden mellan honom och profeterna i fråga om den enkla tjänare- och uppsökaregärning, som Fadern dessförinnan på hans bön (jfr Luk. 13:6 ff.) gifvit honom att utföra. De Guds gärningar, om hvilka profeterna bragte budskap, gällde hela folket; åt den enskilde i hans lifsnöd hade de ej en sådan fast hvilopunkt att gifva, som endast en Guds egen nådegärning kan skänka, och som folket för sitt framtidshopp ägde i Guds väldiga gärningar mot det. Därför växte ock med hvar generation, jämsides med de skärpta krafven, ofriden och våndan i de kämpande frommas hjärtan. I den gärning, som Gud gaf Jesus att utföra, fick den enskilde den på honom riktade utkorelsegärning, som ger honom den fasta punkt, vid hvilken han kan hvila ut. Så kan Paulus mana enhvar att alltid glädjas på grund af Guds frid, i Kristus Jesus. Den omedelbara gudsgemenskap, den personliga visshet, till hvilken förut endast de största, och också de blott momentant, kunnat framtränga, kan nu blifva allas, äfven den religiöst sedt ringastes, fasta besittning; den minste i himmelriket är större än den störste profeten (Matt. 11:11). Här går en äfven i den yttre religionshistorien skönjbar gränslinje, som visar hän till en i sina verkningar till Gudsförhållandets innersta djup sig sträckande förändring — ställa vi den i religiös belysning, stå vi inför försoningens hemlighet. Men i det vi nu ånyo betänka, hur alla de andra hafva sin frid från Honom — han allena har den i sig själf (Matt. 11:27 ff.) —, då se vi med förökad tydlighet, hur det hos honom ej blott är fråga om en gradskillnad i en religiös utrustning, som äfven andra, om än i ringare styrka, kunna äga, utan i strängaste mening om en artskillnad. De andra äro dock blott tjänare, han är tjänaren — och Sonen.

Och nu kallade Kristus åter i sin tur på profeterna. Vi sågo dem stå där i hans förkunnelse, alldeles som de på nytt kommit att stå för oss, ej såsom blotta förutsägare om

honom, utan såsom de där hvar i sin tid kämpat Guds strider och utfört hans verk. Men bakom dem alla sågo vi nu *en* handlande vilja, historiens lefvande Gud, som genom århundraden tvärs igenom alla hinder fortsätter sitt verk och kallar dem, som han vill, att deltaga däri — tvingar Moses och Jeremias att gå dit de icke vilja, tager Amos ifrån fårahjorden och i tidens fullbordan utrustar och utkorar åt sig sin Herre Krist. Men blicken kan ej stanna vid de gränspunkter, som dessa gestalter beteckna; perspektivet vidgar sig tillbaka och framåt. Tillbaka öfver Guds stora gärningar mot Israel i det förflutna, tåget genom Röda havet — för Israel det egentliga utkorelseminnet — och de andra, ända till skapelsens dag, och framåt öfver Kristi död och uppståndelse — som för församlingen och den enskilde kristne står, där befrielsen ur Egypten stod för Israel — genom andeutgjutelsen och Paulus och Luther och kyrkohistoria och missionshistoria, ända fram till dagarnas ände. Hela historien innerst en serie, allt motstånd till sist betvingande, Guds gärningar; hela världsloppet — för att våga en sista, famlande hypotes — en genom hinder frambrytande Guds viljehandling. Så knyter det hela sig samman till ett fast och kontinuerligt sammanhang, lika väldigt och väldigare än det andra, som vi kalla naturen. Och just därför att det står där som ett sådant *sammanhang*, eller rättare därför att vi, när vi se med af den inre erfarenheten öppnad blick in i denna historia, märka att vi alldeles som vid det andra verklighetssammanhanget ständigt få ny verklighet att foga in däri, betygar det sig för oss såsom en *verklighet*, hvars bild den kritiska forskningen, till hvilken vi alltjämt oförbehållsamt och lärgirigt vilja lyssna, kan modifiera och berika, men som den aldrig kan komma att förflyktiga. Och när detta Guds historias sammanhang på vissa punkter likasom korsar naturens, så förstå vi visserligen ej, huru vi skola tänka båda tillsamman, men om och i den mån som dessa korsningspunkter verkligen stå där, ej såsom isolerade, blott af andra berättade mirakler, utan såsom fast infogade led i det stora verklighetssammanhang, som vi själfva se, vilja vi ej låta tankesvårigheterna hindra oss att taga också dem med såsom vittnesbörd om vår Guds makt. Och bibeln, som väl ej

är detsamma som uppenbarelsen, men är det stora vittnet om Guds uppenbarelsehistoria — ur hvilken den själf framgått och som utan den ej skulle vara tillgänglig för oss — behöver ej grunda sin auktoritet för oss på något yttre stöd. Den är ej en lag, för hvilken vi skola böja oss, men den är — just i, såsom W. Rudin en gång uttryckte det, sin mänskliga »förnedringsgestalt» och med alla sina mångskiftande stämmor — boken med det stora evangeliet, som inbjuder till ständigt nya upptäckter i en värld, hvars alla mått öfvergå allt vårt förstånd.

* * *

Dogm och evangelium.

Jag har stannat så länge — längre kanske än hvad som rätt stämmer med formen i ett »bref» — vid denna punkt, till en början därför att, hvad jag här berättat om mina egna tankars gång under årens lopp, för mig själf innebär en stor hjälp till frimodighet inför svårigheter också af den art, om hvilken sist varit tal — de komma ju ständigt i ny form åter — och därför att jag tänkt mig, att det kanske också för någon af Eder kunde blifva till någon uppmuntran. Så ock därför, att det synes mig ägnadt att inskärpa vikten af att aldrig, här på det teoretiska området lika litet som i vår praktiska gärning, söka smyga oss undan någon svårighet. Göra vi det, gå vi också alltid miste om en af Gud åt oss tillämnad ny gåfva. Men tillika därför, att jag känt det såsom en skyldighet mot Eder att åtminstone i en hastig konturteckning antyda själfva grundlinjerna i den religiösa och teologiska åskådning, som så småningom hos mig kristalliserat sig fram. På några detaljer kan jag ju icke här ingå, men kanske bör jag, innan jag går vidare, söka ännu något ytterligare fixera själfva min allmänna ståndpunkt. Jag kan, tror jag, enklast göra det med utgångspunkt i två begrepp, som i den senare tidens diskussioner ofta ställts i skarp motsats mot hvarandra: dogm och evangelium.

Gentemot en sådan framställning har det ofta från konservativt teologiskt håll invändts, att afståndet mellan dogm och evangelium här på ett mot verkligheten stridande sätt öfverdrifvits och med orätt skärpts till en motsats. Detta är

också min öfvertygelse. Dock skulle man också, i en något annan mening, kunna göra den rakt motsatta anmärkningen. Förhållandet mellan dogm och evangelium ter sig såsom en motsats just därför att man ej gjort sig klart, hvilka *helt* olikartade storheter de äro. Man har, trots all ifver att rätt starkt skilja mellan de två, dock förlagt båda s. a. s. på ett och samma plan. Båda äro, så har man sett det, »läror» i, rent formellt sedt, väsentligen samma mening — och då synes afståndet tydligt och oöfverbryggbart: Jesu enkla lära kontra dogmernas hela komplicerade lärobyggnad. Helt annorlunda ställer sig saken, om man håller fast vid det profetiska perspektiv, som, såsom vi sågo, ligger inneslutet i själfva ordet evangelium, och mot hvars bakgrund den sak, som ordet betecknar, måste ses. Nu växer på *ett* sätt afståndet mellan evangelium och dogm, men just därför knytas de åter tillsamman. Evangelium är alls ej någon lära i vanlig mening utan budskapet om en gärning, som Gud i detta nu genom Kristus vill utföra. Jesus ställer sig i sin förkunnelse ej såsom en betraktare i förhållande till sin person och sin gärning för att utveckla en lära *om* den, utan förkunnelsen är själf ett led *i* hans gärning och skall blott tjäna till att tvinga människorna att stanna inför det nådestillbud, den innesluter, och det afgörande, den kräfver. Ej för att meddela en mångfald nya »läror» vet han sig vara sänd, utan för att utföra *en* stor gärning. Och just därför att han så helt går upp i denna sin gärning, lär han så litet *om* den och om den person som uppbär den. Men den är dock det sammanhållande bandet i all hans »lära», lösryckta från den draga hans ord i sär och kunna uttolkas nära nog hur som helst. Och för dem som skola föra hans evangelium vidare, sedan han ej längre är på jorden, blir därför den främsta uppgiften ej att reproducera eller bygga vidare på hans »lära», utan att, hvar med de hjälpmedel han förfogar öfver, söka göra betydelsen för oss af denna hans gärning klar och fixera den form, i hvilken vi nu äga detsamma som de första lärjungarna hade i hans egen synliga närvaro ibland dem — för att så ifrån denna blickpunkt gripa fast om grundtankarna i hans förkunnelse. Då träda af sig själf hans död och hans

uppståndelse, såsom tillsammans inneslutande evangeliet om att hans verk äfven gäller oss och att han själf alltjämt är närvarande ibland oss, fram i själfva lärans midtpunkt. När Paulus ger dem denna plats i sin förkunnelse, betyder detta ej ett nytt evangelium utan den form, som Kristi evangelium nu måste ikläda sig för att förblifva detsamma som förut. Och i vid utsträckning gäller nu något liknande, ehuru med starka modifikationer, om dogmerna. De äro i grunden alla — både de gammalkristliga och reformationstidens — kristologiska dogmer. Den ledande tendensen i dem alla är att hålla fast vid och klargöra Kristi oumbärliga betydelse för vår tro eller, allmännare uttryckt, att sörja för att bandet mellan tron och historien, Guds utkorelsehistoria, ej slites. Och åtminstone i denna sin allmänna tendens äro de alltjämt förebildliga för den uppgift, som också är vår tids teologi förelagd. Försvagas bandet mellan tron och historien, tron och Kristus, då går också den rena nådestanken och den fasta visshetsgrunden förlorad: endast därför att Paulus och Luther kunde från sig se bort till denna fasta, objektiva punkt i historien, kunde de tala om nåden, friden och saligheten så rent och djupt, som de kunde. Men äfven i det enskilda skall man — bortsedt från en del af dogmbildningens utlöpare — ju längre man tränger in, dess tydligare se, huru det ytterst öfverallt är verkligt religiösa motiv, som ligga bakom de ofta för oss främmande tankeformerna. Därför kunna de ock äfven i det enskilda alltjämt, om de rätteligen brukas, stå såsom vägvisare för nya, religiöst ofta ytligare tider, manande dem att ej stanna för tidigt i sina försök att finna nya uttryck för samma stora verklighet.

Men visserligen är det en stor skillnad mellan en Pauli tankebildningar och dessa senare »dogmer». Paulus står ännu midt inne i den profetisk-messianska historien, under det allt öfverväldigande intrycket af Guds stora utkorelsegärning i Kristus; från denna värld får han därför, hur många tankeelement han än må förarbeta, också de afgörande formerna för sina tankar. De senare åter äro i fråga om sin formella begreppsapparat hänvisade till att arbeta med tankeelement, som ej blott stamma från helt andra håll än den profetisk-

urkristliga tankevärlden, utan också i hela sin struktur hängde samman med och därför gärna också obemärkt förde med sig ett stycke af en annan tankevärld. Tänker man t. ex. på läran om de två i Kristi ena person förenade naturerna, så tror jag, att hvad man därmed innerst velat uttrycka är något också för oss omistligt. Men bortsedt ifrån, att det för oss är ytterligt svårt att ens göra oss klart, hvad de gamla menade med själfva dessa *ord* (de betydde då något helt annat än nu), kan man svårligen säga, att de äro särskildt ägnade att ställa Kristuspersonligheten lefvande fram för oss och låta vår blick anande speja in i hans väsendes hemlighet. Vi kunna ej, såsom många vilja, på denna punkt stanna vid blott psykologi; vi måste nog, också vi, öfver i »metafysik». Men snarare väl en viljans och kärlekens än en natur- och substans-metafysik. Öfverhufvud kan sägas, att det problem, inför hvilket den gamla kyrkans dogmbildningar ställa oss, har sin grund däri, att de söka fånga innebörden i Guds lefvande historia i begreppsformer, som länats från en värld, för hvilken tanken på en historia i denna mening var helt främmande. Öfvervägande stamma de ju från den klassiska filosofien, och ett namn sådant som Platons kan ju vara nog att erinra oss om den pietet, vi äro skyldiga också dem, och mana oss att väl taga oss till vara, så att vi ej här för hastigt kasta bort gammalt, ädelt gods. Men också vi hafva dock ej blott rätt utan plikt att söka med egna ögon se den verklighet, till hvilken de gamlas formler dock själfva blott ville vara vägvisare. Och när vi söka skapa nya, för oss mera sägande former för i den innersta grunden samma innehåll, fylla vi därför tillika en pietetsplikt mot den gamla formens skapare. Det är en stor och mycket ömtålig uppgift, inför hvilken teologien här står, och synnerligen långt har den nog ej hunnit därmed. Men har den skapat svårigheter, så tror jag dock, att den också på mer än en punkt gifvit oss nya hjälpmedel att bringa evangeliet till vår tids människor, i en form, som gör det lättare för dem att se, att det är *verklighet*, om hvilken det bär budskap.

* * *

Kyrkan och teologien

Tänker man på, huru genomgripande den siktning är, som den kristna föreställningsvärlden i de sista decenniernas teologi underkastats, är det förvisso ej underligt, att den mångenstädes inom församlingarna framkallat djup oro. Det vore illa, om så ej vore. Äfven i de fall, då någon verklig anledning till oro ej förelegat, kan det dock — och det hafva också vi teologer mer än en gång sagt oss — hafva sitt värde, att den kommer till uttryck, såsom ett, låt vara närmast negativt, vittnesbörd om det intresse, hvarmed man följer teologiens arbete, och såsom åt denna beredande ett tillfälle att undanröja allehanda missförstånd. I hvarje fall är det bättre, att oron, om ock i än så hårda ord, kommer öppet till synes, än att den ligger där outtalad och ulmar, skapande misstänksamhet och bitterhet. Jag har sökt visa, att vår tids teologi också har goda skänker och rika löften att gifva. Men äfven den, som ej i detta kan dela min syn, måste erinra sig, att blott den frimodige kan se klart och rättvist på sin motståndare, och så af sin mörka syn på läget blott låta drifva sig att så mycket djupare fatta fäste i den kristna frimodighetens alltid lika orubbliga grund. Hur skarpa än de teologiska striderna må stå inom kyrkan — det skulle man dock hafva rätt att vänta, att dessa strider åtminstone skulle hållas fria från all småaktighet, bitterhet och misstänksamhet. Det kan svårligen sägas, att så alltid varit. Men ingenstädes gör sådant så fruktansvärd skada som här. Det är högst af nöden, att vi i alla läger också i detta stycke göra fullt bruk af den renande och läkande kraft, som heter Guds frid.

Men äfven en mera direkt insats har kyrkan i sin makt att göra, för att teologien må kunna göra också en för det praktiska religiösa arbetet alltmera befruktande insats. Den får på inga villkor göra några försök att klafbinda teologiens forskningsfrihet. Ett sådant försök skulle i våra dagar vara lönlöst. Men det gör en mycket stor skillnad, om det underlåtes blott därför att man känner sin vanmakt, eller det sker med full beslutsamhet, därför att man af rent religiösa skäl just önskar och kräfver en fri teologisk forskning — m. a. o. om kyrkans ställning är ett uttryck för kyrkopolitisk svaghet eller

för religiös kraft. Hvarje försök att med yttre auktoritet stödja en viss teologisk ståndpunkt leder blott till, att denna i den vetenskapliga striden blir, om jag får uttrycka mig litet vulgärt, ohjälpligt »handicappad». Det gäller utåt: den får lätt skenet över sig att ej vara framgången ur ett oförbehållsamt sanningssökande. Men det gäller än mer inåt: en samvetsgrann teolog frestas lätt i våra dagar till en viss skrupulös och ömtålig misstänksamhet mot sig själf, att han kanske, medan han anser sig blott fråga efter sanningen, i hemlighet dock ger efter för ett yttre tryck. Öfvas nu verkligen ett sådant tryck i en viss riktning, stegras denna misstänksamhet: han förmår just på grund däraf ej rätt frimodigt bejaka, hvad han dock i sitt innersta känner såsom sanning. Tag blott bort trycket — och den fulla bejakelsen kommer kanske ögonblickligen. Det synes kanske för en och annan egendomligt att tala om krafvet på full teologisk forskningsfrihet såsom i allra första hand ett religiöst och kyrkligt kraf. Dock är intet i grunden mera närliggande. Låt mig illustrera det med ett stort historiskt exempel. Vi erinrade i det föregående om Luthers skrift om »En kristen människas frihet». Detta uttryck betecknar där summan af hela den nya religiösa syn, till hvilken han kämpat sig fram. För några år sedan hade jag anledning att närmare undersöka själfva detta uttrycks genesis hos Luther. Ej utan förvåning, men också med inre uppbyggelse, fann jag då, att det på det, såvidt jag kunde finna, första ställe, där det hos honom möter, betecknar helt enkelt — den häfdvunna akademiska forskningsfriheten, på hvilken han nu gentemot påfvens maktbud åberopar sig. Det kan se ut som en ren tillfällighet, att samma ord vid olika tillfällen kommit att stå såsom beteckning för två så skilda saker. Men det är ju ej en blott tillfällighet. Där består ej blott ett mera yttre historiskt sammanhang — hade Luther vikit för den kyrkliga auktoritetens tryck, hade han aldrig kommit fram till det stora evangeliet om en kristen människas frihet — utan också ett inre, alltid beståndande samband. »En kristen människas frihet» betyder ju, när det fått sin fulla religiösa innebörd, den suveräna, personliga frälsningsvissheten. Men en så-

dan rent personlig visshet, som står fast på eget ansvar, om än alla auktoriteter vackla, kan blott den på den innersta punkten vinna, som också på alla andra områden lärt känna rätten, eller rättare plikten, att stå där som en fullt självständig person »inför sin egen Herre», med ansvar, ytterst, blott inför sitt samvete och inför Gud. Genom att fostras i en sfär, där en sådan frihet råder, kastas utan tvifvel våra blifvande präster in i många svårigheter, som de eljes kunnat undgå, och i hvilka de behöfva mycken inre hjälp. Men blott där kunna de dock fostras till präster, som med full visshet kunna förkunna evangeliet och med full frimodighet se sina motståndare i ögonen. Gå de till sitt prästkall med den känslan, att det finnes vissa svårigheter, som *afsiktligt* dolts undan för dem eller som de ej vågat möta, då gå de åstad med halft intellektuellt samvete och därför med brutna krafter. Så ligger det ock för kyrkan i dess helhet en källa till trygghet och samvetsfrimodighet i medvetandet om, att det är i enlighet med dess egen önskan, som teologerna så omsorgsfullt pröfva och sikta dess ärfda sanningsbesittning. Och åt teologerna skulle medvetandet härom bidraga till att öka den arbetsglädje, utan hvilken de ej kunna rätt utföra sitt kall.

Ju omistligare värde för kyrkan något stycke af dess ärfda besittning äger, dess ifrigare måste den vara att se till, att dess auktoritet ej göres gällande på den yttre, rättsliga lagens sätt. Om den yttre lagens verkningar, när den söker sträcka ut sitt herravälde äfven öfver det inre lifvet, gäller på det teoretiska området alldeles detsamma som Paulus och Luther lärt oss för viljelifvets vidkommande: den kan blott väcka motståndet. Såsom den på det praktiska området väcker den slumrande begärelsen, så kan den, på samma nomistiska sätt handhafd, här blott tjäna att framkalla gensagor, tvifvel, uppror. Och skadan blir större, ju dyrbarare det är, som på detta sätt missbrukas. Det har det dyrbaraste vi äga, vår bibel, blott alltför mycket fått erfara. Den som någon gång bevistat en arbetarediskussion öfver religionsfrågor vet, hur den mekaniska uppfattningen af bibelns inspiration kunnat vålla, att för mången en uppvi-

sad felaktighet i *en* oväsentlig yttre detalj kunnat komma hela dess auktoritet att vackla. Och först när en människa lär sig i den se ej en yttre lag med otaliga stadgar, utan, på Luthers sätt, bäraren af det ena stora evangeliet, kan hon, åtminstone i våra dagar, lära sig rätt älska sin bibel och blifva rätt bunden vid den — eljest blir det, äfven om hon i det yttre böjer sig, ett inre uppror kvar i hennes hjärta. Och när på senare tid bland våra unga teologer en helt ny hänförelse för vår lutherska bekännelse vuxit fram, så beror det säkerligen till ej ringa del på den omformulering af prästlöftet i klart evangelisk riktning, som 1903 års kyrkomöte företog, och af hvilken många befarade en rent motsatt verkan. Men det finnes ett annat aktstycke, hvars rikedom och trosstärkande kraft ännu för mången synes helt fördöljas genom det lagiskt rättsliga sätt, hvarpå det ännu ibland handhafves — den apostoliska bekännelsen. För mig står den såsom det näst bibeln dyrbaraste vi äga; den har alltid för mig tett sig såsom själfva höjdpunkten i gudstjänsten, hvars aflägsnande skulle för mig personligen betyda en oersättlig förlust; jag ställer den också — det skall synas mången underligt, men så är det — ofta, såsom Luther brukade råda, fram för mig själf, till min egen uppbyggelse. Denna betydelse kan den för mig äga *därför*, att den — med sin objektivitet, sin korthet och pregnans, sin majestätiska stenstil — såsom intet annat hjälper mig att på en gång öfverblicka hela den Guds utkorelsehistoria, kring hvilken all min teologi kretsar. Från evighet till evighet, från skapelsens morgon till fulländningens dag, slår den en brygga; nästan hvarje dess ord omsluter sekler eller myriader människosjälars lif. Men i midten, ensamt för sig kräfvande större utrymme än alla seklerna tillsamman, står *ett* kort människolifs historia, och i det allra innersta centrum den korta tredagarshistorien: korsfäst, död — uppstånden. Det är för mig det allra uppbyggligaste: det ställer mig inför kristendomens stora paradox, i hvilken ock hela dess rikedom ligger: den ojämförliga betydelse, som för kristendomen, fast den i hela historien ser Guds uppenbarelse, *en*, oansenlig punkt i denna historia äger. I det andligas värld mätes ej med kvantitativa mått; i ett människolif

rymmes hela Guds fullhet, och en dag är för Gud såsom tusen år. Och när jag läser den på detta sätt — det *enda* till hvilket jag såsom evangelisk kristen anser mig hafva rätt — såsom ett evangelium om Guds ena, stora frälsningsgärning genom tiderna, en hjälp att öfverskåda denna i hela dess vidd och en inbjudan att ständigt på nytt begrundande försänka sig i dess djup, blir det ock i den själf ett stort lefvande sammanhang, som genomgår och sammansluter alla de olika leden men därmed ock på de enskilda punkterna, utan att det hela rubbas, lämnar rum för olika sätt att närmare bestämma den verklighet, till hvilken de vilja visa hän. Tanken står då blott på spänn och undrar, hvilken ny rikedom den härnäst skall få syn på bakom de gamla orden, och det finns då intet som man skulle vilja undvara, intet genom hvilket icke lifvet pulserar, intet bakom hvilket icke verklighet står. Men slår man nu sönder detta stora och sköna sammanhang, och sedan sätter hop de lösryckta partiklarna till en lag, på hvars enskilda ord man skall examineras, då blir bekännelsen från en glädjekälla till en börda; då skulle icke heller jag vid min biskopsvigning kunnat utan betänkligheter, ja, såsom jag nu kunde det, med särskild glädje på nytt just i dess ord bekänna min egen tro. Jag skulle unna alla präster och lekmän i vår kyrka att kunna i denna dess äldsta bekännelse återfinna den medhjälpare till deras glädje, som den kunde vara. Att det är som ett stort evangelium, ej såsom en lag, vår kyrka vill hafva den betraktad, har den på mer än ett sätt uttalat. Men jag tror, att det skulle vara en vinst i uppbyggande, i ädlaste mening konserverande riktning, om detta än tydligare kunde komma till uttryck.

Mod till att med full beslutsamhet, icke medgifva, utan själf af religiösa grunder kräfva den fulla frihet för det teologiska forskningsarbetet, som ligger i den evangeliska kristendomens väsen, kan kyrkan endast finna, om den själf med full erfarenhetsvisshet känner sig hägnad och omsluten af Guds frid. Men i samma mån som den så gör, utför den också, utan att tänka därpå, sin allra viktigaste tjänaregärning gentemot teologien och skapar den enda verkliga »ga-

rantien» för att friheten ej skall missbrukas. Vi hafva sett, huru hela tidsandan bidragit att skärpa teologiens blick i kritisk riktning. Skall dess blick blifva lika klar och skarp i att uppdaga den kristna uppenbarelsehistoriens ännu obrutna positiva skatter, behöfver den omslutas af ett församlingslif, som är prägladt af en lefvande erfarenhet af den själanöd, mot hvilken endast friden i Kristus Jesus något förmår, och på hvilket det märkes och känns, hvad denna Guds frid förmår verka. Det är här alls ej fråga om att söka med religiösa påverkningar drifva den teologiska forskningen in på andra vägar, än dem de rent vetenskapliga uppgifterna kräfva, ej heller blott om att kring dess arbete breda en religiös stämningsatmosfär, det rör sig helt enkelt om att hjälpa till att skapa en af grundförutsättningarna för att teologien skall förmå uppspåra och klarlägga den verklighet, som den har att utforska.

Kriteriet för att det är verklighet, teologien stöter på, ligger ju för den såsom för all verklighetsforskning i det fasta sammanhang, den obrutna kontinuitet, till hvilken de enskilda erfarenhetsdata sluta sig samman. Så tillvida räknar teologien ej med ett annat »verklighetsbegrepp» än andra vetenskaper. Men väl gäller det om all andlig verklighet, ej blott den religiösa, att förmågan att gripa den och uppspåra sammanhang däri på ett annat sätt än vid den fysiska verkligheten är betingad — i *den* meningen är den således ej förutsättningslös — af det djup hvarmed vi själfva lefva ett andligt, personligt lif. Så veta vi ju alla, hur olika djupt olika personer, beroende på det olika djupet hos dem själfva, förmå blicka in i andra människors själs- och viljelif. Efter sig själf dömer man andra. Och hvad vi kristna ständigt på nytt erfara inför Kristus: huru i samma mån som vårt eget lif fördjupas, vi få syn på nya sidor hos honom, som vi förut ej förstått; hvad som förut var oss anstötligt blir oss nu ett vittnesbörd om hans höghet, och drag som förut stodo isolerade foga sig nu organiskt in i det helas sammanhang — något liknande, blott ej i samma rikedom, erfara vi också oupphörligt i vår umgängelse med människorna omkring oss. På samma sätt med historiens större, öfverindividuella sammanhang. Hvilka

och huru stora sammanhang vi förmå se i den historia som pågår omkring oss, betingas af djupet och höjden i de intressen, med hvilka vi nalkas den. En blott af sina egna, låt oss säga ekonomiska intressen upptagen människa ser med otrolig skarpsynthet sammanhanget mellan sådana företeelser, som för dessa äro af betydelse, i allt annat är han blind och enfaldigare än ett barn. Den äkte patrioten ser på långt håll faror nalkas, som andra ej ana: man ler åt hans bekymmer, men han får rätt, det var en för de andra dold *verklighet*, som han uppdagat. Det verkar efteråt som en profetia — och det är något profetiskt däri —, men hela hemligheten låg dock däri, att för honom, i kraft af den djupare koncentrationen kring ett visst mål, en hel rad företeelser, som för de andra stodo isolerade, samlade sig till ett klart, enhetligt sammanhang. Och äfven klarläggandet af de djupast drifvande faktorerna och de inre sammanhangen i den förgångna historien är, såsom mer än en historiker uttalat, betingadt af forskarens förmåga att åtminstone känna sig in i, hvad de mål, om hvilka striden där stått, för de kämpande själfva betydt. Nå väl — fråga vi oss nu, kring hvilket mål intresset måste koncentreras för att den rätta utsiktspunkten öfver uppenbarelsehistoriens sammanhang skall vinnas, blir svaret tydligen: kring personlighetens eget, kring själens frälsning. Men denna koncentration sker först fullt då, när de problem, till hvilka det bibliska »frid» visar hän: skuldens, samvetsnödens problem, träda fram såsom de allt dominerande. Därför är det så missvisande, när man ibland sätter skuldproblemet — hur vinner jag frid med Gud? — och verklighetsproblemet — finnes det en Gud? — i motsats till hvarandra. Just den skärpning, som skuldens problem hos Luther fick, var det som gjorde, att han ej kunde stanna vid mystikens subjektivism — han måste se Guds verklighet i samma historia, som han själf lefde i; så får han syn på Kristus och hela Guds historia. Och om vår tid har så svårt att komma till visshet över Guds och den andliga världens verklighet, om allt för den gärna upplöser sig i subjektiva stämningar, så beror det väl ej blott, fast tillika, därpå, att så många nya tankesvårigheter ställt sig i dess väg, utan äfven

därpå, att dess erfarenhet af viljelifvets inre problem är så ringa. De problemen är det som uppenbarelsehistorien hamrat ut, på dem är det den ger svar; därför upplåter den ock först för dem som nalkas den med dessa frågor rätt klart sitt stora sammanhang — och ger så ock svaret på den andra frågan. Så se vi på nytt, hur detta att fördjupa och stegra hjärtats oro för att så kunna bringa det Guds frid är — också i förhållande till teologien — kyrkans *ena,* allomfattande uppgift.

* * *

Prästen och teologien. I denna uppgift hafva vi alla, präster och »lekmän», gemensam och solidarisk del. Men vid sidan däraf har ock hvarje enskild präst sin särskilda insats i det teologiska arbetet att göra. Jag tänker härvid ej blott eller främst på de direkta inlägg han kan göra i de teologiska debatterna — utan på hela hans religiösa förkunnelse.

Man har ofta gjort den iakttagelsen, att de unga prästerna, efter någon tids tjänstgöring, i många, kanske de flesta fall just ej längre göra något bruk af de nya tankar, de vid universitetet inhämtat, utan helt återgå till den gamla teologiens formler. Iakttagelsen är utan tvifvel riktig. Frågan är blott, hur den skall tolkas. Det kan ligga något glädjande däri. Prästen kan på grund af sin personliga fördjupning hafva lärt sig på nytt sätt se den stora rikedom, som döljer sig bakom de gamla formlerna. Och om han så märker, att de, såsom fallet ännu mångenstädes är, äro de, som församlingen bäst förstår, så håller han sig till dem. Men det kan också ligga ett stycke tankelättja bakom. Hur hoppfullt man än må se på den nyare teologien: det måste ju alla erkänna, att dess tankebyggnader ännu äro på helt annat sätt ofärdiga än de gamla — jag tror knappast, att de någonsin skola blifva på samma sätt »färdiga» som de. Därför kostar det också större ansträngning att tillgodogöra sig dem för predikan. Men just i denna ansträngning kan det ligga en vinning. Först får dem personligen, som underkasta sig den. Den innebär ett skydd mot slentrian, och tillika, tror jag, en hjälp att ej förväxla religion och teologi

och att tvingas att verkligen predika det förra. Men vidare för församlingen och för teologien. För församlingen, som så vänjes att kunna känna igen den gamla verkligheten äfven — ty prästen bör helst kunna på personligt sätt också tala det gamla språket — i ny dräkt, och däri får en hjälp att se den s. a. s. med friska ögon. Och för teologien. Man brukar säga, att den teologi skall segra, som bäst lär att predika. Men man kunde också säga, att den teologi, som skall kunna segra och blifva till religiös välsignelse, först måste predikas fram. Själf har jag funnit, att, fast det ej skall predikas teologi, det ofta går som allra bäst att tänka teologi, när man förbereder sig till predikan. Då träda själfva de afgörande hufvudpunkterna tydligast fram, och då gör man de flesta nya upptäckterna. Hvarje präst, som redligt arbetar på sin predikan, gör en större insats i teologiens arbete, än han vet om.

Skall han rätt kunna utföra detta arbete, kräfves det ock, att han alltjämt förblir en teologie studerande. Vikten af prästens fortsatta studier har så nyligen och så kraftigt inskärpts hos Eder af en i eder egen krets, att jag ej behöfver säga många ord härom. Blott två saker ville jag understryka. Först, att hvad det kommer an på ej så mycket är att mångsidigt följa dagens, oftast högst efemära teologiska produktion, utan att på någon punkt tränga till djupet: den ene i exegetik, den andre i kyrkohistoria, den tredje i systematik o. s. v. — går man på djupet, lära de en alla detsamma. Det behöfver förresten ej vara ett teologiskt studiegebit: det skadar ej, om en eller annan präst gör sig till verkligt sakkunnig i exempelvis vissa filosofiska eller nationalekonomiska spörsmål. Men sedan ville jag dock peka på *ett* speciellt forskningsområde. Den bild vi äga af vårt folks skiftande religiösa förhållanden och tankevärld är förvånande ofullständig och tecknas ofta på ett ytterligt schablonmässigt sätt. Att gifva oss en rad, på omedelbar själfsyn grundade skildringar eller analyser af olika trakters religiösa lif och förutsättningar skulle, tror jag, vara den mest fruktbringande, alldeles *direkta* insats, som de praktiskt tjänstgörande prästerna kunde göra i det teologiska arbetet.

»Sine libris vita nulla»: utan böcker intet lif, som är

värdt att lefva, eller, i fri öfversättning och med tillämpning på mig själf: om jag ej längre finge studera teologi, vet jag ej, huru jag skulle kunna lefva! Likasom jag såsom teologisk universitetslärare alltid tillika känt mig fylla en kyrklig funktion, så kan jag såsom biskop aldrig upphöra att känna de förpliktelser, jag alltjämt har till mitt gamla universitet, och än mindre att på samma sätt som förr och lika obunden som förr fullfölja mitt teologiska arbete. Och såsom jag aldrig känt det prästerliga kall, som jag under hela min tid såsom universitetslärare förbundit med min lärareuppgift såsom en konkurrent till denna, än mindre såsom en boja, utan blott såsom en bundsförvant, så ser jag nu i det teologiska arbetet ej en plikt vid sidan af mitt biskopskall utan ett integrerande led i detta. Jag gör det från samma synpunkter, som jag nyss i fråga om hvarje präst gjorde gällande. Men här kommer ännu en synpunkt till. En af de viktigaste bland en biskops uppgifter synes mig, särskildt i våra dagar, vara att söka verka därhän, att mellan prästerna inom hans verksamhetsområde alltmera, om ej en full samstämmighet så dock ett, ur ett fritt och förtroligt tankeutbyte framvuxet, samförstånd i teologiskt hänseende må komma till stånd. För mig, med den ämbetsställning, från hvilken jag kommer till mitt nya kall, har helt naturligt, när jag tänkt framåt, denna uppgift särskildt ofta trädt fram för tankarna. Den har synts mig på en gång såsom en af de skönaste och en af de allra svåraste. En af de skönaste. Särskildt med tanke på den har det ordet af Paulus, på hvilket jag nyss hänsyftade och som ofta tillämpats just på en biskops kall: 'icke såsom herrar öfver eder tro utan såsom medhjälpare till eder glädje' (2 Kor. 1: 24) ofta kommit mig i sinnet. Har glädjen och frimodigheten den centrala betydelse för en kristens lif, som jag förut sökt visa, kunde en biskops hela uppgift gentemot sina ämbetsbröder sammanfattas i detta: att vara en medhjälpare till deras glädje. Men för mig, som väl känner, hvilken vånda och pina arbetet med de teologiska problemen kan vålla en människa, men också hvilken *oerhörd* glädje det kan blifva, när det ändtligen börjar klarna, skulle det vara en alldeles särskild hugnad, om jag för någon bland

eder kunde blifva en medhjälpare till hans glädje i detta stycke. Men en af de svåraste är uppgiften också. Och den blir omöjlig, om vi ej äro beredda att här möta hvarandra med full öppenhet och förtroende. Nu kan jag emellertid icke dölja för mig, att det i min egen teologiska åskådning, sådan jag i det föregående sökt antyda den, kan finnas sådant som för mer än en af Eder synes ägnadt att ingifva betänkligheter. Dock är det just med tanke därpå, som jag, äfven med risk att hos någon af Eder för tillfället väcka bekymmer, bemödat mig att, så tydligt jag utan att förlora mig i detaljer kunnat, framlägga den för Eder. Ty om vi blott visa hvarandra *det* förtroendet att öppet tala ut med hvarandra, för att försöka, om ej också här »fyra ögon kunna se mera än två», är jag viss om, att också i öfrigt förtroendet och samdräkten alltmera oss emellan skola tillväxa.

* * *

Den evangeliska folkkyrkan.

Vi hafva nyss på nytt erinrats om, hur kyrkan i grunden ej har många uppgifter utan blott en enda. Tanken på denna dess rent religiösa uppgift måste ock vara den ej blott öfverst utan ensamt bestämmande synpunkten, när det gäller att taga ställning till de frågor rörande kyrkans organisation o. dyl., som jämsides med de teologiska problemen i våra dagar vuxit till allt större aktualitet.

Evangelisk-luthersk kyrka.

Af denna premiss följer såsom den allra omedelbaraste konsekvensen, att kyrkan icke till något pris får finna sig i, att dess rent religiösa, pregnant kristliga och, tillägger jag, luthersk-evangeliska karaktär på något sätt försvagas eller utsuddas. Faran för en sådan utveckling ligger i våra dagar mycket nära, ja, för min del tror jag, att den är, såsom den största, så ock den mest näraliggande af alla. Från de mest skilda håll, och ej blott rent kyrkofientliga, har den tanken framkommit att vår kyrkas framtid skulle ligga i dess utveckling från en utpräglad bekännelsekyrka till en mera allmänt religiöst kulturell institution. I förvånande grad hafva tankarna från socialistiskt och frireligiöst håll, från helt olika utgångspunkter, här understundom kunnat mötas. Religionen

är en privatsak, heter det där. Det verkligt religiösa lifvet kan endast pulsera i de på frivillig sammanslutning baserade religiösa föreningarna, säger man här. Men från båda hållen kommer man till den slutsatsen, att såsom en egentligt religiös storhet har folk- eller statskyrkan ej längre något existensberättigande. Däremot kan det, medger man, möjligen behöfvas en statsinstitution, som, öfverlämnande den egentliga religiösa uppgiften åt det fria initiativet, öfvertar en del af den gamla kyrkans allmännare religiöst-kulturella funktioner — en statsanstalt, ungefär som post och telegraf, den rena statskyrkan, om man så vill, men så ren stat, att något af kyrka egentligen alls icke finns kvar.

Att vår kyrka ej ett ögonblick kan reflektera på förslag af denna art, är naturligtvis för en hvar af oss utan vidare klart. Men frestelsen att gå åtminstone något steg i denna riktning kan komma också i en mycket ädlare och därför så mycket farligare form, knytande sig fast vid en uppgift, som just nu måste te sig för kyrkan såsom en dess mest trängande plikt. I vida »kulturella» — jag anför ordet inom citationstecken — kretsar gör sig i våra dagar ett starkt religiöst behof på ett nytt sätt gällande. Och man söker därifrån också på nytt anknytning med kyrkan. Det är ett af dess glädjeämnen i denna tid. Nu finnes det emellertid mycket i kyrk n, som för dessa kretsar synes trångt och frånstötande; det gäller särskildt allt hvad som smakar af dogm — och så gå också här gärna önskningarna i riktning mot en mera allmänt kulturellt-religiöst färgad kristendomstyp. Nu har kyrkan förvisso ej rätt att utan vidare stämpla detta såsom idel utslag af religiös ytlighet; och det är dess enkla plikt att med samlande af all sin energi sträfva att finna sådana uttryck för evangeliet, som också för de mera fjärran stående göra det lättare att däri igenkänna den stora lefvande *verkligheten*. Och när jag nyss talade ej blott om kyrkans pregnant kristliga utan också om dess utprägladt lutherska karaktär, dess karaktär af bekännelsekyrka, såsom något, som till hvarje pris måste bevaras, innebar detta ju, såsom af allt det föregående är klart, minst af allt ett kraf på ett stelt fasthållande vid häfdvunna

läroformer. Men allt hänger här till sist därpå, att arbetet på skapandet af de nya formerna får drifvas fram och behärskas af rent och uteslutande inre, religiösa och sakliga motiv. Då behöfver brytningen inom samma kyrka mellan olika åskådningar icke försvaga den religiösa koncentrationen och kraften i dess förkunnelse eller leda till någon utvattning af denna. Men hvarje medveten sträfvan att »anpassa» sig efter ett utifrån kommande tryck är alltid dödsbringande — fullt lika mycket, om trycket kommer från vänster, som om det kommer från höger. Blott om kyrkan ser hvarken åt höger eller vänster utan rakt fram, på evangeliet, med tidens frågor och nöd brännande i sitt eget hjärta, kan den gifva åt tidens människor, kanske ej hvad de begära men hvad de behöfva. Och en »allmän» religion, en religion s. a. s. in abstrakto — är ett oting, som aldrig existerat. Blott såsom pregnant kristlig och utprägladt evangelisk, blott såsom bekännelsekyrka, kan kyrkan utföra en religiös gärning.

Folkkyrka.

Måhända skall det för mången te sig nastan som en motsägelse, om jag efter det nu sagda såsom en andra, för mig ur min öfversta premiss lika omedelbart följande konsekvens uppställer den tesen, att vår kyrka under alla förhållanden måste sträfva att behålla sin karaktär af *folkkyrka*. Och saken förbättras knappast, om jag fäster uppmärksamheten på, att jag sade, ej *stats*kyrka, utan *folk*kyrka. Folkkyrkan och statskyrkan, det är, säger man väl till en början, detsamma. Och däri ligger ju i hvarje fall den oförnekliga sanningen, att, vare sig vi tala om den svenska statskyrkan eller om den svenska folkkyrkan, är det i båda fallen samma storhet vi mena. När vi på senare tider oftare än förr välja uttrycket »folkkyrkan», är man på åtskilliga håll benägen att däri snarast se ett försök att blanda bort begreppen. Nu är ju saken den, att om man vill hafva en sammanfattande term för vår kyrkas organisatoriska egenart, passar i själfva verket uttrycket »folkkyrka» vida bättre än »statskyrka». Den äger, i sitt kyrkomöte, sina kyrkostämmor, sättet för prästers och biskopars tillsättande o. s. v., en hel rad af drag, som bruka saknas i de egentligt typiska »statskyrkorna», och som tillsamman konstituera en grad af

organisatorisk självständighet gentemot staten, som dessa sakna. När den bekante norske prästmannen Kristopher Bruun för några år sedan tog till orda mot »stat kyrkan», för hvad han kallade en »fri folkekirke», voro så godt som alla de önskemål, han för sin kyrka uppställde, sådana, som hos oss sedan länge äro förverkligade. Men naturligtvis kan vår kyrka också med full rätt kallas en statskyrka. Hvad det här emellertid egentligen gäller att beakta är, att det, allteftersom vi kalla vår kyrka folkkyrka eller statskyrka, är helt olika drag i dess organisation som vi utgå från och fästa uppmärksamheten på. Kalla vi den statskyrka, tänka vi därpå, att en hel del af kyrkostyrelsens funktioner inom den äro lagda i statsmaktens hand — motsatsen blir då frikyrkan, i betydelsen af ett samfund som själft, »fritt», handhar hela kyrkostyrelsen. Nämna vi den åter folkkyrka, tänka vi på dess folkomspännande karaktär, dess byggande på barndopets grund, dess bibehållande inom sig af alla, som ej själfva uttryckligen utträda ur densamma, o. s. v. — i motsats till ett religiöst samfund, som hvilar på den fria sammanslutningens grund och därför åtminstone i princip såsom sina medlemmar blott räknar sådana, som genom ett eget beslut själfva anslutit sig till den. Äfven här brukar man ofta benämningen frikyrka, men torde för undvikande af begreppskonfusion hällre böra använda beteckningen: föreningskyrka. Nu äro ju folkkyrkorna oftast tillika i mer eller mindre utpräglad grad statskyrkor, och frikyrkorna också föreningskyrkor. Men nödvändigt är ingalunda detta: den romersk-katolska kyrkan t. ex. är på en gång den mest typiska folkkyrka och den kraftigast utpräglade frikyrka, vi känna. Och om vi nu med förkärlek använda uttrycket folkkyrka, sker det för att gifva tillkänna, att det som vi egentligen sätta värde på i vår kyrkas organisation, det som vi framförallt vilja se bevaradt, är, icke dess förbindelse med staten, utan dess universella folkomspännande karaktär, dess principiella motsats till alla sekteriska tendenser. För mig ställer sig saken så, att medan statskyrkoformen är ett rent »adiaforon», där vår kyrka under olika tider kan, utan att på något sätt ändra principer, gå olika, ja,

motsatta vägar, allt eftersom förbindelsen med staten främjar eller hämmar den i dess uppgift att förkunna evangelium, — är folkkyrkoidealet så litet något adiaforon, att ett frivilligt uppgifvande af folkkyrkoformen skulle innebära ett svek mot vår kyrkas högsta grundprinciper. Den följer för mig såsom en nödvändig och omedelbar konsekvens ur självfva den innersta kärnpunkten i dess uppfattning af 'evangelium', ur dess bekännelse om rättfärdiggörelsen genom tron; hvarför ock valet af en annan organisationsform skulle komma att i sin ordning stå hindrande i vägen för ett rätt fattande af rikedomen i detta evangelium. Kyrkan kan ju måhända blifva tvungen att i det yttre i viss mån uppgifva också denna sida af sin nuvarande organisation, men alltid måste den dock oryggligt hålla fast vid folkkyrkotanken såsom det ideal, den vill sträfva att förverkliga. Och blott i folkkyrkans form kan den med den rätta odelade glädjen och hänförelsen utföra sin rent religiösa gärning.

Nu vet jag ju väl, att också detta är för mången ett underligt, kanske rent af anstötligt tal. Har man följt debatterna mellan »frikyrkans» (det vill här säga detsamma, som vi nyss kallat föreningskyrkans) förkämpar och folkkyrkoformens anhängare, skall man ofta, ja, nästan genomgående hafva kunnat göra den iakttagelsen, att, medan de förra argumentera direkt ut från sin religiösa åskådnings innersta centrum, de senare i första hand urgera rent religiöst sedt relativt mera periferiska: kulturella och socialt-etiska eller, rättvisare uttryckt, religiöst-kulturella, religiöst socialt-etiska synpunkter. Folkkyrkan, säger man t. ex., kan på ett helt annat sätt än föreningskyrkan befrukta och fördjupa det kulturella livet och inverka på hela den sociala miljön, på lag och på sed; inom den finnes det ock vidare utrymme för tolerans mot olika religiösa ståndpunkter; framförallt finnes där på ett sätt, som föreningskyrkan aldrig kan bereda, plats för alla olika religiösa utvecklingsstadier, för barnen i egentlig eller bildlig mening likaväl som för de fullvuxna männen. Det är alltsammans goda och starka argument. Men vore det verkligen så, som nog också mången folkkyrkoman hemligen i sitt innersta menar, att, om man blott hade råd och rätt att ute-

slutande följa den *rent* religiösa synpunkten, utslaget skulle falla till förmån för föreningskyrkoformen — då skulle de dock allesammans tillhopa ej förslå att uppväga frikyrkomännens enda argument. När det gäller kyrkan, kan icke hela vagnslaster af kulturella, sociala, ja, ens af socialetiska vinster uppväga förlusten af ett uns i religiös intensitet och koncentrationskraft.

Äfven om man helt bortser från de dåraktiga försöken att göra bibeln till en kyrkoordning och de bibliska församlingarnas, ur den tidens särskilda förhållanden framsprungna, organisation till normerande förebilder för alla tider — argument, som för öfrigt med ungefär lika rätt kunna anföras till förmån för de mest skilda organisationsformer —, kan det nu svårligen förnekas, att det vid första ögonkastet ser ut, som om den rent religiösa synpunkten obestridligen vore på föreningskyrkans sida. Man får det starkaste intrycket däraf, om man går till de enskilda församlingar, af hvilka kyrkorna af den ena och den andra typen uppbyggas. I föreningskyrkans församlingar ligger den ideellt-religiösa organisationsprincipen i öppen dag: människor med likartade religiösa erfarenheter sluta sig i fritt och personligt afgörande samman, till inbördes uppbyggelse, fostran, tukt och stöd och till verksamhet bland de utomstående; det hela är ett försök att, för att uttrycka det så försiktigt och så litet sekteriskt som möjligt, åtminstone i någon mån låta kyrkans väsen, såsom de heligas samfund, komma till uttryck och realisera sig äfven i dess yttre organisation. Hur oändligt profana te sig icke vid jämförelse härmed vid första påseendet folkkyrkans territorialförsamlingar! Jag tänker härvid alls ej på det ibland hörda talet om, att till folkkyrkan höra också »tjufvarna och skökorna» — sofismen är för uppenbar för att ens böra upptagas till vederläggning. Men jag tänker så mycket mer på det, som själfva ordet territorialförsamling innebär. Med full rätt har man från motståndaresidan talat om de folkkyrkliga församlingarnas »geografiska» gränser. Den man i vårt land, som kanske tidigast och skarpast sett den höga idealiteten bakom det skenbart profana i denna organisationsform, gaf en gång, likasom på trots, samma tanke ett ytterligt drastiskt uttryck, då han talade om det uppbyggliga, som för honom låg i att tänka på, att gränsen för hans församling uppdrogs af »stadens dike». Det ser ytterligt profant ut. Kyrkan tager en yttre, administrativ enhet: socknen, kommunen, och kallar den för en sin församling. Man träder ej genom ett fritt och medvetet beslut in i denna församling, utan, kan det med någon öfverdrift sägas, man födes därin.

Dock borde det, synes det mig, för den som blott något trängt på djupet i lutherdomens paradoxalt-evangeliska åskådning och sett, i hur många punkter den just på grund af sin djupare religiösa idealitet kommer att i det yttre te sig skenbart profanare än andra religiösa lifsformer, ej vara så svårt att också i territorialförsamlingen se den andra organisationsprinciper öfverbjudande idealiteten. På *en* punkt har i själfva verket kyrkan redan sedan gamla tider med full klarhet dragit ut de tankelinjer, som från en evangelisk åskådning med nödvändighet leda öfver till folkkyrkoidealet. Om vi med full öfvertygelse häfda barndopets praxis, ej af några allmännare ändamålsenlighetsskäl utan på rent religiösa grunder, och ej blott som något vid sidan af den motsatta praxis berättigadt utan såsom den i vår religiösa situation ensamt ideella ordningen, så beror detta ju ej på någon enskild, i den heliga skrift oss gifven föreskrift. Förstår man med bibelbevis ett åberopande af enstaka bibliska »dicta probantia», så stå visserligen, såsom det alltid vid ett sådant lagiskt missbruk af skriften gör, sådana ord till förfogande för båda de motsatta ståndpunkterna; men jag tror, att det måste erkännas, att barndopets motståndare hafva väl så lätt som dess förfäktare att finna bevisställen af den arten. Men trots detta är bibelbevisningen *för* barndopet af en i sanning öfverväldigande styrka. Den är gifven i hela skriftens endräktiga vittnesbörd om Guds nåd såsom den universella och *»förekommande»* nåden. Vi *veta* om hvarje människa — och det är, noga besedt, det enda vi med full visshet veta om alla —, att Guds nåd är till också för henne, och att den ej väntar på något initiativ från hennes sida för att komma henne till mötes, utan alltid själf gör början; och vi

vilja, att hvarje människa skall, när helst hennes första tanke på Gud, hennes första längtan efter Gud vaknar, kunna se och veta, att Gud redan långt forut tänkt på och längtat efter henne, och att hennes sökande efter Gud är en frukt af hans sökande efter henne. Därför döpa vi barnen. Är nu barndopet en gång upptaget, så är därmed icke blott sektens ideal redan genombrutet, utan man kan — åtminstone i ett land sådant som vårt — ej heller stanna vid någon af de möjliga mellanformerna mellan sekt och folkkyrka, utan föres med logisk nödvändighet till den fullt utpräglade folkkyrkan. Dock skulle det vara missvisande att framställa folkkyrkan såsom en blott konsekvens af barndopet. Fastmer är barndopet blott en, om än kanske den viktigaste, konsekvensen af folkkyrkans, omedelbart i den universella och förekommande nådens tanke grundade idé. Blir det för kyrkan af yttre eller inre grunder omöjligt att på det gamla sättet upprätthålla barndopets praxis, så måste den, såsom evangelisk kyrka, söka efter andra medel att sörja för, att alla människor, som bygga och bo inom vårt lands »geografiska» gränser, från den första stund de vakna till religiöst medvetande, må kunna se Guds förekommande nåd bakom sig och till sin sista stund kunna se den framför sig, afspeglad och likasom förkroppsligad i ett samfund, som väl ej hindrar någon, som det vill, att lämna sig — om vi i vår tid ville fortsätta att så göra, skulle vi därigenom bidraga att undanskymma folkkyrkans religiösa karaktär — men ej stöter någon ifrån sig, utan fastmer gläder sig öfver att låta enhvar, som vill, utan någon slags examination, på eget ansvar komma och taga hos henne just så mycket som han vill af den rikedom, hon har att gifva. Är det etiska eller det religiösa det primära? Är Guds nåd eller våra gärningar, vår helgelsesträfvan, det grundläggande? Är det vi, som skola bevara Guds frid, eller Guds frid som skall bevara oss? Med svaret på dessa frågor är i själva verket också alternativet: föreningskyrka eller folkkyrka? redan principiellt afgjordt.

Sammanhanget är så enkelt, att man, när man en gång fått syn på det, nästan förvånas öfver, att man ej alltid sett det. Den yttersta förklaringen härtill ligger utan tvifvel

däri, att den rena nådens tanke är den som af alla är oss svårast att fatta och att konsekvent genomföra. Men till stor del sammanhänger det just därmed, att man ej rätt klart skilt mellan statskyrko- och folkkyrkomomentet. Så har man t. ex., när man diskuterat Luthers kyrkoorganisatoriska yttranden, af hans åtminstone skenbart motsägande uttalanden rörande *stats*myndighetens ställning i kyrkan och af det faktum, att han här till sist af förhållandena nödgades att acceptera ett statsförmynderskap, som stred mot hans egentliga intentioner, och från hvilket vi i vårt land lyckligtvis gätt fria, ofta hindrats att se, hur fullständigt obetingadt och helt han i kraft af hela sin religiösa grundåskådning ställer sig på *folk*kyrkotankens grund. Ernst Troeltsch, som, med den ganska kyliga ställning, han rent personligt intar till de tankar han refererar, här är ett mycket ojäfvigt vittne, har på nytt uppvisat detta, men tillika ställt det in i ett intressant större historiskt sammanhang. Han vill såsom en af hela kyrkohistorien bekräftad lag uppvisa, huru man öfverallt, där man i uppenbarelsens tanke framförallt betonat det religiöst-objektiva, den gudomliga nåden, också — ofta utan att själf förstå sammanhanget — i organisatoriskt hänseende förts till kyrkans (d. ä. i hans terminologi ungefär hvad vi kalla folkkyrkans, däremot ej nödvändigt statskyrkans) typ, medan man åter, där det objektivt-etiska, helighetskrafvet, stått såsom det i kristendomen primära, gått i sektens (det innefattar här också fri- eller förenings-kyrkans) riktning. »Kyrkan», säger han, »betonar och objektiverar nådens tanke, sekten betonar och förverkligar den subjektiva helighetens tanke. Kyrkan håller sig i bibeln till den frälsande stiftelsen, sekten till Guds och Kristi lag.» Regeln täl nog, så som den här är formulerad, vissa restriktioner — som dock blott »bekräfta regeln». Framförallt får den ju ej fattas så, som om »sekten» skulle förneka nådens tanke, eller kyrkan stå likgiltig mot det subjektiva helighetskrafvet. Och så tillvida kan det kanske betecknas såsom en i viss mån nyttig arbetsfördelning, att det vid hvarandras sida finnes olika religiösa samfund, som genom själfva sin organisation särskildt understryka hvar sin af dessa två omistliga tankar. Men hur vil-

liga vi än därför må vara att erkänna dessa andra samfunds religiösa existensberättigande, särskildt såsom en reaktion mot vissa ensidigheter i det faktiska kyrkoväsendet, måste vi icke blott, såsom den förekommande nådens kyrka framför andra, för vår del oryggligt hålla fast vid folkkyrkoformen, utan också häfda, att denna öfverallt, där öfverhufvud de yttre förutsättningarna därför finnas, är den i och för sig ideala. Vi se visserligen, att också den har sina särskilda faror och frestelser med sig. Ligger vid föreningskyrkoformen den faran nära, att grunden för den enskildes frälsningsvisshet kommer att, omedvetet, sökas i det samma som man medvetet lägger till grund för organisationen: de enskildas erfarenheter, deras subjektiva helighet — och icke i Guds objektiva nåd —, så kan nog en folkkyrka lättare frestas till att ej göra fullt allvar med den insikten, att, om än Guds nåd gifves oberoende af all vår egen rättfärdighet, den dock ej kan ägas annat än i, med och under en oaflåtlig kamp mot synden och en aldrig hvilande sträfvan efter »helgelse».

Dock bekräftar sig vid närmare påseende äfven från den sist antydda synpunkten folkkyrkoformens religiösa företräde. Vi utgå vid vårt organisationsprogram från den högsta objektiva tanken: Guds nåd. Men äfven om vi toge utgångspunkten i den högsta subjektiva: tron, skulle vi komma till samma resultat. Hur skulle det annorlunda kunna vara: tron lefver ju blott af Guds nåd. Genom att inrikta allt vårt arbete på, att evangeliet om Guds nåd må nå, extensivt och intensivt, så långt som möjligt, arbeta vi ock — ja, det är från en synpunkt också vårt *enda* mål — på att ett de heligas samfund må realiseras och tillväxa. Men genom att afstå från hvarje försök att ens antydningsvis i det yttre uppdraga dess gränser gifva vi uttryck åt troslifvets innerlighet, dess outrannsakbarhet för människors ögon, och sörja därmed ock för dess frihet. Äfven om man, såsom nu mestadels sker, bestämdt afsäger sig hvarje anspråk på att vilja bilda »rena» församlingar, ligger det dock — äfven bortsedt från att de mera fjärran stående utestängas — alltid en dubbel fara i försöket att göra något subjektivt, en viss hos människan förefintlig troserfarenhet, till den öfversta organisations- och afgränsningsprincipen för ett religiöst samfund. Å ena sidan kunna många, som både kunde och borde hafva varit med, af rädsla för att om sitt inre lif utsäga mera, än de med full visshet kunna, hållas borta från den gemenskap med andra, som dock också de behöfva och längta efter. Å andra sidan kunna — jag betonar uttryckligen, att jag här och i det följande *blott* talar om de i själfva organisationsprincipen liggande tendenserna, *icke ett enda ord* om, i vad mån dessa hos oss blifvit verklighet — andra lockas att, genom sin anslutning, säga mera om sig, än de ännu med full sanning kunna. Faran framträder tydligare, om man tänker på de mångfaldiga kriser, som det subjektiva troslifvet hos hvarje kristen är underkastadt. I folkkyrkan, där den enskilde genom sitt deltagande i dess lif i och för sig blott bekänner, att han ej vill eller kan vara utan Guds evangelium, kan allt sådant få utveckla sig ostördt och i stillhet; i föreningskyrkan åter, där själfva hans medlemskap tillika innesluter en utsaga om hans egen subjektiva ståndpunkt, kan det under sådana tider i den en gång intagna ställningen komma något skeft, som verkar förvirrande på det inre lifvets naturliga växt. Och nu besinne man ännu en sak. Medan föreningskyrkan visserligen kan lika väl som folkkyrkan drifva förkunnelsen om Guds förekommande nåd, men aldrig såsom den kan i själfva sin *organisation*, för att nyttja Troeltschs ord, »objektivera» den, kan däremot folkkyrkan inom sin vidare organisation, utan att denna på något sätt spränges, få plats för trängre sammanslutningar, »församlingskärnor», eller hvad man vill kalla dem, inom hvilka alla de uppgifter, som föreningskyrkan närmast fattar i sikte: den innerligare gemenskapen med likasinnade, till inbördes tröst, tuktan och upprättelse, kunna realiseras — samtidigt med att de kunna befrias från hvarje spår af exklusivitet och från de faror, som alltid med denna följa. Att behofvet af sådan gemenskap inom folkkyrkan alltmer tillmötesgås, är af stor vikt. Men än viktigare är dock, att den enskilde genom att kallas till gemenskap med alla, som öfverhufvud vilja komma, erinras om att hans rätt till delaktighet i Guds församling dock till sist

hvilar blott därpå, att också han är en fattig, syndig människa, som Gud ej tröttnar att förlåta.

Guds universella och förekommande nåd är det som folkkyrkan vill förkunna och som den också i sin organisation söker att afspegla och objektivera. Men hafva vi en gång fått sikte på det objektiva sammanhang, som består mellan detta allra innersta och högsta: Guds nåd, och detta det mest utvärtes och skenbart profana: kyrkans »geografiska» gränser, då strömma från alla håll nya tankar till, bekräftande att vi äro inne på rätt väg. Nu komma de mera kulturella och socialetiska synpunkter på folkkyrkans betydelse, hvilka vi förut, när de gjorde anspråk på att vara de öfverst afgörande, måste afvisa, tillbaka, men nu på sin rätta plats. Hvarje kyrkosamfund, som verkligen fullgör sin enda uppgift att bringa Guds frid till människosjälarna, utför i och därmed, såsom vi redan från viss synpunkt sett, ett fridstiftande värf i kulturell och socialetisk mening: bidrager till att god sed hålles vid makt och stärkes, att lag och samhällsordning genomträngas af fridens ande, och att bitterheten mellan samhällsklasser och folk mildras. Men den fulla förmågan att göra denna insats i folklifvet får kyrkan dock blott i den mån den — öfverst af rent religiösa grunder — konsekvent konstituerar sig såsom en folkkyrka, som för att nå fram till alla sträfvar att taga alla de yttre förbindelser, som den gemensamma boningsorten och samhällslifvets olika förhållanden redan knutit människor emellan, också i sin gemenskaps tjänst; som, ej i svag eftergift utan af religiös styrka, lämnar rum inom sig för olika ståndpunkter och utvecklingsstadier, och som af samma skäl, utan alla försök att pröfva hjärtan och njurar, låter enhvar komma och taga av dess rikedom just precis hvad hvar och en vill. »Gud bringe friden åt Sveriges själ», sjunga vi i vår nya kyrkliga folksång. Kortare och pregnantare kan den uppgift, i hvars tjänst Sveriges kyrka står, ej uttryckas. Helt visst afser diktaren här med »friden» först och sist just den Guds frid i själarna, om hvilken Paulus sade, att den skall bevara våra hjärtan och tankar. Och när han talar om Sveriges själ, är det säkerligen ej hans afsikt att skjuta tanken på de enskilda människo-

själarna i bakgrunden. Men dock är det svårligen någon tillfällighet att uttrycket, just därför att det var om en folkkyrka han sjöng, formade sig så, att det kan innesluta också allt som kräfves, för att det på folklifvets — om man så vill: folksjälens — djup skall skapas och vidmakthållas en fond af gemensam andlig besittning, som skyddar folket mot att helt slitas sönder af stridiga intressen och upplösande andemakter.

Men framför allt är det den rent religiösa tankevärlden, som för oss börjar öppna ständigt nya perspektiv, när vi begrundande stanna inför det oskiljaktiga samband, som vårt folks historia med tusentals trådar knutit mellan vår kyrka och vårt folk, mellan Guds evangelium och folkets seder och traditioner, mellan hans nåd och själfva dess naturgrund: mellan, skulle jag vilja säga, nådens och skapelsens, Sonens och Faderns riken. När vi se tillbaka på denna historia och sätta också den, såsom vi med all historia måste göra, in under ljuset af vår bekännelse om den lefvande Guden — hvad se vi? Vi se med djup och tacksam rörelse alla de Herrens tjänare, i hvilkas arbete vi fått inträda, från Ansgarius och ända fram till dem, vid hvilkas grafvar vi nyss stått. Men bakom dem se vi ånyo, såsom profeterna lärde oss att se det i sitt folks historia, den ena allsmäktiga kärleksviljan, som håller alla historiens trådar i sin hand och tvinnar dem alla in i sin kärleks väf. Vi se hans hand bakom de stora gestalterna i vår kyrkas historia: Ansgarius, Birgitta, Olaus Petri, Gustaf Adolf, Rudbeckius, Wallin, Schartau o. s. v.: de äro hans sändebud till oss, lika visst som profeterna till Israel och apostlarna till grekerna och Rom, — men hans hand se vi också, och på sitt sätt än tydligare, när vi taga också de smärre och de små med och tänka på alla de tröttsamma fjät, som trogna herdar därute i territorialförsamlingarna gått mellan prästgården och de många hemmen och ej gått något förbi: de voro också hans sändebud, och hans kärlek var det som höll dem uppe och dref dem åstad — ja, vi se honom också och på sitt sätt allra tydligast, när vi tillika tänka på, hur många krafter utom och inom kyrkan som ställt sig i vägen för hans afsikter, eller när vi komma till tider, då kyrkan

själf syntes på väg att slumra in och att uppgifva sin plikt, men ordets verk ändock, fast det mångenstädes fick söka sig nya vägar, ej stannade af: Gud stod alltjämt bakom ordet, *han* sof icke och svek icke, och fann han ej inom kyrkan tillräckligt med sändebud, fick han taga dem utanför, men genom dem väckte han ock kyrkan till nytt lif och ny tjänst. Såsom hela historien, när vi sågo den på profeternas sätt, till sin innersta halt blef till en räcka Guds gärningar, så blir nu också hela vår kyrkas historia, bakom och trots allt människoverk, till en enda Guds gärning, en hans utkorelse- och förlåtelse-gärning mot vårt folk. Och såsom hon nu står där, förkunnar hon ej blott i ord evangeliet om Guds förlåtelse, utan hon är, hon betyder själf realiter ett Guds förlåtelsetillbud till allt Sveriges folk. Och vi alla, hennes tjänare, äro blott, när det är som allra bäst, enskilda ord eller stafvelser i denna Guds egen förkunnelse, »ropande röster», som snart skola förstummas, — men han skall alltjämt tala. Och när vi nu se tillbaka på det i vår kyrkas organisation, som först väckte vår anstöt, känna vi i dess folkomspännande vidd igen hans stora sätt att tänka, för hvilken folken äro »såsom en droppe ur ämbaret» (Jes. 40: 15), och bakom mycket, som förut syntes oss profant, känna vi igen hans kärlek, som, när det gällt att komma människor riktigt nära, aldrig tvekat att låta sitt ord ikläda sig förnedringsgestalt. Först när vi kunna se saken på detta sätt, se, att det till sist är han själf som här, med Luthers ord, »kallar och församlar» — märk att Luther sätter »församlar» omedelbart efter »kallar» — för att sedan med ordets och Andens surdegskraft (Matt. 13: 33) »upplysa och helga» dem, han församlat, till ett de heligas samfund och så i »Jesus Kristus behålla och bevara dem i *en* rätt tro» — först då släpper tvifvel oss, om ej ändå till sist det folkomfattande omfånget af vår kyrkas arbete måste blifva till skada för dess djup, om vi verkligen våga hålla fast vid en så stor uppgift. Men då se vi ock, att vi helt enkelt ej våga sätta målet lägre.

Den som upptäckt denna folkkyrkans fördolda rikedom och för hvilken denna, med sin ofta blott alltför torftiga verklighet, blifvit på detta sätt s. a. s. transparent, han är nog för alltid

immun mot alla andra kyrkoideal. Men däraf behöfver han ingalunda låta sig förledas till någon svärmisk kyrkoromantik, sådan man beskyllt oss här i Upsala för, eller förfalla till ett kritiklöst försvar af allt i *vår* folkkyrka. Fastmer bör just denna syn på folkkyrkans ideal, *om* vi verkligen göra allvar däraf, såsom intet annat vara ägnadt att skärpa kritiken mot det blott alltför myckna *verkligt* profana däri. Det finns intet mer profant och intet mer fruktansvärdt att tänka på än en vanskött folkkyrkoförsamling. Hade vi alltid det sammanhang, som jag nyss sökt upprulla, klart för våra ögon, skulle tanken därpå aldrig unna oss rast eller ro, och ifråga om vår egen gärning skulle därifrån vid sidan af det evangelium, det har att bjuda oss, utgå ett ständigt, strängt manande och dömande excelsior. Men fråga vi oss nu, hvarifrån allt detta falskt profana i vår kyrka kommer, kunna vi väl visa på många orsaker, men den djupaste ligger dock i vår otro, i vår brist på tro på den verklighet, som heter Guds nåd. Den är det som ytterst vållar all vår tröghet och vår försumlighet. Men den har ock gjort, att vi öfverhufvud ej rätt fått syn på den religiösa härligheten i den kyrka och de församlingar, vi tjäna. Hela mitt program, också i »kyrkopolitiskt» hänseende, kan jag därför sammanfatta i den satsen: gör allvar med den *religiöst* fattade folkkyrkotanken.

* * *

Förhållandet till staten.

Bristen inom vår folkkyrka på hvad man kunde kalla *religiöst* självmedvetande röjer sig, såsom i så mycket annat, så ock, och ej minst, i den osäkerhet och tvehågsenhet, som stundom präglat dess uppträdande gentemot andra samfund och samhällsmakter, och i en egendomlig kastning mellan rakt motsatta tendenser. Detta gäller till en början om dess förhållande till staten. Man har ej rätt förstått folkkyrkans religiösa grundtanke. Därför har man än öppet eller hemligt blickat hän till frikyrkan (i ordets dubbla betydelse) såsom det dock egentligt ideala, och därför i statens inflytande öfver kyrkostyrelsen blott känt ett förhatligt tryck. Så har man blifvit bitter och misstänksam mot staten, klagat öfver

den, äfven där intet skäl till klagan fanns, och ofta bakom dess handlingar spårat motiv, som voro statsmakten helt främmande. Än åter har man knappat af på det religiösa idealet, betraktat folkkyrkan mer eller mindre såsom en blott statsinstitution, eller åtminstone i det folkkyrkliga momentet i kyrkans organisation väsentligen blott sett en konsekvens af det statskyrkliga. Så har man blifvit servil gentemot staten, stillatigande funnit sig äfven i verkliga öfvergrepp och tänkt: i en statskyrka kan det nu en gång ej vara annorlunda.

Hölle vi folkkyrkans religiösa motivering alltid fast i sikte, skulle vi vara skyddade mot båda dessa frestelser. För en kyrka, som af religiösa grunder vill så vidt möjligt söka omspänna hela folket, och som känner ansvaret för alla därinom, af Gud, äfven om människor skulle lyfta det från henne, ofrånkomligt lagdt på sina skuldror, måste en nära förbindelse med den makt, som med rättsordningens medel har att hägna om detta samma folk och därinom befrämja och stödja allt godt verk, te sig icke blott såsom naturlig, utan såsom det enda naturliga. Blott den, som i rättsordningen ser, ej — såsom den för den evangeliska åskådningen står — mänsklighetens och folkets näst Kristi evangelium dyrbaraste egendom, utan något redan i och för sig oetiskt eller åtminstone misstänkt, kan se något principiellt förkastligt eller för kyrkan profanerande däri, att denna rättsordnings handhafvare öfvertaga en del af den yttre kyrkoledningen. Där staten verkligen håller sig till det yttre, till »externa», ligger i självfva verket i dess öfvertagande af en del rättsliga och ekonomiska funktioner, som eljes kyrkans egna organ skulle hafva att fullgöra, i stället ett skydd mot en inifrån kommande och därför så mycket farligare tendens till förvärldsligande — det kan vara nog att såsom illustration hänvisa till den romersk-katolska frikyrkans exempel. Men framförallt har förbindelsen med staten för kyrkan sitt värde däri, att den gifver henne ökade tillfällen att få tjäna och med evangelium betjäna hela vårt folk. Jag vågar ju icke påstå, att begäret att osjälfviskt få tjäna varit det enda motivet, som drifvit kyrkan i vårt land att så starkt hålla

på förbindelsen med staten. Men ju mer detta blefve dess enda begär, dess mer skulle den å ena sidan taga sig till vara för att i onödan uppagitera en bitter och misstänksam stämning mot staten och å andra sidan se det som sin plikt att icke utan strid uppgifva det stöd, som den i förbindelsen med staten äger — för så vidt och så långt som den verkligen med fullgodt religiöst samvete kan hålla fast vid den.

Folkkyrkotanken står och faller visserligen — det är kanske det allra viktigaste att göra sig klart — ingalunda med statskyrkoformen. Äfven om alla förbindelser mellan vår kyrka och staten — utom dem som bestå mellan denna och varje samfund inom dess gränser, om än så litet, äfven af den rena föreningens typ — skulle upplösas, finnes det i och för sig intet som hindrar kyrkan att fortsätta sin verksamhet helt efter folkkyrkliga metoder och att ordna förhållandena inom sig, i fråga om medlemskap o. dyl., efter utprägladt folkkyrkliga grunder. Ja t. o. m. om staten skulle tyranniskt förklara, att den inom sig ej tolererar några religiösa samfund annat än i den rena föreningens form, skulle vår kyrka dock äga tusen sätt att göra det klart, att den alltjämt till sitt väsen är och förblir en folkkyrka. Ingen makt i världen kan hindra den att otvetydigt gifva tillkänna, att den, äfven om dess verksamhet i det yttre närmast uppbäres af någon slags förening, dock ingalunda känner sin omsorg inskränkt till dess medlemmar; att den alltjämt känner ansvar för alla inom de gamla geografiska gränserna; och att den ej betraktar dem blott såsom missionsobjekt, utan inbjuder dem att när som helst, utan att den hejdar dem med några frågor, taga full del i hvad den har att bjuda. Finns det någon, som behöfver andlig hjälp och ledning och ej vet, hvart han skall vända sig — *den* känner sig alltjämt skyldig och glädes öfver att få stå honom till tjänst, vare sig han står medräknad i »föreningen» eller icke. Allra tydligast skulle kanske den alltjämt bestående skillnaden — trots likheten i den yttre formen — mellan den och en verklig föreningskyrka framträda just på den allra innersta punkten, i dess nattvardspraxis. Här framförallt är det som föreningskyrkorna, utifrån sina religiösa premisser, äro som ifrigast att sluta kretsen. Vår

kyrka skulle, om den vill blifva sina principer trogen, alltjämt, med afvärjande blott af tydligt missbruk, hålla tillgången öppen för alla: enhvar hos hvilken en längtan efter Herrens gemenskap i nattvarden vaknar — hos oss är han när som helst välkommen. Så skulle den förvisso alltjämt vara en folkkyrka, ja, man kan ej förbise, att det nu på många punkter skulle otvetydigare komma till synes, hurusom den är detta ej af kyrkopolitiska, sociala eller kulturella utan af rent religiösa skäl, och att detta kanske i vissa afseenden skulle kunna stegra dess religiösa verkningskraft. Och för den som fattat den evangeliska folkkyrkans religiösa grundtanke och af allt sitt hjärta tror på den, kan det rent af ligga något lockande i tanken på att få vara med om det hittills i själfva verket aldrig gjorda försöket att utan hvarje statens stöd men också utan hvarje kompromiss med föreningskyrkoideal realisera den i verkligheten.

Dock, så snart han tänker på, att folkkyrkan icke är till för sin egen skull, icke ens för att blott i en yttre form s. a. s. åskådliggöra den universella och förekommande nådens tanke, utan är till för själarnas skull och för att göra allt hvad den kan för att *verkligen* nå fram till dem alla med fridens budskap — då ser han ock, att kyrkan ej har rätt att, för så vidt hon ej af yttre tvång eller af inre religiösa skäl blir tvingad därtill, göra ett sådant experiment. Ty det kan han dock, om han ser nyktert på saken, ej fördölja för sig, att hur än kyrkan må spänna sina krafter, skulle hon dock, sedan förbindelsen med staten slitits, ej längre som nu förmå att icke blott s. a. s. ideellt, i sina tankar, i sin vilja att tjäna, i sina förböner, utan också i realiteten omspänna och s. a. s. med sin verksamhet belägga hela Sveriges territorium. När jag farit ut till mitt forna prebende, har jag ofta tagit vägen förbi en kyrkoruin, som för den som känner dess historia har en mycket trist berättelse att förtälja. Det skulle, om samarbetet mellan stat och kyrka på allvar skulle upphöra, i egentlig eller mera bildlig mening, blifva många sådana kyrkoruiner i vårt land, och icke blott den yttre vägen till kyrkan utan också själens väg till Gud skulle för otaliga blifva längre och svårare att hitta. Sedan kan det ju finnas

många önskemål ifråga om sättet och formerna för detta samarbetes gestaltning i vårt land. Det kan finnas punkter, där samarbetet behöfde blifva intensivare, och andra, där det kanske helst borde blifva lösare; flera punkter, där kyrkans själfständighet och handlingsfrihet behöfde stärkas, och andra, där hon ännu förfogar öfver maktmedel, som religiöst sedt kanske snarare äro till skada än till gagn. I stort sedt, tror jag, såsom redan förut antydts, att vi hafva stora skäl att vara tacksamma för den organisation vi äga. Här vill jag blott understryka det redan i förbigående berörda önskemålet, att allt som ännu med rätta kan af den enskilde kännas såsom ett samvetstvång, som mot hans vilja håller honom kvar inom kyrkan eller tvingar på honom något, som han ej med personlig sanning kan mottaga, måtte aflägsnas. I den riktlinjen går nog utvecklingen oss oåtspord. Men hvad som sades om kyrkan och den teologiska forskningens frihet gäller också här: det gör en mycket stor skillnad om kyrkan blott motvilligt går med på den eller om hon i religiös styrka själf kräfver den. Genom att så göra bidrar hon till, att folkkyrkans religiösa art inom statskyrkoformen lika tydligt som i den »fria folkkyrkan» kommer till uttryck. Och först då kan hon af staten med full frimodighet kräfva sin rätt och *sin frihet*. Först då kan hon ock, utan att misstänkas för främmande motiv, framgångsrikt vaka öfver, att man icke i frihetens missbrukade namn kräfver sådant, som alls ej har något med verklig frihet att göra. Svensken har ibland, såsom Gustav Sundbärg lärt oss, en böjelse för en slags falsk generositet mot sina motståndare — helst i sådant, som egentligen ej hör honom såsom enskild till. Vår svenska kyrka är äfven i det hänseendet ganska svensk. Men vi hafva hvarken råd eller *rätt* att utan strid till det yttersta låta något — t. ex. i rättsligt eller ekonomiskt hänseende — tagas från kyrkan, som den med fullgodt samvete kan häfda såsom sin rätt och som kan vara den till hjälp i dess tjänst: det är icke vår generations egendom utan ett arf från gångna generationer, som vi hafva att förvalta för de kommande.

Måste fasthållandet vid den religiösa *folkkyrko*tanken göra oss angelägna att så vidt möjligt upprätthålla förbindelsen

med staten, så följer det af den *religiösa* folkkyrkotanken, att vi aldrig kunna tänka på att köpa denna förbindelse på bekostnad af kyrkans religiösa självständighet och koncentrationskraft, och att vi, om dessa blott till sådant pris kunna bevaras, ej få tveka att afstå från de förmåner — äfven om de i extensivt hänseende innebära större möjligheter också för kyrkans rent religiösa verksamhet — som denna förbindelse medför. Blott för folkkyrkans skull är det ju vi hålla på statskyrkan. Men äfven folkkyrkan skulle för oss förlora sitt värde, om den ej längre finge vara en pregnant religiös, af vår evangeliska bekännelses ande kräfd och genomträngd kyrka. Denna fara är väl den för oss mest närliggande: vi lutheraner äro nog, såsom gamle Frank brukade säga, »ett servilt släkte». Och tillika är den, om jag ej ser fel, den äfven kyrkopolitiskt sedt mest aktuella. Därför började jag med en varning för den. Ett bryskt afbrytande af förbindelsen med kyrkan från de i staten makthafvandes sida hafva vi för ögonblicket knappast att befara. Men så mycket mer en tendens att försvaga eller rent af eliminera de kyrkliga organ, genom hvilka kyrkan hos oss af ålder utöfvat sin religiösa själfbestämmanderätt, sin makt öfver hvad man kallat kyrkans »interna», och på denna väg så småningom förvandla den till en statskyrka i helt annan mening, än den hittills varit. Därmed antastas ju ej direkt kyrkans bekännelse eller friheten i dess rent religiösa verksamhet. Men om kyrkans möjligheter att värna om dessa försvagas, kan utvecklingen sedan gå snabbt i denna riktning. Därför måste vi redan från början, utan alla öfverord, men klart och tydligt säga ifrån, att vi ej stillasittande ämna finna oss i sådant. Man har brukat säga, att tiden för kyrkan att bryta med staten först då är inne, när den ej längre såsom statskyrka kan förkunna evangelium. Jag är egentligen helt med härom; dock *kan* formuleringen så förstås, att den kan fresta till en slags kyrklig kvietism: *helt* omöjligt kan ju staten aldrig göra det för kyrkan att predika evangelium. Hvad det för kyrkan gäller att öfverväga är, om förbindelsen med staten öfvervägande gagnar eller skadar dess religiösa verksamhet. Och det är af vikt, att vi vänja oss

vid att tänka på skilsmässan från staten såsom en fullt real möjlighet, så att vi äro beredda att, om religiösa skäl så kräfva, beslutsamt taga steget ut. I denna mening gäller det därför för oss att, såsom jag någon gång uttryckt det, »hafva statskyrkan, såsom hade vi den icke» (1 Kor. 7: 29 ff.).

Se vi tillbaka, finna vi, att kyrkan i våra dagar i viss mening måste kämpa sin kyrkopolitiska strid på två fronter: mot tendensen att upplösa sambandet mellan staten och kyrkan å den ena sidan, mot försöken att åtstrama det å den andra. Så kan det lätt se ut, som om de olika kraf, vi i det föregående gjort gällande, stå i konflikt med hvarandra och därför i sin tillämpning måste leda till en hållningslös kompromiss. Ser man litet närmare till, visar det sig dock, att det i verkligheten blott är *en* front och, å vår sida, en enhetlig stridslösen. Såsom yrkandena på åtstramning af de statliga banden ofta komma från samma håll som de på statskyrkans afskaffande — det förra är ett genomgångsled fram till det senare —, så hafva också vi blott *en* sak att göra. Det är hvarken att drifva upp en hetsagitation för hvarje förment eller verkligt öfvergrepp eller att ängsligt gå ur vägen för hvarje konflikt — lika litet som man genom det förra skrämmer staten, lika litet, och väl än mindre, beveker man den genom det senare —, utan det är att i ord och gärning göra det allt klarare för alla och enhvar, att kyrkan blott önskar att få tjäna vårt folk och *därför* är besluten att ej utan strid släppa några yttre medel, som äro af betydelse för denna dess tjänst, men än beslutnare att ej tåla något, som försvagar dess kraft att bruka *det* medel, utan hvilket den alls ej kan utföra sin tjänst: evangeliet. Det viktigaste är naturligtvis det vittnesbörd den aflägger genom gärning, genom att helt enkelt tjäna och åter tjäna, arbeta och arbeta vidare. På en politiker, som principiellt betraktade kristendomen som ett gift för vårt folk, skulle naturligtvis icke heller det argumentet göra något intryck. Men nog skall man vara bra viss på att äga ett annat budskap, som kan skapa en hållfast inre fridsgrund i folksjälen, för att våga beröfva ett samfund, som blott begär rätt att få åt enhvar, som längtar därefter, bringa det evangelium, som i århun-

dradena bildat den djupaste enhets- och fridspunkten i vårt folks lif, möjligheten att så i full utsträckning kunna göra. Och kan folkkyrkan genom troget och osjälfviskt tjänande gifva också församlingarna ett intryck af sin religiösa innebörd, tänker jag, att den ganska dristigt kan säga till staten såsom Wilhelm von Schwerin till den gamle Drufva: jag vill se, hvem min gärd försmår.

Men skulle ändock bandet brytas, så måste vi visserligen sörja däröfver — ty det betyder, att människor åter på en ny punkt lyckats upplösa hvad Gud förenat —, men rådlösa skola vi ingalunda stå. Att Guds kyrkas historia icke slutar, därför att den svenska statskyrkans gör det, veta vi ju alla; men jag tror, att inte heller den svenska folkkyrkans historia därmed skulle vara slut. Man har ibland målat ett fruktansvärdt perspektiv öfver den svenska kyrkans framtid efter en eventuell skilsmässa från staten: hur den skulle upplösas i en massa små sektbildningar, kanske med någon slags allmänt religiös kulturinstitution vid sin sida. Efter min uppfattning måste vi ju föredraga äfven den trångaste religiösa sekt framför den grannaste statskulturkyrka. Lätt skulle dock valet icke blifva. Men sköta vi oss rätt, skola vi aldrig ställas inför ett sådant val. I den religiöst fattade och motiverade folkkyrkotanken ligger, synes det mig, det enda, som äfven om alla yttre institutionella band brista, kan hålla oss också organisatoriskt tillsamman. Men hafva vi rätt trängt in i dess religiösa rikedom, då gå vi, äfven efter en skilsmässa från staten, alla tillsamman, lugnt såsom om ingenting händt, bara vidare på samma väg, som vi alltid, fast ej alltid med klart medvetande om grunden därtill, gått — den evangeliska folkkyrkans. Och hafva vi ej i lättsinne eller experimenteringslust, utan därför att vi af yttre eller inre tvång ej kunde annat, brutit banden med staten, skola kanske, under den ökade bördans spänning, ur det ännu ej uppmätta fridsdjup, som vår kyrka sluter inom sig, nya, oanade krafter springa fram till välsignelse för *hela* det folk, som hon alltjämt vill tjäna.

* * *

Förhållandet till andra religiösa samfund

Det var ett hoppfullt perspektiv öfver vår folkkyrkas framtid, vi sist sågo öppna sig. Men svårligen kan någon af oss stanna inför det utan att tillika smärtsamt erinras om, i hvilken grad den religiösa verksamheten i vårt land redan i detta nu företer en bild af splittring och ofta också af bitter strid mellan olika religiösa riktningar och rörelser. Ingen kan uträkna, i hvilken grad denna splittring stulit kraft icke blott från vår kyrka utan från hela vårt folk; för otaliga präster ligger däri det tyngsta bekymret och det svåraste hindret för deras arbetsglädje.

Det är nu på intet sätt min mening att rulla upp historien om, hur denna splittring kommit till stånd, än mindre att diskutera frågan, hvem som här bär den största skulden. Jag har allt mer lärt mig att tro på det verkligt betydelsefulla och löftesrika i de internationellt-kyrkliga enhetssträfvandena, som just i vårt lands kyrka funnit en centralpunkt. Men det för oss ojämförligt viktigaste kyrkliga enhetsproblemet är dock det, inför hvilket vår egen nationellt-religiösa situation ställer oss. Och intet kan, såsom det nutida Europa blott alltför tydligt visar oss, vara mera till hinder för enheten än att rota i det förgångnas skuldfråga eller att söka förmå hvarandra till en framtvungen syndabekännelse. Skola vi komma ett enda steg vidare i enighet eller åtminstone i samförstånd, är det första villkoret, att vi beslutsamt och en gång för alla begrafva dessa tvister om det förflutna. Jag har flera gånger i det föregående pekat på de fördolda, aldrig rätt tillstådda och därför så mycket mera inåt frätande känslorna af dof bitterhet, smygande misstänksamhet och afundsamhet — allt hvad man med ett högmodernt uttryck kallar »ressentiment» — såsom det försåtligaste och farligaste af alla andliga gifter. Hela den andliga atmosfären i vår tid är mättad med detta gift. Men ibland har jag haft den förfärande känslan, att det ingenstädes är så hopadt och så svårutrotligt som i förhållandet de olika religiösa riktningarna emellan. Så gäller det för oss alla, utan att vänta på hvarandra, att riktigt på allvar sänka ned allt detta i den källa, som heter Guds frid, att den också här må få bevisa sin renande och läkande förmåga. Den behöfver nog hela

sin kraft för att få makt med dessa »onda tankar». Och blott om det förflutna på det sättet blir begrafvet, kunna vi också i detta stycke med hoppfullhet se mot framtiden. Och hvad vi folkkyrkliga då hafva att göra kunde jag åter sammanfatta i det enda: se religiöst på folkkyrkan.

Se vi konsekvent religiöst på vår folkkyrka, skola vi ock lära oss att betrakta och bedöma andra religiösa samfund, riktningar och rörelser ur rent religiös synpunkt. Till att så kunna göra, att kunna behandla andliga ting andligt, har vår svenska folkkyrka alldeles säregna förutsättningar. De ligga icke blott i dess, klarare kanske än i någon annan kyrka, utpräglade evangeliska åskådning, utan ock i dess organisation: däri att den på ett helt annat sätt än i reformationens hemland lyckats skydda denna mot byråkratiseringens fara, och att det mera interna »kyrkoregementet» här förblifvit förbundet med sjalasörjarämbetet. Syårligen kan man dock säga, att vår kyrka alltid gjort det fulla bruket af denna sin särskilda charisma. Bland de många anklagelserna mot kyrkan för dess förhållande till de starka väckelserörelserna i förra århundradet är väl den mest grundade, att den alltför ofta behandlat hela denna fråga hufvudsakligen som en ordningsfråga: hållit sig ensidigt till en enda punkt i bekännelsen (»rite vocati») i stället för att gripa direkt tillbaka till dess innersta grundprinciper. När man ibland häri mest sett ett utslag af »byråkratisk maktlystnad», har man, bortsedt från rena undantagsfall, säkerligen gjort kyrkan grymt orätt. Men väl tror jag, att också häri ett symptom ligger på, att man ej alltid i vår kyrka rätt klart fattat det omedelbara sambandet mellan folkkyrkan och den förekommande nådens tanke, och att därför det statskyrkliga momentet kommit att väl mycket undanskymma det folkkyrkliga. Ordning är ju också, och just i religiösa ting, en mycket viktig sak, och att göra oordning till regel kan aldrig försvaras. Men den rättsliga ordningen får dock aldrig inom kyrkan, ens i samma mening som i staten, blifva ett ändamål i sig och får här icke — det är åter en af Luthers grundtankar — handhafvas på samma rent formella, »byråkratiska» sätt som där. Och om än Gud förvisso är ordningens Gud,

kan ju reformationens kyrka icke glömma, att han ibland, när det tillbakahållna nya med makt tränger sig fram, kan gå, mänskligt att se, ganska oordentligt tillväga. I hvarje fall måste inför en andlig rörelse den evangeliska folkkyrkans första fråga vara, icke hur väl denna fogar sig in i dess ordningar, utan om det är någon verkligt religiös kärna däri. Om hon öfverhufvud har den sköna uppgiften att i och genom det fridens evangelium, hon har att bringa, söka ur alla tidens rörelser rensa ut det goda och äkta från det falska, så gäller detta i särskild grad om hennes förhållande till de religiösa strömningarna. Det är då ej nog med en blott tolerans. En blott tolerans är här, liksom i förhållandet till staten och teologien, en sak af ytterst tvifvelaktigt värde. Fastmer gäller det, att dessa religiösa rörelser få känna, att vi, trots allt som vi principiellt måste ogilla hos dem och mot hvilket vi ej kunna upphöra att kämpa, dock, liksom Paulus i ett fall, där detta var vida svårare än här, kunna glädjas öfver, att »Kristus dock på ena eller andra sättet blifver förkunnad» — glädjas, när helst vi, äfven om det sker i former, som synas oss, äfven rent religiöst, innebära betänkliga faror, spåra något af det »himmelska ordets gryende tröst i ett bäfvande människobröst». Läte vi å båda sidor hvarandra känna litet mera af denna samglädje, skulle vi säkerligen ock så småningom finna flera vägar till samverkan.

Endast till skada kunna visserligen, enligt min öfvertygelse, alla försök blifva att, i stort eller smått, i det yttre framvisa eller framdrifva en större enighet än den, som finnes i det inre. I det dagliga arbetet tjänas nog enigheten bäst genom att de olika samfunden helt stillsamt plöja vidare, hvart i sin fåra. Och alla slags »allians»-strüfvanden kunna till sist blott tjäna till att förvärra oenigheten. Genom att förtiga en principiell motsats skaffar man den icke ur världen; den drager sig blott tillbaka djupare inåt och skapar så i längden endast ny bitterhet. Och den, för hvilken, såsom för mig, hufvudvikten i organisatoriskt hänseende faller på folkkyrkomomentet, men som i alternativet: folkkyrka eller föreningskyrka ser något vida mer än en blott organisatorisk lämplighetsfråga, har väl i många afseenden möjlighet att gå andra riktningar

till mötes på ett sätt som för den äldre »högkyrkliga» ståndpunkten var omöjligt, men kan på vissa andra punkter kanske nödgas att ställa sig än afgjordare afvisande än en mera statskyrkligt-högkyrkligt färgad ståndpunkt. Så skulle det t. ex. för mig vara omöjligt att reflektera på den någon gång framkastade tanken, att statskyrkan kunde i sig inorganisera de fria sammanslutningarna på sådant sätt, att den inom sig skulle sluta två till hela sin religiösa idé skilda *församlings*typer: territorial- och föreningsförsamlingen. Det skulle för mig betyda ett närmande till den *falska* statskyrkotypen. Eller, för att återkomma till den i detta hänseende egentligen springande punkten, den olika nattvardspraxis, så är jag visserligen ej alldeles främmande för den tanken, att det rent religiöst sedt väl kunde finnas rum för flera olika former för nattvardens utdelande. Så kunde det t. ex. — det gäller här visserligen ett rent tankeexperiment —, blott det sörjdes för att allt ginge skickligt och ordentligt till, ligga något uppbyggligt däri, att en familjefader i ett kristet hem, såsom han är van att dagligen samla sitt husfolk till gemensam andakt, så ock ägde rätt att på en hemmets stora allvars- och högtidsdag samla de sina till nattvardsgemenskap. Och om medlemmarna af de frireligiösa sammanslutningarna inom vår kyrka blott i handling, genom att deltaga också i våra nattvardsgångar, visade, att de ej vägra att där mötas med alla, som vilja komma, synes det mig rent religiöst ej ligga något att klandra i deras önskan att fira nattvarden också i en trängre krets. Men när man klandrat vår kyrka *därför*, att den ej gick med på begäran att få inom kyrkan anordna sådana särskilda nattvardsgångar, kan jag — ehuru det ju kan hända, att också denna angelägenhet kunde skötts varsammare och finkänsligare, än som skedde — ej vara med. Ett tolererande i fråga om kyrkans eget nattvardsfirande af två olika principer vid sidan af hvarandra skulle åter för mig — jag nämner det mest såsom en exemplifiering, men också därför att sådana tankar faktiskt på nytt dykt upp — innebära ett fördunklande af själfva folkkyrkans religiösa grundtanke. Och att vaka öfver, att detta ej på

något sätt, direkt eller indirekt, sker, är något som också den enskilde prästen ständigt bör hafva för ögonen.

En helt annan sak är, att man i särskilda angelägenheter, där man *verkligen* står ense, med glädje tager vara på alla möjligheter till praktiskt samarbete, som erbjuda sig. På missionens område är ett sådant samarbete redan inledt. Det finnes nog också andra punkter, där det utan något svek mot vår principiella ståndpunkt kunde ske. Knappast något kyrkosamfund torde hafva varit så varsamt som vår svenska kyrka i äldre dagar mot att ens på enskilda punkter inlåta sig på ett samarbete med i principiella frågor oliktänkande riktningar. Därbakom har ofta stått en i sin art storslagen principfasthet och en äkta luthersk öfvertygelse om det ödesdigra i att köpa tillfälliga yttre vinningar på bekostnad af de inre grundprincipernas klarhet. Men det gäller dock att besinna, att man kan göra lika mycken skada genom att underlåta hvad som borde gjorts som genom att göra hvad som borde underlåtits. Vår Herre Kristus, som såsom ingen annan såg allt rent religiöst, dömde underlåtenhetssynderna fullt lika hårdt som öfverträdelserna. Och vi hafva i våra dagar ej råd att underlåta något, som vi med godt samvete kunna göra, för att de, som så väl behöfde stå endräktigt tillsamman, må föras åtminstone något steg närmare hvarandra.

* * *

Prästen och territorialförsamlingen.

Viktigast af allt är dock, att den religiösa synen på folkkyrkan får sätta sin prägel på den enskilde prästens rent positiva arbete i hans församling, hans territorialförsamling.

I sitt stora arbete »Von Conciliis und Kirchen» — kanske alltjämt den yppersta urkund, vi äga för den lutherska kyrkans organisationsprinciper — kommer Luther efter en lärd öfverblick öfver de stora konsiliernas historia till det resultatet, att de med all sin välmening egentligen uträttat hjärtligt litet. Därför menar han ock, att det ej är värdt att för mycket sörja, om det stora konsilium, af hvilket många just då hoppades så mycket, skulle dröja. Ty kommer det inte —

så ungefär uttrycker han sig — hafva vi dock alltid de små, men sanna och egentliga konsilierna, nämligen prästerna och, tillägger han — och det kunna också vi gärna göra —, skollärarna dagligen midt ibland oss. Uttrycket är litet paradoxalt, men själfva tanken är en af de hos Luther ständigt återkommande: den kommer till uttryck bl. a. i hans sätt att genomgående sätta likhetstecken mellan »predikoämbetet» och »kyrkoregimentet». Om hvad han härmed menar ha skrifvits många volymer och kunde skrifvas ännu många fler. Men hans afsikt är i hvarje fall ej, att med predikoämbetet en annan, mera rättslig funktion, något i stil med hvad *vi* kalla kyrkoregemente skulle vara förbunden. Men inte heller menar han blott, fast naturligtvis närmast, att genom predikanter och lärare, eller rättare genom det gudomliga och allsmäktiga ord, för hvilket de blott skola vara neutrala genomgångsled, kyrkans egentliga och viktigaste »regimente» utföres: det rent andliga, genom hvilket själarna läggas under Kristi herravälde. Utan han menar tillika bl. a.: å ena sidan att alla kyrkliga ordningar måste s. a. s. predikas fram ur och predikas in i församlingen — de få ej påoktrojeras dem såsom världsliga ordningar — och å andra sidan att ordet, om det rätt »drifves», skall hafva en sådan makt, att den räcker till ej blott att bringa de enskilda själarna tröst och frid utan också att bringa det allra mesta af de ordningar, som församlingslifvet behöfver, på frivillighetens väg till stånd — hvad som sedan här för staten, »det världsliga regimentet», blir kvar att ordna, blir blott sådana rena »externa», att det ej alls förtjänar kallas kyrkoregemente, kyrkostyrelse. Bakom hela denna tankegång står ju Luthers heroiska, i egentligaste mening profetiska tro på »ordets», evangeliets makt. En hel del af dess konsekvenser synas nog oss utopiska, och i hans eget hemland gick det, såsom redan förut antydt, rätt klent med deras genomförande. Men i någon mån har tankegången dock alltid bland oss praktiserats; den kunde och borde praktiseras långt mer än den gjort; och i hvarje fall står så mycket fast, att äfven i fråga om yttre ordningar blott det som af den enskilde prästen

s. a. s. predikas in i de enskilda församlingarnas medvetande, blott det får någon verklig betydelse för kyrkans lif.

Om jag nu tillämpar detta på frågan om folkkyrkan, måste jag emellertid varna mot att åt ordet »predika» ge en alltför trång innebörd. Min afsikt är alls icke att uppmana till att direkt »predika» mycket om folkkyrkan eller kyrkan öfverhufvud. Naturligtvis får man ej draga sig för att också i predikan stå för och gifva uttryck åt sin syn på den, men på det hela är det nog bäst att *tala* relativt litet därom. I hvarje fall måste man ytterligt noga akta sig för att predika om kyrkan i stället för om Kristus. Hvad jag menar är fastmer, att den evangeliska folkkyrkan med all den religiösa rikedom, som den innesluter, aldrig kan blifva en verklighet bland oss genom några än så visa »konsilie»beslut, än så goda ordningar och än så vackra teorier, om ej den enskilde prästen, hvar på sin ort, af sin territorialförsamling, i hvilken ju, såsom vi sett, hela folkkyrkans väsen afspeglar sig, skapar s. a. s. en folkkyrka i smått. Men då måste ock hela hans arbete genomträngas af den konsekvent religiösa synen på folkkyrkan. I själfva verket finnes det, skulle jag tro, i hela den prästerliga verksamheten knappast någon detalj som ej, trots att i det yttre kanske ingen skillnad märkes, får en annan innebörd, allteftersom den utgår från folkkyrkliga eller föreningskyrkliga ideal. Därför kan jag i fråga om den inre församlingsvården, där I ju ären vida mer sakkunniga än jag, sammanfatta hvad jag vid detta tillfälle skulle vilja säga i en liknande formel som förut: se religiöst på territorialförsamlingen!

Denna formel får nu åter en något olika innebörd, allteftersom man betonar ordet: »religiöst» eller »territorialförsamlingen».

Se religiöst på *territorialförsamlingen*. Det betyder i korthet sagdt, att vi aldrig få i tankar, ord eller gärning göra någon skillnad mellan den administrativa storhet, öfver hvilken vi enligt statens uppdrag hafva att föra böcker och allehanda besvärlig statistik, och den religiösa storhet, som vi kalla *vår* församling, den församling, för hvilken vi inför Gud äro ansvariga och med vilken vi känna oss inför honom höra sam-

man. Icke alla i denna församling kunna vi faktiskt komma lika nära, men vi måste ständigt sträfva efter att så göra; och inga olikheter, icke ens i religiöst hänseende, få hindra oss att för alla inom församlingens geografiska gränser känna samma intresse och samma ansvar. Hur mycket än en präst må glädjas — och jag glädes med honom — om han ser, hur det så småningom i hans församling bildas en »församlingskärna», som vill trofast hålla samman med och omkring honom, blir det en ohjälplig skåra i hela hans verksamhet såsom folkkyrkopräst, om denna församlingskärna på något sätt får för honom träda *i stället* för hans territorialförsamling, eller om det öfver den kommer ens ett sken af en sluten, exklusiv krets. Man skulle, när man först får syn på idealiteten i territorialförsamlingen, rent af ett ögonblick kunna frestas att säga, att just de religiöst mest fjärran stående böra stå prästens hjärta allra närmast. Dock skulle häri en afgjord missvisning ligga. Behöfva de honom på sätt och vis allra bäst, så får han å andra sidan ej förgäta, att i den religiösa verksamheten allt kommer an på djupets dimension. Kan prästen i en församling bidraga till att skapa en kärntrupp af afgjorda och genombildade kristna personligheter, så kan detta i längden för territorialförsamlingen i dess helhet få större betydelse än en i extensivt hänseende skenbart mera framgångsrik verksamhet. Vid sidan af bilden af Jesus såsom herden, som lämnar de i godt behåll varande fåren för att söka efter det borttappade, står berättelsen om, hur han drog sig undan från folket för att få vara ensam med sin trängre lärjungakrets. Man kan ej säga, att den ena sidan af prästens verksamhet är viktigare eller bör ligga honom varmare om hjärtat än den andra — man nödgas, hur man än vänder på saken, till sist åter stanna vid ett: »lika». Och hur prästens tid skall fördelas mellan det ena och det andra, ger sig i grunden — fast på olika sätt för hvar och en — af sig själf för den, som ej binder sig vid ett stelt, af honom själf på förhand uppgjordt »program» utan, med Herren Kristus, blott har den enda regeln att aktsamt gifva akt på och tillvarataga hvarje tillfälle, som Gud genom sin skickelse erbjuder honom att få vara någon människa till någon

slags hjälp, och så också i det lilla genomför den syntés af förlåtelse- och försynstro, som står bakom såväl folkkyrkotanken som den evangeliska kallelsetanken.

Få ej ens olikheterna i religiöst hänseende för prästen göra någon skillnad i hans känsla af religiöst ansvar för och religiös samhörighet med alla sina församlingsbor, så naturligtvis än mindre några andra, af hvilket slag de vara må. Så är det t. ex. prästens både rätt och plikt att såsom andra medborgare bilda sig en politisk ståndpunkt och att förfäkta den, men det hör med till hans ämbetsplikt att noga vakta sig för att på sådant sätt kasta sig in i de politiska partistriderna, att det förtroendefulla umgänget och samarbetet med politiskt oliktänkande försvåras. Eller ett annat exempel: man kan ju rent teoretiskt diskutera den frågan, om en kristen strängt logiskt — om alla konsekvenser på båda sidor dragas ut — kan vara socialdemokrat. Men äfven om en präst skulle känna sig böjd att i teorien besvara denna fråga nekande, måste han — betänkande tillika, att det finns tusentals andra logiska motsägelser, som psykologiskt visa sig väl kunna i en människas åskådning förenas, — i praktiken, i sin umgängelse med sina socialistiska församlingsbor, naturligtvis utan att därför fördölja *sin* åsikt, besvara den jakande.

Prästen och de sociala motsättningarna.

Allra minst få några olikheter i social eller ekonomisk ställning göra någon skillnad i prästens förhållande till sina församlingsbor. Det är ju självklart i fråga om hans rent religiösa uppgift. Men skall han rätt kunna utföra den, ligger det en stor vikt på, att han ej heller socialt, i fråga om sitt umgänge o. s. v. kommer att betraktas såsom ensidigt samhörig med någon viss klass eller grupp. Såsom folkkyrkoprästen, i en grad som kanske ingen annan, får vara en gäst i alla slags hem, så böra ock i hans hem människor, som eljest sällan på det sättet se hvarandra, kunna få mötas. Men framförallt böra de alla kunna mötas i rent personligt förtroende till prästen såsom en vän och rådgifvare till dem alla. Och lyckas det prästen att bringa till stånd ett sådant förtroendeförhållande mellan sig och sin territorialförsamling, utför han därmed, samtidigt med att han skapar förutsättningarna för sin största och egentliga religiöst-sociala gärning: frids-

evangeliets förkunnelse, den kanske viktigaste, mera speciella insats till den sociala frågans »lösning», som det står i hans makt att göra — och gör det tillika först möjligt för sig att utföra ännu en, som också hör honom till.

Att utbilda ett socialt-ekonomiskt program i egentlig mening — i liknande mening som, till dömes, socialdemokratien — kan enligt min mening aldrig höra kyrkan till. Försöker hon det, tager hon sig en olöslig och illusorisk och därför vilseledande uppgift före. Ett socialt program kan och bör hon väl i en viss mening äga och propagera. Hon kan och bör fixera vissa öfversta synpunkter, som vid *alla* sociala frågors lösning måste hållas i sikte — hvad Martensen kallade en »metapolitik». Sådana principiella kraf äro t. ex.: att intet som kränker människans värdighet såsom människa får tolereras; att allt i de yttre förhållandena, som hindrar eller hämmar den personligt etiska utvecklingen eller är ägnadt att förkväfva eller förorena det djupare känslolifvet, så vitt möjligt måste undanröjas; att den individuella ansvarskänslan ej får försvagas; att vördnaden för gällande, om än så ofullkomlig rätt, utan hvilken allt tal om personlighetsutveckling etc. blir ett nonsens, ej får på något sätt undergräfvas — allt och hvad mera, som kunde nämnas, blott enskilda konsekvenser af den på en gång strängaste och mildaste tanke, som finnes, den kristna kärlekstanken. Och från dessa öfversta principer kan nu kyrkan vidare närma sig de konkreta frågorna, för att söka s. a. s. begränsa utrymmet för de olika ståndpunkter, som här ännu inom en kristen åskådnings ram äro möjliga, — här ligget en viktig uppgift för den teologisk-etiska vetenskapen. Men hur långt i detalj man än härvid vill gå, blir hvad kyrkan här, så länge hon håller sig till det område, där hon är kompetent att tala, kan säga, dock mest att likna vid minimibestämmelserna i ett s. k. kollektivaftal.

Vill man öfver till ett program i egentlig mening, ett politiskt socialt aktionsprogram, gäller det på hvarenda punkt en förknippning af de etiska principerna med ett tekniskt spörsmål, hvilket senare kyrkan alls icke är kompetent att bedöma. Hvar enskild får ju efter råd och lägenhet söka bilda sig en mening därom. Men om kyrkan här skulle vilja beteckna en

viss ståndpunkt såsom den enda kristliga, skulle den icke blott riskera att på ett för hela dess auktoritet ytterst menligt sätt blifva slagen på fingrarna af förste verklige fackman, utan genom sin förhastade dom öfver andras ståndpunkter endast skärpa bitterheten i de sociala striderna. Jag kan knappt tänka mig en större olycka för vårt land, än om där något slags specifikt kristligt-socialt parti skulle uppträda på den politiska skådebanan. Hvad det gäller är fastmer att söka i alla de olika partierna skapa personer, som, hvar och en utifrån sina speciella, ensidiga men också befruktande, förutsättningar söka att tänka kristligt också i sådana frågor.

Men väl är det utan tvifvel af nöden, att kyrkan också i detta hänseende fullständigt skakar af sig det drag af en viss räddhågad bundenhet, om hvilket förut varit tal och som, om min diagnos är riktig, har sin egentliga grund däri, att den alltför mycket känt sig som stats- och allt för litet som folkkyrka. Hvarvid den tillika måste vara på sin vakt, att den icke blott byter bort ett ok mot ett annat. Kyrkan måste hålla på sin urgamla, ingenstädes djärfvare än stundom fordomdags här i Sverige brukade rätt att, när den står inför något som är uppenbart orätt, också fritt och otvetydigt, hvem hennes ord än må drabba, furstar, kapitalister eller folkmassor, få säga ifrån att det är orätt. Men om än tillfällen kunna komma, då det behöfves ett sådant ord till vårt folk från kyrkan i dess helhet, så gäller det dock här i synnerlig grad, att det egentliga kyrkoregementet dock ligger i de enskilda prästernas hand. Predikstolen måste ju hållas absolut fri från alla personliga utfall, och ingen får någonsin känna sig därifrån »utpekad». Men det är lika olyckligt — och lika fjärran från den »frid», som skall predikas — om predikan är så allmänt hållen, att åhörarna gå därifrån med den behagliga känslan, att däri intet fanns, som på något sätt behöfde oroa *dem*. Det gäller också i socialetiskt hänseende. Predikan bör, när så behöfves, kunna gifva åhörarna en impuls också till att underkasta sin ställning i en konkret sådan fråga en förnyad pröfning. Men än viktigare är det kanske dock, att prästen står i en sådan ställning till alla de olika skikten i sin församling — låt mig säga till arbets-

gifvare såväl som till arbetstagare — att han i sin personliga umgängelse med de enskilda kan och vågar säga till den ene och den andre ett mänskligt-naturligt och kristligt-allvarligt ord äfven i en ömtålig stridsfråga. Särskilda svårigheter erbjuder det, af skäl som här ej behöfva utvecklas, för prästen i våra dagar att komma i ett sådant personligt förtroendeförhållande till de af socialismens idéer behärskade arbetareskarorna. Mången präst har nog resignerat inför dessa svårigheter. Men många exempel visa, att där man blott själf ser frimodigt på saken, och så framförallt genom hela sin personlighet visar, att det ej ligger några som helst bisyften bakom, där *går* det.

Den enskilda själavården.

Se religiöst på *territorialförsamlingen* — men se också verkligen *religiöst* på denna. De två teserna hänga ju så nära samman, att jag ej kunnat utveckla den ena utan att också komma in på den andra. Än tydligare skall sammanhanget framträda, om vi direkt från det sist afhandlade för ett ögonblick gå öfver till ett af de innersta centra i prästens rent religiösa gärning: den enskilda själavården.

Man klagar ofta öfver, att det i våra nutida territorialförsamlingar finnes så litet af och bjudes så få tillfällen till personlig själavård. De enskilda söka den ej längre som förr, och för prästen, som själf söker efter tillfällen därtill, resa sig mången gång nästan oöfvervinneliga hinder både af inre och yttre art, de senare framförallt genom den orimliga börda af expeditionsgöromål o. dyl., som staten alltmer hopat på honom. Förvisso finnes här både i det ena och det andra afseendet mycket att klaga öfver. Dock har det ibland förefallit mig, som om klagan till en ej så ringa del berodde på att man letade efter själavård och själavårdstillfällen i riktningar, där man i en nutida territorialförsamling ej rimligen kan vänta att finna synnerligen mycket däraf. Den nutida människan behöfver ej blott lika väl personlig själavård som äldre tiders, utan jag tror ock, att hon själf känner detta behof — den som blott någon gång bevistat en s. k. »frågelåda» vid ett ungdomsmöte, har fått *ett* vittnesbörd, bland många, därom. Men den stegrade ömtåligheten — den må nu vara af ondo eller godo — i fråga om den egna individualiteten och dess innersta hemligheter gör det svårt för henne att söka tillfredsställelse af detta behof på de gamla vägarna, öfverhufvud väl att direkt *söka* den hos en person, till hvilken hon eljes ej står i några personliga relationer, blott för »ämbetets» skull. Och å andra sidan måste man betänka, att äfven en sådan sak som själavården i en evangelisk kyrka måste kläda sig i en annan form än t. ex. i den katolska kyrkan eller i ett samfund, som mer eller mindre närmar sig sektens typ. Dess förebild får hvarken sökas i den romerska biktstolen eller i den metodistiska bönpallen. Ser man verkligen religiöst på territorialförsamlingen — tonvikten är här jämnt fördelad på båda hufvudorden — tror jag, att man skall finna, både att där redan nu öfvas mer personlig själavård, än de flesta tro, och att där finnas mycket flera tillfällen därtill, än mången märker.

Jag erinrade nyss om, huru församlingsprästen såsom nästan ingen annan får tillfälle att träda i beröring och blifva förtrogen med människor af de mest olika slag — och om vikten af, att han tar vara på alla sådana tillfällen. Jag skulle nu blott vilja tillfoga, att han bör betrakta detta helt enkelt såsom en sida af sin själasörjarplikt. Därmed menar jag icke, att prästen skulle sträfva efter att gestalta allt sitt umgänge med sina församlingsbor direkt till själavård. Till de högsta förmåner, som reformationen skänkt oss präster, hör, att vi få känna oss helt som enkla, i god mening naturliga människor bland andra människor: hvarje speciell asketisk eller sakramental nimbus är — det är den evangeliska kallelsetankens speciella gåfva till oss — tagen bort från prästens person. Och man kunde väl våga den paradoxen, att idealet för prästens dagliga umgängelse med sina församlingsbor är, att den är så naturlig, att de alls icke komma att tänka på, att han är deras präst. Men det måste ju genast tilläggas, att den också måste vara sådan, att detta aldrig kan glömmas. Det gör det ej heller, om prästen verkligen — här hänger ju allt på det rent personliga — är präst. Och då springa också ur denna vanliga, enkla umgängelse osökt tillfällen till själavård fram. De kunna komma midt under detta: prästen säger ett ord, som, utan att han vet om det, svarar på en ensam människas fråga. Eller sam-

talet på tu man hand går af sig själf från skördeutsikterna o. s. v. öfver till de djupaste, personliga frågorna. Men framförallt skapas här, i den personliga förtroligheten, förutsättningen för, att dessa människor, när tviflen eller anfäktelserna komma, skola vilja och våga förtro sig åt sin präst. De besök, han såsom ämbetsman förgäfves väntar på, kan han få såsom vän. Pehr Eklund brukade i anslutning till Luther tala om något som han kallade »umgängelseordet». Han tänkte nog därvid närmast på den berömda punkt i de Schmalkaldiska artiklarna (III: 4), där Luther bland de många olika former, i hvilka Gud, »öfversvinneligen rik i sin nåd och godhet», klädt evangelii ena gåfva, vid sidan af predikan, dopet, nattvarden och absolutionen, nämner också »inbördes samtal och broderligt tröstande». En annan gång säger han gentemot svärmeandarna, att alla deras uppenbarelser »äro intet i jämförelse med vårt dop och sakrament, ja, ej heller i jämförelse med hvarje kristligt samtal, som jag kan hafva med hvarje kristlig och gudfruktig broder». Det är en art av evangelisk själavård, som endast kan komma till stånd mot bakgrunden af en förtrolig hvardagsumgängelse, men också ur en sådan springer fram nästan af sig själf. Och det är märkligt att tänka på, hur hela Herren Kristi själavård egentligen var af den arten. Han drog sig ej för att vara gäst vid de rikas bord, men bäst hemmastadd var han vid sjukbäddarna. Och nästan hvarje enskild, till hvilkens själ han nådde fram, hade han fått det första greppet om genom att snabbt begagna den flyende sekund, som den yttre beröringen med denna människa tillät honom att disponera. Kunde vi så som han se religiöst på hvarje människa, med hvilken vi af de yttre förhållandena föras samman, skulle vi säkerligen ej behöfva klaga öfver bristande tillfällen till själavård i våra territorialförsamlingar. Sjukdom och lidande finnes där nog af. Och själfva det myckna expeditionsarbetet — hvars börda utan tvifvel nu mångenstädes vuxit sig för stor och måste lättas — skulle då te sig i en något annan dager.

Predikan. Ingenstädes är det af större vikt, att vi lära oss se religiöst på våra territorialförsamlingar — tonvikten åter på båda orden, men starkast på det första! — som vid den sida af vår uppgift, som betecknar, om än ej den allra innersta punkten, så dock själfva centrum i vår gärning, och åt hvars beredande vi därför alltid måste se till, att vi reservera våra bästa krafter — vid predikan. Åt de svårigheter och de fördelar, som folkkyrkoformen för med sig för predikan — den sida af den prästerliga verksamheten, om hvilken jag själf har relativt mest personlig erfarenhet — har jag ägnat en liten särskild skrift (»Folkkyrkan och förkunnelsen»), till hvilken jag kanske här kan få hänvisa. Nu vill jag blott fästa mig vid den mest i ögonen fallande svårigheten. Den ligger däri, att predikanten i en territorialförsamling har att räkna med så många olika — också religiöst olika — slag af människor, från sådana, som nästan stå helt främmande för kristen tro och mest af rent yttre, religiöst sedt tillfälliga, skäl kommit till kyrkan denna söndag, till gammaldags fromma eller utpräglade kristna personligheter af annan typ. Ser jag ej fel, är det bl. a. just denna omständighet, som föranleder så mången präst i våra dagar att i sin förkunnelse ofta söka sig bort från det direkt religiösa och positivt kristliga till det allmännare etiska, sociala eller apologetiska. Man vill kunna gifva något åt alla, och det synes, som om de bäst skulle kunna mötas i detta mera allmänna element. Misstag, och tusen gånger misstag! Bland de många tusenden, som om söndagen samlas under Sveriges predikstolar, finnes det icke en enda — säger och skrifver icke en enda — som ej längtar efter att få höra just ett direkt religiöst och positivt kristligt ord — fast det visserligen finnes många, som ej själfva veta om det. De råda kanske prästen att predika »etiskt» eller »apologetiskt», men de mena egentligen, fast de (i ifvern att komma åt det »dogmatiska») ej finna det rätta ordet — de mena: religiöst. I Pauli korta ord om Guds frid i Jesus Kristus, som öfvergår allt förstånd och som ensam kan bevara våra hjärtan och våra tankar, har jag kunnat inlägga hela mitt »program». Men allra närmast innesluter det för mig hela temat för våra predikningar. Och däri ligger då visserligen, att vi förvisso skola predika etiskt. I två syften: dels för att uppdaga källorna till all vår ofrid och väcka längtan efter friden, dels för att visa hvad allt godt

på alla lifvets områden, som kan och bör framväxa ur denna frid. Men hur viktigt det än är att predika lag, viktigast af allt är dock att vi söka lära oss den svåraste konsten: att predika evangeliet om Guds frid. Och i den punkten måste alla predikans linjer mötas. Ingen fara för att vår predikan genom denna religiösa koncentration skulle blifva monoton eller ensidig. Tvärtom. Det etiska och det sociala blir, om det lösgöres från det religiösa, abstrakt och är snart utpredikadt. Får man däremot blott en gång riktigt grepp om det religiösa, såsom det öfverordnade och primära, då öppna sig för predikan oändliga perspektiv. Då får man å ena sidan hela Guds lefvande historia med alla dess hemligheter och under att ösa ur. Och å andra sidan öppnar sig först då rätt blicken in i människohjärtats fördolda djup och hemligheter — de mörka och de ljusa. I läran om rättfärdigörelsen genom tron med alla dess positiva och negativa följdsatser — om gåfvan såsom det första och uppgiften såsom det andra, om saligheten såsom det första och gärningarna såsom det andra, om friden och ofriden såsom de goda och onda tankarnas urkällor, om förtröstan såsom grundplikten och otron såsom grundsynden o. s. v. — ligger, fast det sällan beaktas, såsom en hel världsåskådning, så en hel psykologi, som går stick i stäf mot vår tids vanliga psykologiska föreställningar, men som människorna dock, när den möter dem, genast känna igen som sin egen och som bör kunna få dem att lyssna till.

Af predikans religiösa art följa omedelbart, bland många andra, två konsekvenser, vid hvilka jag ett enda ögonblick måste stanna. Den första är den, att en predikan till hela sin inre och yttre struktur måste vara något helt annat än ett föredrag. Kristi evangelium eller, hvad som är detsamma, evangeliet om Kristus är det, vi skola förkunna: vi skola icke anställa reflektioner öfver det utan bära fram det själf på nytt, på vårt sätt, såsom ett häroldsbudskap till vår tid och till en viss församling, i ett visst »nu», från den lefvande Guden. Från *en* synpunkt kunde man uttrycka detsamma så: vår förkunnelse måste likasom profeternas och Kristi innerst hafva *handlingens* karaktär. Däri ligger bl. a. att vi i hvarje

vår predikan måste *vilja* något, vilja *åstadkomma* något, och åstadkomma något *bestämdt*. Att fasthålla detta är af stor vikt ej blott för predikans verkan på åhörarne utan också för vår predikoberedelse. Jag har ofta pröfvat det på mig själf, och tänker att andra gjort liknande erfarenheter. När det stockar sig vid beredelsen, räcker det ofta till, att man gör sig fullt klart hvad man egentligen *vill* med denna predikan, för att tankarna skola strömma till och dispositionen gifva sig af sig själf. Och om man någon gång måste träda upp på predikstolen ofärdig och otillräckligt beredd, brukar det ändå gå någorlunda, om man blott klart håller fast en enda sak, som man verkligen, hur illa den än må blifva sagd, *vill*, medan det i motsatt fall lätt går alldeles sönder..

Om jag nu såsom den andra konsekvensen nämner, att predikan måste hafva ett klart och fast tankeinnehåll, en *undervisande* karaktär, skall detta möjligen för en och annan te sig nästan som en motsägelse. Dock blott för den, för hvilken religionen väsentligen uppgår i subjektiva känslor och stämningar och ej såsom för oss är förtröstan, och förtröstan just på Guds evangelium. Tron är förtröstan och ej ett blott teoretiskt försanthållande, men såsom förtröstan är den ock personlig visshet. Och förtröstan behöfver en fast, objektiv punkt att hvila vid, och vissheten kan ej vara utan ett klart tanke-, om man så vill läro-innehåll. Den skenbara motsägelsen försvinner fullständigt, om vi sätta evangeliet in mot bakgrunden af den Guds historia, om hvilken det bär budskap. Hvad det i predikan gäller är ej att utveckla dogmer och teologi — de äro blott hjälpmedel för att finna och uttrycka predikans rätta innehåll — men ej heller blott att framlägga subjektiva troserfarenheter, utan att på någon viss punkt öppna människornas ögon, så att de må se själfva denna Guds historia och se den själfva i dess aktuella betydelse för dem själfva. Och därtill kräfves det en klar och tydlig undervisning. Men denna blir något helt annat än den, som ett dogmatiskt eller apologetiskt föredrag afser att gifva. Och lyckas vi att på någon ny punkt gifva våra åhörare en ny inblick i denna Guds förgångna och dock alltid närvarande historia, och så ställa dem inför den lefvande

och handlande Guden själf, då utgår därifrån, hur stillsamt undervisande än våra ord må vara, en långt starkare viljeappell än från de våldsammaste vädjanden till känslolifvet — Gud kommer nog alltjämt mestadels ej i stormen eller tordönet utan i den stilla susningen. Då blir vår förkunnelse själf ett led i den historia, hvarom den vittnar, och bakom den står nu ej blott vår svaga vilja, utan Gud sätter *sin* vilja därbakom och handlar själf genom detta ringa ord. Det är detta sammanhang, som står bakom profeternas tal om Guds ord såsom en folk och riken omhvälfvande makt; bakom Jesu ord om, huru hela Guds rike redan *är* där i det enkla ord, som han såsom en såningsman utströr; bakom Luthers heroiska tro på ordet såsom »den hammare som krossar berg», men också bakom hela hans lära om ordet — det enklaste mänskliga ord, blott det har Guds evangelium till innehåll — såsom det nådemedel, genom hvilket Anden, Gud själf, verkar, mäktigare än genom de högsta »uppenbarelser». Men enklast låter sig kanske saken uttryckas med det Pauli ord, från hvilket vi hela tiden utgått. Blott »i Kristus Jesus», i det klara evangeliet om honom kunna vi finna frid. Men i det detta budskap får alla vårt hjärtas dolda djup att öppna sig, öppnar sig också Guds kärleks och allmakts djup, och han gifver genom detta ringa ord en frid, som öfvergår allt förstånd. Så högt måste ock vi lära oss att tänka om ordet. Ty blott då kan det i vår förkunnelse komma den rätta både stillheten och energien, blott så kunna vi ock i hela vår verksamhet finna Kristi mod till koncentration kring den enkla uppgiften att vara blott såningsmän, som gå ut för att så — ordets säd.

*

Kristendoms-undervisningen.

Att starkt betona förkunnelsens *undervisande* uppgift, därtill finnas i vår tid alldeles särskilda skäl. Medan bildningsnivån eljes oaflåtligt stigit, har den i religiöst hänseende icke blott icke stigit utan fastmer otvifvelaktigt sjunkit. Bristen på elementär kristlig kunskap är ända uppe och ej minst just i de högsta bildningslagren — det sammanhänger utan

tvifvel med de religiösa och teologiska brytningar, om hvilka förut varit tal — ofta förfärande stor. Och därtill kommer nu, att ifråga om kristendomsämnets ställning i de grundläggande skolorna nyss en förändring vidtagits, som, om den verkligen skulle komma till genomförande, måste föra med sig en ytterligare, till sina verkningar oöfverskådlig tillbakagång.

Mot den nya undervisningsplanen i kristendom för folkskolorna hafva många öfverdrifna och orättvisa anklagelser riktats. Håller man sig till aktstycket, sådant det föreligger, och lämnar alla frågor om upphofsmannens motiv o. s. v. åsido, ger det förvisso ingen anledning till att tala om afkristning l. dyl. I vissa afseenden — i den centralare ställning, som bibel och psalmbok fått o. s. v. — måste det sägas innebära ett framsteg öfver det förutvarande. Äfven i den mångomtalade 1:sta punkten i »anvisningarna» ligger, om man håller sig till hvad som verkligen står där, en alldeles riktig tanke. Men åtminstone i två hänseenden måste den nya planen från religiös synpunkt mötas med de bestämdaste och uthålligaste protester.

Den ena punkten gäller den åt kristendomsundervisningen tillmätta tiden. Utan tvifvel var en reduktion af det timantal, som kristendomsämnet förut haft åt sig anvisadt, ej blott möjlig utan äfven från rent religiös synpunkt önsklig. Äfven af de mest konservativa bedömare har det uttalats, att i det stora timantalet låg en frestelse för läraren att för att fylla ut tiden glida in i ett tidsödande och därför intressedödande lärosätt. Men att den nu företagna reduktionen går vida öfver alla rimliga gränser, behöfver jag, efter allt hvad därom sagts, icke spilla många ord på att uppvisa. Det kan vara nog att erinra om de olika ståndpunkter, som i denna punkt voro företrädda i den sista stora folkundervisningskommittén. Majoritetens förslag gick ut på två veckotimmar under de två första skolåren, tre under de två därpå följande och fyra under de två sista. Mot detta förslag stodo en »höger»- och en »vänster»-reservation. Den förra, till hvilken äfven jag såsom tillkallad »sakkunnig» anslöt mig, påyrkade tre veckotimmar under de tre första och fyra under de tre sista skolåren; »vänster»-reservationen före-

slog en inskränkning af timantalet till tre äfven under de två sista skolåren. Den nu företagna reduktionen går således vida längre, än *någon* i folkundervisningskommittén ansåg tänkbar. Yrka vi på att kristendomsämnet åtminstone i den egentliga folkskolan skall erhålla minst tre veckotimmar, begära vi säkerligen icke för mycket.

Den andra punkten gäller det egendomliga förbudet eller varningen mot användningen af någon särskild lärobok vid den korta sammanfattning af den kristna tros- och lifsåskådningens grundtankar, som under sjätte skolåret skall gifvas. Ej heller här behöfver man spåra någon kristendomsfientlig tendens. Sin närmaste historiska parallell har, synes det mig, denna »anvisning» i de medeltida förbuden mot lekmännens studium af bibeln. Påfvens motiv var naturligtvis icke någon fiendskap mot bibeln, utan omsorg om lekmännen — de voro ej mogna för ett sådant studium, och detta skulle blott bli till skada för deras religiösa lif. Så menar man nu här, att barnen ej ännu äro mogna för en mera »begreppsmässigt» fixerad framställning af den kristna åskådningen, och att en sådan mera skulle skada än gagna deras religiösa lifs självständiga utveckling. Äfven från utprägladt kristendomsvänliga håll hafva liknande tankar gjorts gällande. Vi våga emellertid, tänker jag, tro något djärfvare om våra barns mognad och mena tillika, att det, just för att de självständigt skola kunna döma i andliga frågor, är af stor betydelse, att de också få en i någon mån, fast ej i vetenskaplig mening, »systematisk» bild af det inre sammanhanget i den kristna åskådningen och få den i en så fast form, som blott med hjälp af en lärobok kan gifvas. Denna lärobok bör utan tvifvel vara af väsentligen annan art än vår nu gällande katekesutveckling. Däremot förefaller det åtminstone mig, som om det ändamålsenligaste alltjämt vore att mer eller mindre fritt samla framställningen kring de väsentliga partierna i den skrift, som gjort mer än någon annan för att leda människor ur påfvekyrkans förmynderskap till självständig evangelisk kristendom: Luthers lilla katekes.

Samla vi oss lugnt men bestämdt kring de nu antydda krafven, är det ock min bestämda öfvertygelse, att de skola

blifva uppfyllda. I väntan härpå böra vi naturligtvis, så långt vi kunna, begagna de möjligheter till att göra brytningen med den gamla ordningen mindre kännbar, som den nya stadgan själf hänvisar på: i stadgandet om tre övergångsår, i hänvisningen till möjligheten att dela kristendomstimmarna i två halfva undervisningstimmar och i den rätt, stadgan medgifver, att, »där särskilda förhållanden» (till hvilka ock en allmän opinion på en viss ort torde kunna räknas) »sådant föranleda», vidtaga mindre modifikationer i timplanen.

Men äfven om de nyss nämnda krafven vinna tillmötesgående, kan det ej förbises, att barnen — åtminstone från den synpunkt, som den gamla katekesundervisningen ville tillgodose — hädanefter komma att lämna folkskolan med mindre ren kunskapsbehållning än förut. Så mycket viktigare är det, att kyrkan noga tillvaratager alla de tillfällen, den äger, att meddela kristlig undervisning. Vi pekade nyss på predikan. Allra närmast gå dock tankarna här till en annan af prästens centralaste uppgifter: *konfirmationsundervisningen.*

På konfirmationsundervisningen ställes i denna nya situation ett kraf på *koncentration* i en dubbel mening. Den måste till en början än afgjordare än förut i den kateketiska undervisningen se sitt egentliga centrum. Det har denna ju från början varit, stundom har den väl här nästan ensam upptagit hela utrymmet. Att låta den i vår tid så göra skulle helt visst vara olyckligt. Men gentemot de ibland framträdande tendenserna att lägga hufvudtonvikten också i konfirmationsundervisningen på annat håll — på det direkt bibliska, det historiska eller det kyrkligt-sociala — vill jag på det starkaste betona, att katekesen på inga villkor får blifva en slags askunge, som ingen rätt vill kännas vid, som skolan skickar ifrån sig till kyrkan och kyrkan tillbaka till skolan. Det ödet förtjänar den icke, den är dock, rätt besedt och rätt öfvad, den högsta och skönaste af all undervisning. Och att *nu* låta den undergå ett sådant öde skulle blifva ödesdigert för hela vår kyrkas framtid i vårt folk. Men skall konfirmationsundervisningen trots de minskade teoretiska förutsättningar, hvarmed flertalet af de unga nu komma till den, dock kunna sända dem ifrån sig med någorlunda lika god kunskapsbehållning som förut, måste

den också i annan mening ålägga sig en större koncentration: en fastare samling kring själfva hufvudpunkterna i den kristna åskådningen. Att skapa — ej såsom en klafbindande lag, men såsom en enhetsbefrämjande ledning — en efter detta kraf anpassad ny kateketisk lärobok är, enligt min mening, ej blott en sak för enskilda utan en kyrkans gemensamma, högst aktuella angelägenhet. Men det mesta kommer dock att hänga på den enskilde konfirmationsläraren.

Emellertid: vi kunna ju ingalunda nöja oss med, att den kristliga bildningsnivån i vårt land ej ytterligare sjunker under det minimum, den uppnått — den måste naturligtvis fås att stiga, fullt i jämbredd med, ja, helst ett stycke före den allmänna bildningsnivån. Synes någon af Eder detta kraf för djärft i vår tid, må han till en början betänka, att han hör till Johannes Rudbeckii stift: hos honom kan han studera, hur *verkligt* djärfva kristna bildningsideal se ut. Och för det andra må han öppna sina ögon och ge akt på, hur många nya, goda bundsförvanter den sista tiden just i detta hänseende tillfört vår kyrka.

En af dem har kommit såsom en nästan oväntad gåfva från samma stat, som i sin folkskolepolitik så illa försvagat kristendomens ställning. Det är den allmänna och obligatoriska *fortsättningsskolan*. Af en händelse fick jag vara närvarande — fast utan rösträtt — vid det tillfälle, då den stora folkundervisningskommittén fattade sitt slutliga beslut om kristendomsämnets ställning i fortsättningsskolan. Och jag glömmer aldrig, hur vi alla, fast vi nyss tvistat om kristendomsämnets timantal i folkskolan, enigt gladdes öfver den nya insats i vårt folks kristliga bildning, som fortsättningsskolan skulle få göra. Sedan ha ju många vindar blåst, och det såg ett ögonblick ut, som om det hela äfven på denna punkt skulle förfuskas. Och äfven det slutliga resultatet ter sig vid första ögonkastet vida torftigare än kommitténs förslag. Där var kristendomen ett särskildt — dock i viss mån blott fakultativt — läroämne, nu stadgas det blott, att därtill hörande frågor skola upptagas i samband med de andra läroämnena, främst medborgarkunskap. Men på vägen är en dubbel vinst gjord, som jag tror — om den rätt tillgodogöres — minst sagdt uppväger förlusten. Först att den religionsundervisning, som skall meddelas, blifvit fullt obligatorisk. Och vidare att riksdagen i anledning af väckta motioner enstämmigt, oberoende af partigränser, understrukit, att den förväntar, att härmed ock fullt allvar skall göras. Jag har sedan dess haft anledning att i detalj undersöka, i hvad mån läroplanen i öfrigt öppnar möjligheter för ett organiskt infogande under de olika ämnena af religiöst-kristet kunskapsstoff, och funnit, att de äro snart sagdt öfverrika. Så gäller för oss närmast blott att hvar i sin stad se till, att de tillvaratagas. Men vi kunna göra mera. I det ursprungliga kommittéförslaget tänkte man sig, att prästen i många fall skulle öfvertaga undervisningen i kristendom. Och den möjligheten står ännu — ehuru något försvårad — öppen. Men i hvarje fall bör man söka noga se till, att fortsättningsskola och konfirmationsundervisning ej må komma att konkurrera utan i stället organiskt samarbeta med hvarandra. Då fortsättningsskolans religionsundervisning väsentligen blir af historisk, resp. historisk-biblisk, och social-etisk karaktär, ligger häri en ny anledning för konfirmationsundervisningen att koncentrera sig kring det kateketiska. Men tillsammans böra de två kunna bilda ett *förstärkt* centrum för ungdomens kristligt etiska fostran.

På de nya hjälpmedel i den kristliga och kyrkliga bildningens intresse, som det till ny energi vaknande kyrkliga lifvet självt skapat, behöfver jag knappast särskildt fästa eder uppmärksamhet. Om det stora glädjeämne, som den kyrkliga *ungdomsrörelsen* för oss innebär, har jag redan erinrat. Den har redan utfört ett betydelsefullt verk också i det kristna upplysningsarbetets tjänst. Vid alla dess möten, kurser o. s. v. visar det sig, att det alltid är kring utredandet af de stora religiösa teoretiska problemen, som intresset främst samlar sig. Det gäller för öfrigt i förbigående sagdt ej blott om i religiöst syfte anordnade kurser o. dyl. — alldeles detsamma har jag iakttagit t. ex. vid akademiska sommarkurser. Detta står i en sällsam motsägelse mot det ständigt upprepade talet om vår tids likgiltighet för »dogmatik» och »teologi», fast det ju visserligen tillika visar, att den häfdvunna formen för undervisning i sådana ting ej rätt förmått tillfredsställa behofvet. Utan tvifvel kan ungdomsrörelsen ännu taga många steg på den här inslagna vägen.

Men vid sidan af dess hittillsvarande metoder kunde en annan, kompletterande förtjäna att påtänkas: den särskildt af nykterhetsrörelsen med stor framgång brukade anordningen med »studiecirklar». — Något mera fjärran för den speciella uppgift, som här senast sysselsatt oss, står den också och just i Västerås' stift så löftesrikt utvecklade *söndagsskole*-verksamheten. Dess uppgift är och bör närmast vara en religiös uppbygglig. Men att detta syfte ej står i strid med det undervisande, hafva vi redan sett.

Lekmännen. »Skörden är mycken och arbetarna äro få.» Tanken på, i hvilken särskild grad detta ord gäller om det kyrkliga arbetet i vår tid, har, medan jag skrifvit, ej ett ögonblick släppt mig och blifvit mer tryckande för hvarje ny arbetsuppgift jag nämnt. Men just de sista uppgifter, inför hvilka vi stannat, erinra oss tillika om något annat: nya uppgifter kalla fram nya krafter. Från ungdomsrörelsen i dess olika former böra nya krafter för församlingsvården allt mer växa fram. Men i arbetet *för* den likasom för andra, nya uppgifter mötas ock präster och lekmän på ett sätt, som de ej eljes skulle hafva gjort. Och i det för präster och lekmän gemensamma intresset för de senares mobiliserande till mera aktivt deltagande i kyrkans arbete på alla områden — så att denna också från denna synpunkt må blifva en verklig folkkyrka — ligger åter ett af tidens stora glädjeämnen. Mycket kunde härom vara att säga. Dock känner jag mig i detta stycke ännu hafva för liten praktisk erfarenhet. Och jag hoppas ju ock, att det ej är sista gången jag talar till Eder. Därför vill jag nu inskränka mig till att säga, att jag hjärtligt glädes öfver de begynnelser i denna riktning, som i Edert stift, under min vördade företrädares ledning, äro gjorda, och innerligt hoppas att kunna åtminstone i någon liten mån få befrämja deras vidare utveckling.

Också många andra ämnen och frågor kunde göra anspråk på att här komma till tals. Dock har redan mitt bref, fast hela stora kapitel, som jag hoppats få med, måst uteslutas, mot min afsikt och önskan svällt ut på ett sätt, som nästan kräfver en ursäkt. Jag har blott den att anföra, att stoffet under de månader, jag gått och tänkt på, hvad jag ville säga Eder, hopat sig mer, än jag gjort mig klart,

och att tankarna, när jag slutligen satte mig att skrifva, ej längre ville låta sig trängas tillbaka. Nu vill jag emellertid till sist blott ett ögonblick stanna vid en enda punkt, den allra innersta i vår själasörjaregärning.

*

I en liten skrift, till hvilken jag redan förut en gång hänvisat, har jag gjort ett försök att gifva den syn på folkkyrkan och på territorialförsamlingen, som jag här på nytt utvecklat, ett mera konkret uttryck genom att söka tänka och känna mig in i en gammal, erfaren församlingsprästs syn på *sin* territorialförsamling. »Om vi nu», heter det där på ett ställe, »frågade vår präst efter den församling, med hvilken han i sitt inre, inför Gud, känner sig höra samman, skulle vi, tror jag, få ett svar, som på ett rätt egendomligt sätt kunde komma en att tänka på den gamla satsen, att 'ytterligheterna beröra hvarandra'. Vi skulle få se de mest utvärtes och de allra innerligaste synpunkterna mötas: till de vidaste församlingsgränserna skulle vi komma *första* gången, när vi ännu hålla oss till det rent yttre, men så för *andra* gången på nytt, när vi väl hunnit in till det allra innersta. Innanför den vidaste kretsen, den som omslutes af den yttre sockengränsen, kunde vi ju särskilja liksom en hel rad af koncentriska kretsar: först alla dem som i kyrkoböckerna stå såsom hörande till församlingen, så församlingen af de döpta, sedan konfirmandförsamlingen, vidare den egentliga gudstjänstförsamlingen, slutligen den verkliga nattvardsförsamlingen. Hittills ser det nu ut, som om kretsen blefve trängre, ju längre inåt i prästens verksamhet vi kommo. Men nu taga vi ännu ett steg, till den rent personliga själavården. Och visserligen: de som själfva direkt *söka* denna äro kanske den minsta kretsen af alla. Men prästen nöjer sig ej med att uppsökas, han uppsöker också själf sina församlingsbor — och tillfällena härtill behöfver han dock ej först söka, han får dem, just i en folkkyrkoförsamling, på det mest mångfaldiga sätt, ej minst genom »civilregistraturen» och hvad därtill hör, till skänks — och så börjar dock redan här kretsen åter att vidgas. Och nu stå vi vid det allra innersta: prästens bön för sin församling, hans kamp för densamma *Förbönen.*

inför Gud. Hvar gå gränserna för den församlingen? Se, nu — hvem kan ett ögonblick tvifla därpå? — hafva vi åter nått fram till den allra vidaste kretsen, det är åter de rent yttre geografiska gränserna vi stannat inför. Där gå de fram öfver berg och dal, genom skogar och åkrar, där ligga gårdarne och torpen i morgonsol eller aftonskymning — och för alla, som där bygga och bo, *beder* prästen såsom för *sin* församling — äfven, kanske mest, för dem, som minst synas höra hans församling till. Han beder för dem alla, ty alla äro honom af Gud anförtrodda. Och den profana sockengränsen, som sluter dem alla inom sig, blir så för honom i bönens stund en bild för det högsta af allt, för Guds nåd, som omsluter alla.»

Jag kom en gång att tala med en vän om den anmärkning, som riktats mot min framställning i denna skrift, att den skulle innebära en romantisering af en i själfva verket ganska tarflig verklighet. Han berättade mig då om en verklig »gammal präst», som han känt, och som haft för sed att hvarje gång han bad sin morgon- eller aftonbön lägga församlingsboken framför sig och långsamt genombläddra dess blad för att vara säker på att i sin förbön ej glömma bort någon enda inom församlingens »geografiska» gränser. Själfva det yttre, om man så vill »asketiska» hjälpmedel, som denne gamle präst uppfunnit till värn mot sin glömska och tröghet, är det, förmodar jag, just ej många, som praktiserat. Men *saken* har ju helt visst hvarje trogen församlingspräst öfvat, och jag tänker, att också mer än en gjort den i själfva verket så nära liggande upptäckten af den hjälp, som ligger i att också i detta allra innersta hålla det yttre och det inre, Faderns och Sonens riken tätt tillsamman och likasom låta själfva församlingens yttre geografi visa förbönen vägen. I hvarje fall har jag sällan så som inför denna berättelse om den gamle prästen intuitivt *sett*, hvad vår folkkyrka, om den vore hvad den borde vara och som det står i vår makt att göra den till, skulle betyda för vårt folk.

Jag kom att tänka på något, som jag ofta sett och hört, när jag en vårsöndag farit ut till min egen prebendeförsamling: hela luften liksom fylld af lärksång och nästan öfver hvarje åker en liten glittrande punkt högt uppe i rymden — som hade hvar åker, hvar gård sin särskilda lärka. Men, »såsom en fågel mot himmelens höjd sig lyfter på lediga vingar . . . så lyfter sig själen med hjärtelig fröjd till himlen med lofsång och böner». Från de tusentals prästgårdarna svinga nu, tänkte jag, förbönerna sig upp, och så, innan de sträcka sig vidare ut, stanna de hvar öfver sin församling och öfverblicka dem där de ligga: hemman vid hemman, gård vid gård, hem vid hem — om alla gjorde som den gamle prästen, skulle det i hela vårt land ej finnas ett hem, som ej dagligen likasom omsveptes af kyrkans förbön. Så kom jag att tänka på ordet i Joh. 1., om huru Guds änglar stiga upp och stiga ned öfver människosonen. Förbönens änglar stiga — där människosonen är — upp öfver alla människor och bönhörelsens änglar stiga ned med välsignelse åt dem alla. Och nu kom ännu ett bibliskt ord fram för tankarna, det, om huru Jesus alltid lefver och alltid beder för oss. Det har ibland förefallit mig, som om detta ord vore det djupast »metafysiska» af alla i bibeln. När människolifvet är som bäst, är det bön. Men hafva vi förut sett, att alla människors gärningar i Guds rikes tjänst blott äro led i en aldrig hvilande Guds gärning, så tränger sig nu aningen fram, att också människornas böner kanske till sist blott äro led i en djupare, aldrig tystnande förbön, burna och framkallade af denna, och att — för att än en gång riskera en sluthypotes — tillvaron till sitt innersta väsen är ej blott en Guds kärlekshandling utan också — bön. Men såsom många svika den plats i Guds gärning, som var dem tillämnad, och därigenom nödga honom till många omvägar, så får ock den bedjande rösten förgäfves vänta på många, som borde bedja med. Därför kunna ock bönhörelsens änglar ej stiga ned med så rika skänker, som de hafva i beredskap. Vi kunna ej mäta den välsignelse, som skulle strömma ut öfver vårt folk genom en kyrka, som i detta stycke på hvarje punkt fyllde sitt kall.

Men en sida däraf finnes det, som vi tydligt kunna följa. När det säges, att Jesus alltid lefver och beder, öfverflytta hans lärjungar blott på den uppståndne det drag i den på jorden lefvandes bild, som djupast fäst sig i deras minne. Nu berättas det en gång om honom, att det var efter en i bön tillbringad natt, som han utvalde åt sig sina tolf apostlar (Luk. 6: 12 ff.). De voro en bönhörelse till honom från hans Fader. Men den kom helt visst ej oförmedlad. Skörden

var mycken och arbetarna voro få (Matt. 9: 5), och de som funnos syntes föga mogna att vara hans medarbetare. Men när nu under nattens förbön hans blickar s. a. s. mönstrande öfverforo den lilla skaran, han hade omkring sig, då fick han, så tänker jag mig det, en ny klarblick att se, hvad hvar särskild man bar inom sig, och så fann han åtminstone tolf, som han redan kunde bruka. Och den underbart individualiserande själavård, som han förmådde öfva mot sina lärjungar, har säkerligen en del af sin förklaring däri, att han, såsom ett ord af honom till Petrus (Luk. 22: 31 f.) röjer, bad till sin Fader särskildt för hvar och en af dem. Så sågo vi ock i början, hur Paulus alltid tog alla sina församlingars bekymmer vid sidan af sina egna med in i sina böner, och hur han så lärde sig att för hvar och en af dem finna det rätta ordet. Enhvar, som något öfvat förbönen, har säkerligen också erfarit något af den egendomliga klarblick den skänker: möjligheter, som vi ej förut tänkt på, öppna sig då, och särskildt få vi en hjälp att bättre förstå de människors nöd, för hvilka vi bedja, och att tänka därpå med det rätta uppfinningsrika och varsamma sinnet — själasörjaresinnet. Så är den troget öfvade förbönen själfva det innersta pulsslaget i en själasörjares gärning.

Och nu ville jag blott bedja Eder att I, sedan eder bön först stannat hvar öfver sin församling, och innan den svingar sig ut öfver än större rymder, ut öfver Sveriges kyrka och Guds kyrka i hela världen, ej må förgäta att i förbön tänka också på det stift, edra församlingar tillhöra, på hvarandra och på honom, som nu skrifver till Eder, och som så väl behöfver den. Och låta vi så dagligen våra böner för hvarandra stiga, som lärkan mot sky, för att mötas däruppe högt öfver alla jordens dimmor och dunster, så skola ock våra tankar om hvarandra renas från allt, som vill söndra och splittra, men blifva uppfinningsrika i att tillvarataga allt, som kan hjälpa, stödja och knyta oss fastare samman med hvarandra. Och — så skall Guds frid, som öfvergår allt förstånd, bevara våra hjärtan och våra tankar, i Kristus Jesus. Amen.

Västerås den 22 september.

Einar Billing.

LINKÖPINGS UNIVERSITET
30580 005606335